mari gînditori și filosofi francezi ai veacului al XIX-lea

«În acei ani, burghezia întorcea spatele problemelor puse de civilizația industrială, căutînd o diversiune în studiul meandrelor Eului. Romantismul își pune problema răului, dar răul era o realitate socială : nu un principiu metafizic sau conștiința unei sfîrșeli sufletești, ci un flagel social bîntuind magherniţele mizere din cartierele muncitorești. Precum spune Gabriel Marcel : „Baudelaire, Rimbaud, Nerval resimțiseră această enormă carență a lumii moderne, a lumii individualiste, închise deci, lipsită de dragoste". [...]
Totuși, în această lume bîntuită de individualism, pe care ne-o descriu istoricii literari, la antipodul neîncrederii în om exprimată de romancieri și de unii filosofi se naște o gîndire întemeiată pe iubirea [illegible] oroape, iubirea omenirii [illegible], pe o adevărată mistică a [illegible] iz-[illegible]itoare.»

JEAN SERVIER

ISBN 973-21-0017-6
ISBN 973-21-0015-X

Lei 7

editura minerva

1342

mari gînditori și filosofi francezi

mari gînditori și filosofi francezi ai veacului al XIX-lea

★★

Ilustrația copertei: *Victor Crețulescu*

mari gînditori și filosofi francezi ai veacului al XIX-lea

★ ★

ANTOLOGIE, PREFAȚĂ, TABEL CRONOLOGIC ȘI NOTE DE ALIN TEODORESCU
TRADUCEREA TEXTELOR DE ADRIANA ȘI CĂLIN ANASTASIU

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI ● 1187
EDITURA MINERVA ● BUCUREȘTI

ISBN 973—21.0017-6

ISBN 973—21.0015-X

PRIMA ÎNTRUNIRE COMUNISTĂ

(Continuare)

Cetăţeni,

În ciuda celor care au căutat să arunce printre noi sămînţa îndoielii, fricii, dezbinării şi, deci, dezordinea, la întrunirea noastră au domnit demnitatea cea mai decentă, fraternitatea cea mai caldă, ordinea cea mai perfectă.

Comisia de organizare nu aştepta mai mult de la voi. Vă mulţumesc în numele comisiei şi, în mod special, vă mulţumesc de mii de ori în numele principiilor noastre!

În timpul celor cîteva ore petrecute aici împreună, am îndeplinit o operă uriaşă, ale cărei consecinţe sînt incalculabile. Pînă ieri cînd oricare dintre noi ar fi vorbit despre comunitate, dezvoltînd idei despre mijloacele şi rezultatele ei, era la îndemîna oricărui ascultător să spună: „opinia ta e personală, nimic mai mult! eu, ascultătorul, pot să o resping prin îndoială, pot să o consider ca produsul unui creier bolnav". Acum, în acest moment, cînd vă vorbesc, nu mai este permis nimănui să susţină aşa ceva.

În curînd, Franţa va afla că, într-o zi, o mie două sute de cetăţeni luaţi, ca să spun aşa, la întîmplare, au fost convocaţi la o întrunire, la care au venit fără să ştie exact ce se va întîmpla acolo. Franţa va şti că, la această întrunire, a fost susţinută sus şi tare ideea comunităţii, fără zorzoane şi fără calcule prealabile. Iar ideea a fost înţeleasă instantaneu, primită unanim cu entuziasm, prin aplauze şi decla-

rații de adeziune. Ce puternică armă am găsit acum pentru a combate pe viitor adversarii noștri!

Cetățeni, dacă timpul ne-ar fi permis, am fi putut demonstra, prin cîteva dezvoltări necesare, că ideea comunității, singurul remediu pentru a vindeca omenirea de toate relele care o torturează și o ucid, este nu numai ușor de înțeles și mult dorită, dar este și realizabilă în esență, nu într-o mie de ani, nu într-o sută de ani, ci astăzi, acum, imediat. Dacă am fi demonstrat, în fața voastră, acest adevăr incontestabil, rezultatele întrunirii noastre ar fi fost cu mult mai însemnate. Dar ceea ce nu am putut face suplinim prin hotărîrea de a valorifica ceea ce am făcut deja. Fiecare trebuie să comunice altora impresiile sale de la întrunire și, astfel, rîndurile noastre se vor îngroșa substanțial. Și, de asemenea, mai mult decît orice, să nu vă îndoiți că frumoasa utopie de ieri va fi minunatul adevăr de mîine. Cetățeni, ne-am îndeplinit programul propus, viitorul ne aparține!

Declar lucrările întrunirii încheiate.

*
* *

Cuvîntarea a fost subliniată de îndelungi aplauze, participanții au fost pe deplin satisfăcuți, iar adunarea s-a retras în cea mai perfectă ordine.

*
* *

Trebuie să repetăm că aceste toasturi au fost primite cu un entuziasm greu de descris, pe cît de sincer, pe atît de spontan. Dacă se găsește că unele fraze rostite par să fi fost metodic calculate, cerînd cu bună știință aplauze, în schimb s-au făcut remarcate mult bun simț și multă gîndire, *idei de reformă, dar ale unei reforme cu adevărat radicale, bazată pe egalitatea reală.*

Întrunirea a dat dovadă de înțelepciune remarcînd pe cei care au vorbit excelent despre principii și nu a scăpat nici o ocazie de a-i saluta, cel puțin printr-o triplă salvă de

aplauze prelungi. Chiar în ziarele cele mai răuvoitoare la adresa noastră, n-am găsit nimic care să nege aceste fapte. Unele, dimpotrivă, au găsit cu totul natural ca plebeii care, spun ziarele, au rămas indiferenţi la întruniri pur politice, s-au entuziasmat în faţa unui sistem care le arată *pămîntul făgăduit*. Din toate părţile s-au adus omagii acestui spirit de armonie, puţin obişnuit la marile întruniri, care a caracterizat de asemenea, manifestarea noastră comunistă. Oamenii se interpelau reciproc, cu bucurie, se felicitau: toţi au declarat că 1 iulie este o zi mare şi frumoasă; nu se vorbea decît despre egalitate şi eforturi comune, cuvîntul unire era pe toate buzele, spiritul de fraternitate în toate inimile. Acei cetăţeni care înainte avuseseră anumite dificultăţi în a se apropia de cauza noastră au înţeles imediat că orice individualitate trebuie să dea înapoi în faţa interesului comun şi că fiecare trebuie să depună pe altarul Egalităţii orice sentiment opus *marii unităţi*. De asemenea, cu toţii, fără nici un gînd ascuns şi pătrunşi de cele mai lăudabile motivaţii, au uitat complet unele divergenţe anterioare. În timpul întrunirii oamenii nu au încetat de a-şi da dovezi reciproce şi evidente de cea mai cordială fraternitate.

Ca dovadă pentru corectitudinea relatării noastre păstrăm extrase din ziare, care conţin totodată şi informaţii preţioase din care vom trage concluzii importante pentru noi.

Acum, să ne fie permis să povestim cîte ceva despre originea acestei mari şi de neuitat manifestaţii.

De două ori reformatorii exclusiv politici sau democraţii fără sistem, au oprit realizarea ideilor noastre. Dar, la primul banchet organizat de democraţii politici la Montparnasse şi condus de domnul Thomas, directorul ziarului *National*[9] aceştia au înregistrat un eşec semnificativ, căci principiile

[9] Clément Thomas (1809—1871) — republican moderat, şeful gărzii naţionale pariziene între noiembrie 1870 şi februarie 1871, împuşcat de soldaţii răsculaţi. Redactor la *National* (1830—1851), de orientare reformist-parlamentară.

egalitare au fost ridicate la mare onoare în ședință, care s-a transformat, conform propriei expresii a președintelui, într-o *întrunire comunistă*. După ce adversarii noștri au luat cunoștință de această convingere liber exprimată, a cărei autenticitate o garantăm, nu ne mai îndoim deloc că tocmai întrunirea de la Belleville ar fi trebuit să le schimbe ideile. Dar, pînă la proba contrarie, să ne fie permis să nu credem într-o schimbare completă a concepției lor. O altă probă nu mai puțin zdrobitoare este cea pe care ziarele *National* și *Journal du peuple* ne-o oferă. Ele arată că nu mai sînt surde la tendințele comuniste, că nu mai sînt atît de sigure pe cît o declară de puterea coaliției lor, că sînt cu mult mai puțin indiferente decît ar dori să se creadă față de doctrinele unor „anumiți sectari" care „și-ar fi permis să deturneze mersul comun al reformatorilor politici" (cum spune *Journal du peuple)*, că, „departe de a deschide drumul extravaganței", cum s-a spus atît de disprețuitor, că, departe de a mesteca, ca de obicei, convingerile emise la bariera Maine, aceste ziare și domnii care scriu la ele au avut, dimpotrivă, mare grijă să considere acest banchet de la Belleville ca neavenit și să-i închidă ermetic coloanele lor. În *National* întregul proces-verbal al întrunirii se rezumă la patru linii strecurate printre notițele privind faptele diverse. Dar s-au gîndit la o ripostă (dovadă că nu le sîntem indiferenți) și și-au pregătit cu mare grijă bateriile de luptă. Astfel a avut loc un al doilea banchet democratic, de unde puritanismul reformatorilor noștri parlamentari și al radicalilor politici a ieșit din nou schiopătînd. Mulți s-au scandalizat remarcînd printre invitați anumiți „democrați de anticameră", oameni așa-numiți „tovarăși de drum" care își etalau în fața tuturor, la o sărbătoare a Egalității, piepturile împodobite cu medalii monarhice. Dar uimirea a ajuns la culme cînd, la sosirea în sală a doi deputați reformiști, s-a putut măsura servilitatea lingușitoare a unor ștabi de partid continuatori ai vechiului liberalism care au început să strige „Jos pălăria" în cinstea noilor veniți, pînă cînd au fost chemați energic la o atitudine

mai demnă de către întreaga adunare. În acest al doilea banchet, democratic să zicem, simţindu-se nevoia de a se mări o armată care are mai mulţi şefi decît soldaţi, cîţiva generali ai minusculei armate nu au ezitat să se coboare la manevre de culise deloc loiale, de exemplu, trimiţînd la domiciliul comuniştilor invitaţii personale, şi chiar cooptînd doi-trei dintre ei în comisia de organizare. Aceasta pentru a dovedi apropierea dintre ei şi de a-i face pe cei mai puţini versaţi în mecanismele diplomatice să creadă că reuniunea va fi deschisă tuturor opiniilor democratice, că toate ideile vor avea curs liber, pentru ca orice cetăţean să poată stabili în deplină cunoştinţă de cauză, o paralelă proprie între doctrinele concurente. Curînd însă, călcîndu-şi promisiunile, ipocriţii noştri au depus mari eforturi pentru a elimina — sub cele mai mărunte pretexte — orice toast comunist, chiar şi pe cele care au fost cerute în forma cea mai reglementară cu putinţă. Pe de altă parte, ziarele reformiste au acordat de data aceasta un spaţiu editorial larg vorbăriei despre banchet. S-a trîmbiţat mult pentru a se anunţa un triumf cel puţin echivoc, în ciuda multor pregătiri pentru a-l obţine. Bluff-ul politic a fost deci perfect. E de la sine înţeles că, preocupaţi pînă peste cap cu marile probleme, democraţii reformişti nu au mai avut timpul necesar să audă protestele energice care veneau din toate colţurile sălii. De asemenea, au fost ignorate anumite idei heterodoxe[10] care au fost de altfel primite cu entuziasm într-o sală alăturată, unde nu se găsea nici un personaj marcant[11].

Ce a rezultat din această comedie? Cetăţenii adevăraţi au fost indignaţi. Fiecăruia i-a venit în minte următorul gînd: noi nu ne-am putea organiza propriul nostru banchet? Ne-am adunat, am hotărît, ne-am apucat entuziaşti de trea-

---

[10] Heterodox — care gîndeşte altfel.

[11] E adevărat, cum au relatat unele ziare, că memoria lui Robespierre a fost aici larg invocată. Întrebăm *Le Journal du peuple* dacă „acesta e un fapt de stigmatizat" cum pare să sugereze cînd pomeneşte de „anumiţi oameni pe care nimeni nu vrea să-i apere" *(n. J.-J. Pillot)*.

bă, toate greutățile au fost învinse. Dar *Le National* aude ce se pune la cale, el știe tot, căci nimeni nu se gîndește să facă un secret dintr-un fapt atît de firesc. Se-adună informații destul de amănunțite de la unii dintre noi, în sfîrșit, totul este pus în mișcare pentru a ne opri. Unii s-au coborît pînă la josnicia de a juca rolul de denunțători[12]. Cel mai serios ziar reformist, *Le National*, insinuează cu aerul cel mai firesc din lume și în termeni diplomatici că ministerul și domnul Thiers, elev al lui Talleyrand, nu par străini de banchetul de la Belleville. Degeaba cîțiva comisari uimiți se grăbesc să demonstreze domnilor redactori falsitatea acestei insinuări răuvoitoare. Ziarul persistă în greșeală. Reformiștii nu au avut, totuși, capacitatea de a se abține totdeauna. Au spus-o de mai multe ori: „voi ne deranjați!" Un fapt care nu a scăpat atenției multor cititori ai ziarului *Le National* este că, inserînd scrisoarea noastră rectificatoare, redacția a subliniat poziția socială a semnatarilor acestei note, cei mai mulți dintre ei muncitori inteligenți și cinstiți, primii care au aflat despre atac. Acest jurnal nu se hrănește oare exclusiv cu idei foarte puțin democratice, ca, de pildă, aceea că publicul nu poate atribui idei sănătoase și prudente decît oamenilor cu mansete și mănuși galbene? E un argument decisiv împotriva oportunității reformei lor electorale.

[12] *Le Courier de Bordeaux* relatează că doi agenți ai ziarului *National* s-au dus la Belleville pentru a încerca să-l convingă pe proprietar să ne refuze închirierea sălii. Ne place să credem că ziarul bordelez a fost dezinformat într-un mod calomnios *(n. J.-J. Pillot)*.

ÉTIENNE CABET

(1788—1856)

Numele lui E. Cabet, comunist utopic, dar nu și ateu, o combinație altfel obișnuită în mediile revoluționare precomunarde, a fost foarte vehiculat între 1820 și 1848. Beneficiind de o mare ușurință de a scrie, Cabet a fost unul dintre autorii care au permis opiniei publice să „vizualizeze" trăsăturile, portretul, scenariul societății comuniste viitoare. Marx scria despre el în *Sfânta familie* că a fost reprezentantul „cel mai popular, dar și cel mai plat al comunismului" în Franța, iar calificativul este întru totul exact.

Născut în 1788, fiu al unui meșteșugar din Dijon, Cabet devine avocat în timpul Restaurației și membru al asociației secrete a carbonarilor în 1819. Se remarcă imediat ca organizator și teoretician, fiind ales drept unul dintre conducătorii parizieni la începutul deceniului al treilea. În timpul Revoluției din 1830 este deputat, iar în 1833 editează o gazetă care atinge un tiraj impresionant *(Le Populaire)*. Între 1834 și 1839 este exilat în Anglia, unde are ocazia să cunoască realitățile „atelierului lumii", dar și mișcările chartiste și oweniste care îl impresionează profund. Întors în Franța, publică *Voyage en Icarie*, care cunoaște cinci ediții între 1840 și 1848. Cartea lansează o imagine și un termen de mare răsunet, „comunismul icarian". Adversar ferm al proprietății private și adept al căii pașnice de transformare a societății, Cabet intră în conflict deschis cu neobabuviștii și blanquiștii, adepți ai căii insurecționale, puciste de trecere la comunism. Începînd din 1848 Cabet încearcă să construiască lumea icariană pe pămîntul Americii,

dar comunitatea înființată de el sfîrșește prin a-l exclude din rîndurile sale. Moare în noiembrie 1856 la Saint-Louis, lăsînd în urmă o carte celebră și amintirea eșecului de a edifica o societate dreaptă în mijlocul unei realități ostile.

CĂLĂTORIE ÎN ICARIA

(1840)

Capitolul al II-lea. Sosirea în Icaria

Am părăsit Londra la 22 decembrie 1835 și am ajuns, la 24 aprilie — împreună cu credinciosul meu valet John — în portul Camiris, pe coasta răsăriteană a țării Marvolienilor, separată de Icaria printr-un braț de mare ce se poate traversa în șase ore.

Nu voi povesti miile de accidente ale drumului. Căci am fost jefuit aproape în toate hanurile; cît pe ce să fiu otrăvit; persecutat de jandarmi și autorități; bruscat de vameși; arestat și închis mai multe zile, pentru că am ripostat la obrăznicia unuia dintre ei; amenințat adesea de a fi sfărîmat cu diligență cu tot pe drumuri mizerabile; miraculos salvat dintr-o prăpastie, unde ne aruncase o călăuză orbită de beție; aproape înghițit de zăpadă, apoi de nisip; atacat de trei ori de tîlhari; rănit, între doi călători uciși alături de mine. M-am simțit deci mai mult decît fericit cînd am înțeles că am ajuns la capătul drumului.

Eram cu atît mai fericit cu cît, întîlnind deja icarieni, am avut certitudinea că m-aș putea înțelege cu ei și aș putea vorbi liber limba icariană, al cărei studiu fusese singura mea ocupație tot drumul. Iar bucuria îmi crescu cînd aflai că străinii care nu vorbeau limba nu erau admiși în Icaria, fiind obligați să se oprească luni întregi la Camiris, pentru a o învăța.

Aflai curînd că marvolienii erau aliații icarienilor, Camiris fiind aproape un oraș icarian. Un vapor icarian pleca a doua zi la Tyrama în Icaria, dar trebuia mai întîi să mă adresez consulului icarian, al cărui birou era alături de locul de îmbarcare. Consulul fiind mereu la dispoziția străinilor, am fost primit imediat. Mi s-a vorbit cu politețe, consulul invitîndu-mă să iau loc alături de dînsul.

— Dacă scopul dumneavoastră, îmi spuse, este de a cumpăra ceva marfă de la noi, nu mergeți în Icaria, căci nu vindem nimic. Dacă veniți pentru a vinde ceva, opriți-vă de asemenea, pentru că noi nu cumpărăm nimic. Dar dacă vă mînă curiozitatea, urmați-vă drumul: călătoria dumneavoastră va fi plăcută.

„Ei nu vînd nimic, nu cumpără nimic", repetai în sinea mea, uluit. I-am explicat consulului motivul călătoriei mele, dîndu-i pașaportul.

— Sînteți deci curios să ne vizitați țara, milord? mă întrebă, după ce răsfoi pașaportul.

— Într-adevăr, vreau să văd dacă sînteți atît de perfecț organizați și atît de fericiți cum am auzit vorbindu-se; este deci o călătorie de studiu.

— Bine, foarte bine! Concetățenii mei sînt încîntați să primească străini și în special persoane influente sosite aici pentru a deprinde mijloacele de a fi fericite, pe care apoi să le ducă în țările lor. Puteți umbla și vizita tot ce doriți în Icaria. Peste tot, poporul icarian, considerîndu-vă oaspetele și prietenul său, se va grăbi să vă facă onorurile țării. Totuși, continuă el, în interesul dumneavoastră și al nostru, trebuie să vă comunic condițiile de intrare în Icaria. Vă angajați deci să vă supuneți legilor și obiceiurilor noastre, așa cum le prezintă în amănunt *Ghidul străinului în Icaria* pe care îl veți găsi la hotel. Vă obligați totodată să păstrați un respect deplin fetelor și femeilor noastre. Dacă, din întîmplare, aceste condiții nu vă convin, nu mergeți mai departe.

După ce am declarat că mă voi supune, consulul m-a întrebat cît timp doream să rămîn în Icaria. I-am spus că-mi

propuneam o ședere de patru luni. Imediat mă anunță că pașaportul meu era gata și mă invită să plătesc două sute de guinee pentru mine și tot atît pentru însoțitorul meu, conform tarifului de prețuri proporționale cu durata sejurului.

Politețea consulului nu m-a împiedicat să găsesc că două sute de guinee era o sumă enormă pentru o viză de pașaport! Temîndu-mă că, dacă toate prețurile erau atît de mari, punga mea, oricît de plină ar fi fost, nu-mi va fi suficientă pentru celelalte cheltuieli, m-am hazardat să-l întreb cîte ceva despre problema asta.

— Cît aș avea de plătit pentru sejurul meu?

— Nimic, mi-a răspuns.

— Cît mă va costa diligența care mă va duce în capitală?

— Nimic.

— Cum, nimic!

— Așa cum auziți. Cele două sute de guinee plătite sînt prețul tuturor cheltuielilor pe timpul celor patru luni. Puteți merge oriunde și veți avea, peste tot, cele mai bune locuri în transportul public, fără a plăti nimic. Peste tot veți găsi un *Hotel pentru străini*, unde veți primi găzduire, îngrijire, hrană, chiar veșminte fără a avea niciodată și nimic de plătit. De asemenea, veți fi primit gratuit în toate așezămintele publice și la toate spectacolele. Într-un cuvînt, națiunea primind de la dumneavoastră cele două sute de guinee, se însărcinează să vă furnizeze totul ca și cum ar fi vorba de unul din cetățenii ei. Și, cum vînzarea, continuă consulul, este necunoscută la noi, și deci nu veți găsi nimic de cumpărat; cum folosirea monedei este interzisă indivizilor, de cînd bunul nostru Icar ne-a eliberat de această ciumă, veți depune restul de bani pe care îi aveți.

— Cum așa, să las aici toți banii mei?!

— Nu vă temeți, îi veți primi înapoi la frontieră cînd veți pleca.

Eram încă surprins de toate aceste noutăţi neobişnuite, cînd, a doua zi, cam pe la şase dimineaţa, ne-am îmbarcat pe un enorm şi magnific vapor cu aburi. (...) Fui uluit şi încîntat să găsesc că era întru totul asemănător celor mai frumoase nave englezeşti şi chiar ca şi cele mai deosebite vapoare americane. Deşi cabinele nu erau lucrate în mahon, ci dintr-un lemn local imitînd cea mai frumoasă marmură, mi s-au părut mai elegante şi, cu deosebire, mai comode şi mai agreabile pentru călători. (...) Imediat după îmbarcare, înainte de plecare, comandantul navei (...) ne-a adunat şi ne-a spus că nu trebuie să avem nici o teamă pentru că nava, mateloţii şi maşiniştii erau excelenţi, fiind luate toate măsurile pentru a face imposibile naufragiul, explozia, incendiul, în general orice accident. Regăsii toate aceste asigurări în micul meu *Ghid al călătorului pe mare*, unde citii cu plăcere că piloţii, mateloţii şi căpitanul nu erau admişi în serviciu decît după un examen, la capătul unei foarte bune educaţii practice şi teoretice, şi că maşiniştii posedau o instrucţie, o experienţă, o abilitate profesională şi o ştiinţă bine verificate. Citii, de asemenea, cu satisfacţie că totdeauna înaintea unei plecări comandantul, om foarte experimentat, inspectează întreaga navă, în special maşinile, şi întocmeşte un proces-verbal detaliat constatînd că nici un accident nu este posibil. Admiraţia ce mi-o inspira toată această solicitudine, întreaga grijă pentru siguranţa călătorilor crescu şi mai mult cînd aflai că guvernul Icariei deschisese (...) un mare concurs şi decernase o superbă recompensă celui care prezentase cel mai bun proiect al unei nave cu aburi. Examinai atunci cu şi mai multă atenţie şi plăcere două statuete de bronz înfăţişînd autorii proiectului. (...)

În timp ce căpitanul şi mateloţii erau ocupaţi numai cu dirijarea navei, şeful protocolului discuta cu noi. El ne-a spus că guvernul său se interesa de o mie de ori mai mult de oameni decît de mărfuri: că salvarea călătorilor era principala sa misiune; iar cele mai bune vapoare erau destinate transportului de pasageri, naufragiile fiind aproape impo-

sibile cu astfel de nave, dovadă că în Icaria nu se mai înregistrase vreun naufragiu de aproape zece ani. (...)

Observînd mai multe nave care păreau să ne supraveghieze, îl întrebai pe căpitan dacă erau ale vamei.

— Vameşii se miră el. De cincizeci de ani nu mai avem aşa ceva. Bunul Icar a distrus această bandă de hoţi, mai nemiloşi decît piraţii şi furtunile. Vasele acelea sînt nave de salvare, care ies din port în timpul furtunii pentru a ne dirija sau ajuta pe alţii în caz de primejdie. (...)

Puţin mai tîrziu zărirăm coasta Icariei, apoi oraşul Tyrama, în portul căruia am intrat repede. Abia am avut vreme să observ ţărmul, casele, vapoarele ancorate în port. Nava noastră se opri la piciorul unui lung debarcader din fier, construit special pentru a uşura debarcarea şi folosit, de asemenea, drept loc de promenadă. O scară minunată, la nivelul navei, ne-a dus pînă la debarcader, la capătul căruia o poartă gigantică împodobită cu o enormă statuie, susţinea o lozincă uriaşă: „Poporul icarian este fratele tuturor celorlalte popoare",

Şeful protocolului ne-a spus ce avem de făcut şi ne-a condus la *Hotelul pentru străini*, situat chiar lîngă marea poartă, pe locul fostei vămi. Bagajele ne-au urmat aproape imediat fără a ne ocupa de ele şi fără a da ceva cuiva.

Bărbaţi cu înfăţişare mai curînd nobilă ne-au condus cu o politeţe binevoitoare în apartamente separate, toate asemănătoare, pe cît de elegante pe atît de curate şi dotate cu tot ce le este de trebuinţă călătorilor. Erau chiar şi băi în hotel.

Fiecare cameră conţinea un anunţ înrămat, indicînd străinilor tot ce trebuie să ştie şi anunţîndu-i totodată că vor găsi într-o cameră specială hărţile, planurile, cărţile şi celelalte informaţii pe care şi le-ar putea dori despre Icaria.

Ceva mai tîrziu, ni s-a servit o masă excelentă, în timpul căreia un venerabil magistrat ne-a salutat în numele poporului icarian, stînd prietenește în mijlocul nostru, pentru

a ne vorbi despre țara sa și a ne da lămuriri despre voiajul nostru. Păru încîntat să vadă un nobil englez în Icaria.

— Pentru că ați venit să studiați țara noastră, mi-a spus după prînz, vă sfătuiesc să plecați direct spre capitală, luînd diligența de ora cinci după-amiaza. Cu aceeași cursă pleacă la drum un tînăr încîntător, fiul unuia dintre prietenii mei, ce-și va face o plăcere din a vă servi drept *cicerone*. Cum însă mai aveți trei ore de așteptat puteți să aruncați o privire și asupra orașului nostru. Vă voi da un ghid bun.

Nu-mi revenisem din surprindere și nici măcar nu isprăvisem să dau expresie sentimentelor mele de recunoștință față de încîntătorul magistrat că ghidul se și prezentă. Ieșirăm imediat cu gîndul de a parcurge în fugă cîteva cartiere ale orașului.

Tyrama mi s-a părut un oraș nou și ordonat. Toate străzile pe care am trecut erau drepte, largi, perfect curate, cu trotuare, sau mai bine zis, porticuri cu coloane. Toate casele erau frumoase și zugrăvite în culori deschise. Clădirile unei străzi sînt asemănătoare, dar străzile sînt diferite. Un moment m-am crezut chiar transportat pe frumoasele străzi pariziene Rivoli și Castiglione sau în elegantul cartier Regent'Park, la Londra, găsind că, în Tyrama, cartierul construit astfel era mai reușit decît cel din Londra(...).

III. *Sosirea la Icara*

Cînd am văzut diligența (numită staramoli) trasă de șase cai, am simțit o reală plăcere, căci mi-am amintit de admirabilele trăsuri și de caii din frumoasa mea patrie. Telegarii semănau cu cei mai buni cai englezi, energici și docili totodată, bine întreținuți și lucitori, abia acoperiți de o pătură elegantă și ușoară. Diligența, la fel de frumoasă ca și cele din Anglia, la fel de ușoară, deși era mai mare,

pentru că nu transporta decît călători și mici bagaje, îmi păru perfecționată din toate punctele de vedere care interesează securitatea călătorilor. (...) Observai cu plăcere și uimire o mulțime de mici precauțiuni luate pentru a apăra de frig, în special la picioare, împotriva oboselii și accidentelor. (...)

Tînărul icarian despre care îmi vorbise magistratul își oferi politicos serviciile. Le-am acceptat bucuros, mulțumindu-i pentru bunăvoință.

— Păreți să examinați cu multă atenție vehicolul, îmi spuse el.

— Sînt uimit, îi răspunsei, de grija cu care este prevăzut totul pentru comoditatea călătorilor.

— Da, replică el, este un principiu gravat de marele Icar atît în educația cît și în guvernarea noastră, anume de a urmări în orice *utilul* și *agreabilul*, dar de a începe întotdeauna prin *necesar*.

— Sînteți deci un popor de adevărați oameni!

— Ne străduim, cel puțin, să merităm acest titlu.

— Ai te rog bunăvoința de a-mi explica ceva care nu-mi dă pace. Consulul vostru mi-a spus că folosirea monedei vă este interzisă: deci, cum vă veți plăti locul în această diligență?

— Nu plătesc.

— Dar ceilalți călători?

— Nici atît.

— Cum așa?!

— Diligența aparține generoasei noastre suverane.

— Și caii?

— La fel.

— Iar celelalte vehicule publice?

— Și ele aparțin bogatei și puternicei noastre suverane.

— Deci suverana voastră își transportă gratuit cetățenii.

— Da. Vă voi explica imediat (...)

La rîndul său Valmor (acesta era numele tînărului) mă copleși cu întrebări privind Anglia, repetîndu-mi mereu că

era încîntat să cunoască un lord, venit special pentru a-i vizita țara. Mă informă, totodată, că avea douăzeci și doi de ani, că se pregătea pentru a deveni preot, că locuia cu părinții săi în capitală și că toți membrii familiei, douăzeci și șase de persoane, locuiau împreună în aceeași casă. Greu am aflat — atît era de modest și de rezervat! — că tatăl său era unul din primii magistrați, iar Corrila, sora sa mai mare, era una din cele mai frumoase fete din Icaria. Tot ce mi-a spus despre familia sa mi-a trezit un viu interes de a o cunoaște (...).

După ce am traversat multe sate și cinci sau șase orașe fără a ne opri nicăieri — atît de repede erau deshămați și schimbați căii — fără a întîlni porți, bariere sau controlori, am făcut o haltă, pentru a lua masa într-un hotel al călătorilor asemănător celui din Tyrama.

— Cum ați plătit masa?

— N-am plătit.

— Hotelul aparține deci suveranei voastre, ca și diligența?

— Da.

— Deci suverana voastră își hrănește și își transportă supușii?

— Da. Răbdare, vă voi explica tot ceea ce vă miră atît. (...)

Diligența se opri în fața *Hotelului provincialilor*, alături de *Hotelul pentru străini*. Ambele erau imense, totuși compatrioții se puteau ușor întîlni între ei, pentru că hotelurile erau organizate după un sistem care corespundea diferitelor provincii ale Icariei.

— Ce multe locuri ocupă călătorii în Icaria! exclamai, văzînd aceste mari hoteluri.

— Credeți că ar ocupa mai puține, îmi răspunse cineva, dacă ar exista sute și mii de mici hoteluri răspîndite prin toate cartierele orașului?

Am fost foarte contrariat că nu am găsit nici un englez printre călători și, de aceea, m-a bucurat mult întîlnirea

cu un tînăr pictor francez pe nume Eugen, exilat după Revoluția din iulie și sosit de vreo două săptămîni în Icaria. Tot ce văzuse îl entuziasmase în asemenea măsură, încît părea cam exaltat și cu mințile ușor dezordonate. Dar curînd mi-am dat seama că era sincer, deschis, cu sentimente generoase și frumoase. Părea atît de fericit că a găsit un compatriot (căci un francez și un englez care se întîlnesc la o asemenea distanță se privesc reciproc ca fiind dintr-o aceeași țară) încît, pe loc, m-am simțit gata să-i ofer prietenie pentru prietenie.

IV. *Descrierea Icariei și a Icarei*

A doua zi tocmai făcusem baie și mă întorsesem din nou în cameră cînd sosi Valmor să mă invite, din partea tatălui său, să-mi petrec seara în familia sa. Acceptai imediat, nerăbdător să cunosc persoanele despre care îmi vorbise în timpul călătoriei. Ne-am dat întîlnire pentru ora patru după-amiaza (...).

După plecarea lui m-a vizitat Eugen.

— E însoțitorul meu din călătoria de ieri, i-am explicat Se numește Valmor.

— Valmor! Vă felicit, căci am auzit vorbindu-se despre el ca despre unul din tinerii icarieni cei mai nobili și mai distinși.

— Mi-a spus că tatăl său este unul din primii magistrați ai țării.

— Da, îl cunosc, e lăcătuș.

— Sora sa, Corilla, este una din frumusețile Icariei.

— Da, așa e, este o țesătoare desăvîrșită.

— Dar, ce tot spui acolo, lăcătuș, țesătoare...

— Ce vă miră totuși? Un lăcătuș nu poate fi un excelent magistrat? O țesătoare nu poate fi frumoasă?

— Ba da, dar nu există nobili aici?...

— Există, cum să nu, mulți cetățeni sînt nobili, celebri, iluștri mecanici, medici, muncitori care se disting prin vreo descoperire sau printr-un serviciu excepțional.

— Cum așa! Regina nu este înconjurată de o nobilime ereditară?

— Care regină?

— Regina Icariei, suverana despre care Valmor mi-a tot vorbit lăudîndu-i bunătatea nesfîrșită, solicitudinea, bogăția, atotputernicia. Mi-a făcut de altfel plăcere să aud că există o regină care face atîta onoare instituției regalității...

— Dar, încă o dată vă întreb, despre care regină vorbiți? Cum se numește?

— Valmor nu mi-a spus numele ei. Mi-a spus numai că este suverana Icariei, dispunînd de toate diligențele, caii, hotelurile, navele cu aburi....

— A, asta era! strigă Eugen izbucnind în rîs. Această suverană pe care ați luat-o drept regină, este *Republica*, buna și magnifica republică, democrația, egalitatea. Cum ați putut crede că o regină ar poseda toate aceste proprietăți? Milord, trebuie să vă dezbărați de toate prejudecățile aristocratice și să deveniți democrat ca și mine sau să părăsiți repede această țară, căci vă previn că aerul de aici e mortal pentru un aristocrat. (...)

Eugen mă conduse apoi într-un vast salon comun al hotelului, unde se găsea un mare număr de hărți, planuri și cărți.

— Să aruncăm mai întîi o privire asupra acestei hărți a Icariei, îmi spuse el. (...) Observați că teritoriul se împarte în o sută de provincii, aproape egale ca suprafață și cu aproape aceeași populație. Iată acum o hartă a unei provincii. O provincie are aici zece comune aproape egale; fiecare oraș provincial, capitala provinciei, este așezat aproximativ în mijlocul provinciei sale, iar fiecare centru comunal în cen-

trul comunei sale. Să privim o hartă a unei comune. Observați că, în afara centrului comunal, ea conține opt sate și multe ferme dispuse ordonat în teritoriu (...).

Am examinat apoi planul Icarei, capitala Icariei.

— Orașul e perfect ordonat, am exclamat eu.

— Da, răspunse Eugen, planul capitalei a fost trasat în 1784 și execuția, începută acum cincizeci și doi de ani, va mai dura încă cincisprezece-douăzeci de ani. Priviți! Orașul, aproape circular, este străbătut prin mijloc de rîul Tair, taluzat și folosit drept arteră de circulație navală. (...) În centrul orașului, rîul se desface în două brațe care închid între ele o insulă destul de mare. Această insulă este de fapt o piață. Piața Centrală, în mijlocul căreia se ridică un palat, numit Casa Republicii, cu o mare și superbă grădină dispusă în terase. În centrul grădinii se află o coloană uriașă, cu o statuie care domină toate edificiile (...). Orașul e împărțit în șaizeci de cartiere (sau sectoare) egale, avînd fiecare o populație și o suprafață identice. Fiecare cartier poartă numele unuia dintre principalele orașe ale lumii antice și moderne și înfățișează, prin monumentele și clădirile sale, arhitectura acelei națiuni. Veți găsi deci cartierul Pekin, Ierusalim, Constantinopol, ca și Roma, Paris, Londra, astfel încît Icara este într-adevăr un rezumat al teritoriului terestru. Fiecare cartier are anumite edificii publice: școala, spitalul, templul, ateliere, magazine, locuri de întrunire, monumente. Remarcați că aceste edificii sînt astfel distribuite încît ele există pe fiecare stradă, iar fiecare stradă cuprinde același număr de case. Iată și planul unei străzi: șaisprezece clădiri pe fiecare parte, cu un edificiu public în mijloc și alte două la capete. Clădirile sînt asemănătoare la exterior sau astfel combinate încît să formeze un singur corp construit, dar nici o stradă nu seamănă cu alta.

Am plecat apoi spre familia lui Valmor. (...) Începîndu-mi vizita în familia lui, Valmor m-a prezentat mai întîi bunicului, iar acesta, ca șef al familiei, m-a prezentat întregii familii.

Conversația fu mai întîi generală. Mi s-au pus multe întrebări despre Anglia.

— Cunosc țara dumneavoastră, spuse bătrînul. Am fost acolo în 1784 pentru o misiune, care mi-a fost încredințată de bunul nostru Icar, prietenul meu, și păstrez o amintire recunoscătoare despre primirea ce mi s-a făcut. Foarte bogată și foarte puternică țară! Londra e mare și are multe minunății, dar, milord, permiteți-mi să v-o spun, e acolo ceva hidos, revoltător pentru guvernul dumneavoastră: oribila mizerie care devoră o parte a populației. (...) La noi nu veți găsi așa ceva. Noi nu avem săraci. (...)

Apoi bunicul lui Valmor m-a lămurit despre anumite principii ale organizării sociale în Icaria.

— Știți, îmi spuse el, că omul se distinge de celelalte ființe în special prin rațiune, capacitate de perfecționare, sociabilitate. Profund convinși, din experiență, că nu poate exista fericire fără asociere și fără egalitate, icarienii formează o societate bazată pe egalitatea cea mai perfectă. Toți sînt asociați, cetățeni egali în drepturi și îndatoriri. Toți au aceleași sarcini și o cotă egală din beneficiile sociale, neformînd de fapt decît o singură familie ai cărei membri sînt uniți prin legături de fraternitate.

Formăm deci un popor sau o națiune de frați și toate legile noastre trebuie să aibă drept scop egalitatea cea mai deplină, în toate cazurile în care ea nu este material imposibilă.

— Totuși, i-am replicat, natura nu a stabilit ea însăși inegalitatea, acordînd oamenilor calități fizice și intelectuale aproape totdeauna inegale?

— E drept, îmi răspunse, dar oare nu aceeași natură a dat fiecăruia o unică dorință de fericire, același drept la existență și bunăstare, aceeași dragoste pentru egalitate, inteligență și rațiune cu care își poate realiza scopul comun? De altfel, milord, nu insistați în această direcție, căci noi am rezolvat problema. Veți vedea la noi egalitatea cea mai deplină. La fel cum sîntem o singură societate, un singur

popor, o singură familie, teritoriul nostru, cu minele și construcțiile sale nu formează decît un singur domeniu, adică patrimoniul nostru social. Toate bunurile asociaților, împreună cu produsele pămîntului și ale industriei nu formează decît un singur capital social. Domeniul și capitalul social aparțin în indiviziune poporului care le cultivă și le exploatează în comun, le administrează el însuși sau prin reprezentanții săi, împărțind apoi, în mod egal, produsele.

— Dar aceasta este comunitate de bunuri! exclamai eu.

— Așa este, răspunse bunicul lui Valmor. Comunitatea vă sperie?

— Nu,... dar... s-a spus totdeauna că este imposibilă...

— Imposibilă! O puteți vedea cu ochii dumneavoastră aici... Toți icarienii fiind asociați și egali (...) toți trebuie să exercite o meserie și să lucreze același număr de ore. Iar toată inteligența lor este folosită pentru a găsi mijloacele de a face munca scurtă, variată, agreabilă și fără pericole. Instrumentele și materiile prime necesare muncii sînt furnizate de capitalul social, iar produsele pămîntului și ale industriei sînt depuse în magaziile publice. Cu toții sîntem hrăniți, îmbrăcați, cazați de capitalul social, și anume toți la fel, după sex, vîrstă și alte cîteva criterii prevăzute de lege. Republica sau comunitatea este singura proprietară, organizînd lucrătorii pentru a construi ateliere și magazine. Ea cultivă pămîntul, construiește case, produce toate lucrurile necesare hranei, îmbrăcămintei, locuirii și mobilării. Ea hrănește, îmbracă și adăpostește fiecare familie și fiecare cetățean.

Educația fiind considerată la noi baza și esența societății, Republica o acordă tuturor în mod egal, cum în mod egal le acordă hrana. Toți copiii primesc aceeași instrucție elementară și o educație specială corespunzînd profesiunii alese. Iar această educație are drept scop de a forma buni muncitori, buni părinți, buni cetățeni și adevărați oameni. Aceasta este, în esență, organizarea noastră socială și, din puținele mele cuvinte, puteți ghici și restul. Veți înțelege acum de

ce noi nu avem nici săraci, nici oameni de serviciu sau servitori.

— Veţi înţelege, de asemenea, spuse Valmor, cum se face că Republica este proprietara tuturor cailor, trăsurilor, hotelurilor pe care le-aţi văzut şi că ea transportă şi hrăneşte gratuit călătorii, care astfel nu au nevoie de mijloace de transport particulare. Veţi înţelege de ce fiecare, primind în natură ceea ce îi este necesar, moneda, cumpărarea şi vînzarea ne sînt complet inutile.

— Da, răspunsei, înţeleg bine... Dar...

— Cum se poate, milord, spuse bătrînul surîzînd, aveţi sub ochii dumneavoastră comunitatea desăvîrşită şi nu vă vine să credeţi! (...) Deoarece toţi sîntem asociaţi, cetăţeni egali în drepturi, sîntem cu toţii electori şi eligibili, membri ai poporului şi ai gărzii populare. Împreună, uniţi, formăm naţiunea sau mai curînd poporul, căci la noi poporul este suma tuturor icarienilor fără excepţie. Nu este nevoie să vă spun că poporul e suveran şi că suveranitatea îi aparţine numai lui, adică puterea de a întocmi sau a pune să se întocmească contractul social, constituţia şi legile. Nici nu concepem ca un individ, o familie, o clasă să poată avea absurda pretenţie de a ne fi stăpîn. Popórul fiind suveran, are dreptul de a regla prin lege şi constituţie tot ceea ce priveşte persoana sa, activităţile, bunurile, hrana, veşmintele, locuinţa, educaţia, munca şi chiar distracţiile. Dacă poporul icarian ar putea să se reunească uşor şi frecvent într-o sală sau pe o cîmpie, şi-ar exercita suveranitatea redactînd el însuşi constituţia şi legile. Fiind însă material imposibil să se procedeze astfel, poporul delegă puterile pe care nu le poate exercita direct şi-şi rezervă celelalte. El delegă unei reprezentări populare puterea de a pregăti constituţia şi legile, şi unui corp executiv puterea de a le aplica. Dar poporul are numai el singur dreptul de a-şi alege reprezentanţii, de a aproba sau respinge propunerile şi acţiunile lor, de a aplica justiţia, de a menţine ordinea şi liniştea publică. Toţi

funcționarii publici sînt deci mandatarii poporului. Ei sînt eligibili, temporari, responsabili și revocabili, iar pentru a preveni ambițiile uzurpatoare, funcțiile legislative și cele executive sînt totdeauna incompatibile.

Adunarea Reprezentării Populare este compusă din două mii de deputați, deliberînd, în comun, într-o singură sală. Ea este permanentă, totdeauna sau aproape totdeauna înnoită în fiecare an pe jumătate. Legile cele mai importante sînt, ca și constituția, supuse acceptării populare. Executivul, compus dintr-un președinte și cincisprezece membri, este subordonat Reprezentării Populare. Și executivul este înnoit în fiecare an, pe jumătate. În ceea ce privește poporul, el își exercită drepturile, face alegerile, deliberează și judecă în adunări populare. Pentru a i se ușura exercitarea drepturilor, teritoriul țării este divizat în o sută de mici provincii, subdivizate în o mie de comune aproape egale ca întindere și populație. Știți deja că fiecare oraș provincial se găsește în centrul provinciei sale, fiecare oraș comunal în centrul comunei sale și că totul este pregătit pentru ca toți cetățenii țării să participe direct la administrația problemelor populare. Pentru ca nici un interes să nu fie neglijat, fiecare comună și fiecare provincie se ocupă în mod special de interesele lor. În același timp toate comunele și provinciile, adică poporul în ansamblul său, se ocupă de interesele generale. Împărțit în o mie de adunări populare, poporul ia parte deci la discutarea legilor fie înainte, fie după deliberările reprezentanților săi. Pentru ca poporul să poată discuta în deplină cunoștință de cauză, totul se face în văzul tuturor, toate faptele sînt înregistrate de statistică, totul este publicat de *Jurnalul popular*, primit de fiecare cetățean.

Pentru ca deliberarea să se refere la esența problemelor, Reprezentarea populară și fiecare adunare comunală, adică poporul întreg, sînt împărțite în cincisprezece mari comitete, al constituției, educației, agriculturii, industriei, alimentației, îmbrăcămintei, locuirii, statisticii etc. Fiecare mare

comitet cuprinde deci a cincisprezecea parte din numărul cetăţenilor şi toată inteligenţa unui popor de oameni bine-crescuţi şi bine instruiţi este în mod continuu în acţiune pentru a descoperi şi aplica toate ameliorările şi perfecţionările posibile. Organizarea noastră politică este deci o Republică democratică şi chiar o democraţie unică în lume.

— Da, milord, adaugă tatăl lui Valmor, poporul întreg face aici legile, numai în propriul său interes, adică în interesul comun, şi le aplică totdeauna cu bucurie, pentru că ele sînt propria lui creaţie şi expresia voinţei sale suverane. Iar această voinţă generală, cum am spus deja, doreşte mereu să creeze egalitate socială şi politică, egalitatea bunăstării şi a drepturilor, egalitatea universală şi absolută. Educaţia, hrana, veşmintele, locuirea, dotările, munca, distracţiile, dreptul de a alege şi a fi ales, dreptul de deliberare, totul este egal pentru toţi. Provinciile, comunele, oraşele, satele, fermele, casele sînt pe cît posibil asemănătoare. Oriunde veţi merge veţi vedea aici numai egalitate şi fericire. (...)

Viaţa cotidiană în Icaria

(din scrisoarea pictorului Eugen către fratele său Camille)

„Totul este la voia întîmplării în nefericita noastră Franţă în ceea ce priveşte hrana — această primă nevoie a omului. Aici, în Icaria, dimpotrivă, totul este reglementat pe baza logicii depline şi cu înţelegerea cea mai generoasă. Imaginează-ţi, iubitul meu frate, că aici nu există nimic privitor la alimentaţie care să nu fie reglementat prin lege. Legea admite sau interzice folosirea unui aliment oarecare. Un comitet de oameni de ştiinţă, instituit de Reprezentarea naţională, ajutat de toţi cetăţenii, a elaborat lista alimentelor cunoscute, indicînd calităţile şi defectele fiecăruia. Mai mult:

s-au stabilit liste cu alimentele necesare, apoi cele utile și, în sfîrșit, cele plăcute, iar aceste liste au fost editate în mii de volume, fiecare familie avînd cîte un exemplar. Aici sînt indicate și rețetele de preparare, fiecare familie avînd deci un ghid al bucătarului.

Lista de alimente fiind astfel alcătuită, Republica urmărește producerea lor de către agricultori și muncitori și le distribuie apoi familiilor. Și, cum nimeni nu poate avea alte alimente decît cele distribuite, îți imaginezi că nu se poate consuma decît ceea ce este aprobat de sus. Republica a produs mai întîi cele strict necesare, apoi cele utile și abia apoi cele plăcute, în cantități de la an la an mai ridicate. Alimentele sînt împărțite în mod egal, astfel încît cetățenii primesc aceeași cantitate din fiecare aliment, dacă există pentru toți, și cînd le vine rîndul, dacă există în cantități limitate. Fiecare are deci parte egală din toate alimentele, fără deosebire, de la cel mai obișnuit și pînă la cele mai rafinate și, astfel, întregul popor icarian este la fel de bine hrănit ca și oamenii bogați din țările bogate. Vezi, deci, iubite frate, că guvernul acționează aici altfel decît monarhia noastră. În timp ce regalitatea face atîta zarvă pentru un rege care a declarat că ar dori ca fiecare țăran să aibă un pui la masă în fiecare duminică, Republica dă, în tăcere, fiecăruia și în fiecare zi ceea ce nu se vede, altundeva, decît pe mesele aristocraților și ale regilor. Nu numai că Republica crește animalele, păsările și peștii necesari, nu numai că ea cultivă și distribuie legumele și fructele consumate proaspete, dar se și ocupă de conservarea acestora prin uscare, preparare etc. Și nu e tot: comitetul de care ți-am pomenit mai sus a deliberat și a indicat numărul de mese necesare pe zi, orele recomandate, durata, numărul de feluri de mîncare și ordinea servirii lor, adaptate anotimpului, lunii și chiar zilei în care se servesc. Astfel că într-o săptămînă mesele sînt diferite.

La ora șase dimineața, înainte de începerea lucrului, toți lucrătorii, adică cetățenii, iau o gustare la atelier pre-

gătită în comun de bucătarul atelierului. La nouă dimineața ei mănîncă tot în atelier, iar femeile și copiii la casele lor. La ora două după-amiaza, toți locuitorii unei străzi iau masa împreună în restaurantul lor republican. Seara, între nouă și zece, fiecare familie ia masa acasă, pregătită în familie. La fiecare masă primul toast este în cinstea bunului Icar, binefăcătorul muncitorilor și al familiilor (...).

Toată lumea are aceleași veșminte, ceea ce nu permite nici invidia, nici cochetăria. Și totuși, să nu crezi că uniformitatea ar fi aici fără varietate; dimpotrivă, tocmai la îmbrăcăminte avantajele uniformizării se îmbină cu virtuțile varietății. Nu numai că cele două sexe sînt îmbrăcate diferit, dar și fiecare individ își schimbă adesea veșmintele după vîrstă și condiție socială, căci există îmbrăcăminte pentru toate circumstanțele și pozițiile sociale. Copilăria și tinerețea, pubertatea și majoratul, celibatul și căsătoria, văduvia și recăsătorirea, diferitele profesii și funcții, totul este indicat prin îmbrăcăminte. Indivizii cu o aceeași condiție poartă o aceeași uniformă, dar sînt mii de uniforme diferite care corespund condițiilor sociale diferite. Iar diferențele dintre uniforme constau în variații ale stofei și culorii, în formă și chiar în anumite semne particulare. (...)

Munca în Icaria

(din cuvîntul lui Valmor către lordul Carisdall)

Toată lumea este aici muncitor național și lucrează pentru Republică. Bărbații și femeile, fără excepție, au o meserie, o ocupație artistică sau oricare altă profesiune determinată de lege. Tinerii nu încep să lucreze decît la 18 ani (băieții) și 17 ani (fetele), primii ani ai vieții fiindu-le con-

sacrați dezvoltării și educației. Bărbații ies la pensie la 65 de ani, iar femeile la 50. Dar munca este atît de puțin obositoare, atît de plăcută, încît puțini vor să iasă la pensie, continuîndu-și meșeria sau folosindu-și altfel forțele. Bolnavii sînt scutiți de muncă, însă, pentru a se evita orice abuz, bolnavul trebuie internat în spital, care, de altfel, arată ca un palat. Orice muncitor poate obține un concediu în cazuri determinate de lege și cu aprobarea colectivului în care muncește.

Am spus că munca este plăcută și nu prea grea. Legile noastre nu precupețesc nimic în acest sens. (...) Mașinile sînt fără număr, ele înlocuiesc două sute de milioane de cai putere sau trei miliarde de oameni. Mașinile execută toate muncile periculoase sau obositoare, insalubre, murdare sau respingătoare, tocmai aici manifestîndu-se strălucitor rațiunea și inteligența compatrioților mei. (...)

Durata muncii, care la început era între zece și optsprezece ore pe zi, a fost redusă succesiv. Azi muncim șapte ore pe zi vara și șase iarna, începînd de la orele 6 sau 7 dimineața. Durata muncii va fi redusă încă și mai mult dacă se vor inventa mașini noi, care să înlocuiască muncitorii, sau dacă micșorarea anumitor necesități (în construcții de exemplu) va face inutil un mare număr de oameni. S-ar părea totuși că durata muncii a atins astăzi un minimum, pentru că, dacă unele industrii descresc, altele noi le înlocuiesc, căci oamenii continuă să-și dorească tot mai multe lucruri(...).

Republica are o imagine exactă, datorită statisticii, a necesităților de muncitori în fiecare profesiune. De aceea, în fiecare an, se publică lista disponibilităților în fiecare comună iar tinerii de 18 ani sînt invitați să aleagă. În caz de concurență se dă examen. (...)

Toți tinerii de 18 ani de pe teritoriul Republicii sînt astfel distribuiți, în fiecare an, în aceeași zi, în toate profesiunile și prin urmare, în fiecare atelier. Este *ziua nașterii muncitorești*, una din marile noastre sărbători (...).

Ați remarcat mișcarea ordonată a populației noastre? Toată lumea se trezește la ora 5 dimineața; spre ora 6 mijloacele de transport și străzile sînt pline de bărbați care merg la muncă; la ora 9 femeile și copii merg la lucru și la școală; de la 9 la 13 toți lucrează sau învață; la 13[30] toată lumea pleacă de la atelier, pentru a se întîlni cu familia și vecinii în restaurantele populare; de la 14 la ora 15 toată lumea ia prînzul: de la 15 la 21 oamenii umplu grădinile, terasele, străzile, locurile de plimbare, adunările populare, cursurile, teatrele și toate celelalte locuri publice; la ora 22 toată lumea doarme, iar în timpul nopții (de la 22 la 5 dimineața) străzile sînt pustii.

Presa în Icaria

(Valmor către lordul Carisdall)

Desigur, spuse Valmor, libertatea presei, cu toate excesele sale, este necesară ca armă împotriva aristocraților și regalității, e un remediu pentru abuzuri intolerabile. Dar ce libertate mincinoasă și ce leac mizerabil sînt cele ale unor ziare (pe care noi le cunoaștem bine) din alte țări! Monopolul, speculația financiară, interesul personal, parțialitatea, calomniile și injuriile la care nu se poate răspunde, minciunile, știrile trucate și erorile, contrazicerile zilnice, incertitudinile și confuziile doctrinelor, iată ce găsesc oamenii în cele mai multe ziare. Și ce zăpăceală, ce haos rezultă din faptul că sînt mai multe! E necesar ca organizarea socială și politică să fie detestată de toți ca să poată exista o asemenea presă.

Noi am tăiat răul din rădăcină. Am edificat o organizare socială și politică care face inutilă ostilitatea presei. Nu am permis să existe decît un singur ziar comunal, unul pentru fiecare provincie și un singur ziar național. Am încredințat

redactarea ziarelor unor funcționari publici aleși de popor sau de reprezentanții săi, dezinteresați, temporari și revocabili. Am înlăturat tot răul dispunînd ca ziarele să nu fie de fapt decît niște procese-verbale conținînd numai fapte certe și relatări fără nici un comentariu din partea ziaristului. Ca oricare alt cetățean, ziaristul își poate spune părerea în cadrul organizat al Adunării comunale, care o discută, iar apoi o aprobă sau o respinge. (...) Libertatea presei noastre este dreptul de a face propuneri în Adunările populare! Opinia acestor adunări, iată opinia noastră publică! (...).

PIERRE LEROUX

(1797—1871)

Cel care a fost, în timpul vieții, mai bine cunoscut decît Proudhon și Cabet, despre care Lamartine spunea că *«într-o bună zi se va citi Leroux cum se citește astăzi „Contractul social"»*, cel care i-a adus pe drumul socialismului pe George Sand și Victor Hugo și care i-a entuziasmat pe H. Heine și Sainte-Beuve, a murit în timpul Comunei din Paris, apreciat numai ca om de curaj și nu ca teoretician. Marx și Engels l-au întîlnit prin 1844, dar, în vremea aceea P. Leroux era foarte ocupat cu inventarea unei noi mașini tipografice și cu foarte bizantina discuție despre plagiatul lui Fourier după Saint-Simon. Totuși P. Leroux e singurul dintre reformiștii socialiști ai vremii sale care a circulat intens și în alte medii decît cele muncitorești și politice, fiind un favorit al salonaelor, în care strălucea prin profunzimea judecăților și un fel de „charisma" personală.

Începînd din 1814, cînd abandonează școala, P. Leroux e tipograf și cu această meserie va rămîne toată viața. Intră repede în asociațiile secrete, unde tipografii aveau din totdeauna o poziție de frunte. În 1824 înființează o revistă celebră în epocă, *Le Globe (Globul)*, bine primită de Goethe și de întreaga intelectualitate de stînga franceză. Colaborau: V. Cousin, Th. Jouffroy, A. Thierry, Sainte-Beuve, Chateaubriand, B. Constant, V. Hugo iar, din 1830, A. Blanqui, care devine stenograful revistei. Guizot și Thiers sprijineau financiar revista, cel puțin pînă în 1831, cînd devine organul oficial al saint-simoniștilor. P. Leroux reintră în luptele politice, aderînd la *Societatea drepturilor omului*, o societate secretă, de tipul celei din care se va naște partidul democra-

tic care îi va însărcina pe Marx și Engels să redacteze *Manifestul comunist*. Deputat în 1848, exilat după 1850, P. Leroux rămîne în istoria socialismului utopic ca inventatorul termenului de *socialism* (prin 1826) și ca un fin analist al situației statistice a structurii de clasă a Franței din pragul Revoluției de la 1848.

STRUCTURA DE CLASĂ A FRANȚEI[1]

(1848)

Starea a treia și proletariatul. Starea a treia, singura clasă a națiunii reprezentată în Constituție, reprezintă totodată și Franța? Pentru a răspunde la întrebare e suficient să aruncăm o privire asupra structurii proprietății în Franța.

În aprilie 1833 domnul de Rambuteau, însărcinat să apere sistemul social actual în Camera deputaților, a avut o inspirație bizară. Începuse deja să se vorbească de acea imensă parte a națiunii, ascunsă în spatele stării a treia, numită proletariat. Ce a făcut domnul de Rambuteau? El a încercat să nege existența proletariatului și să acopere Franța cu proprietari. Fără să glumească și fără nici o urmă de îndoială, el a afirmat, foarte senin, în fața onoratei Camere că „pămîntul Franței se află în posesia a mai mult de cinci milioane de proprietari, capi de familie, reprezentînd între 22 și 25 de milioane de persoane. Decurge că proletarii sînt o fracțiune minusculă a societății și nu majoritatea cum încearcă anumiți publiciști să acrediteze."

---

[1] Extrase din volumul *De la plutocratie (Despre plutocrație)*, nouvelle édition, Boussac, 1848. Nu se cunoaște o altă ediție, dar se știe că analizele lui P. Leroux fuseseră publicate cu 15 ani înainte în presă și adunate în volum în propria tipografie aflată la Boussac, lîngă Paris. Calculele lui P. Leroux au fost mereu reluate de socialiști, chiar înainte de a fi fost publicate în volum. Prin *plutocrație* P. Leroux înțelegea grupul celor care, prin avere, au o influență nefastă asupra guvernului.

Pe ce bază vorbea astfel domnul de Rambuteau? El se sprijinea pe cele zece milioane de cote de impozit funciar existente astăzi în țară. Dar aceste zece milioane de cote arată exact contrariul a ceea ce susține deputatul nostru. Într-adevăr, nu e suficient să repeți mereu: există zece milioane de cote. Trebuie să vedem din ce se compun ele. Dacă din aceste zece milioane de cote, opt milioane au o valoare atît de mică încît cei care le plătesc sînt în mod evident proletari, va trebui să conchidem, invers decît domnul de Rambuteau, că imensa majoritate a poporului e compusă din proletari. Și e exact cazul acestor zece milioane de cote, în jurul cărora partizanii sistemului actual au făcut și fac încă mult zgomot. Căci, din aceste zece milioane de cote, sînt opt care atestă existența proletariatului și două care sugerează o viață foarte apropiată de nivelul acestuia. În afară de cele două milioane, există încă circa 100.000 de cote care arată prezența opulenței și a aristocrației (...)

Avem deci opt milioane de cote cu o medie de 5,95 franci anual, două milioane cu o medie de 61 de franci anual și aproximativ 100.000 cu o medie de 656 franci anual. Să presupunem că acei care plătesc statului cote de 5,95 franci în medie, plătesc cîte două cote; ipoteza vine din calculul că din zece milioane de cote rezultă cinci milioane de proprietari. Ei plătesc deci, în medie, statului 11,90 franci anual. Dar, după unii experți, impozitul funciar este într-un raport de 1 la 6,94 cu venitul. Venitul celor care plătesc un impozit anual de 11,90 franci se ridică deci la 82,58 franci.

Astfel, cele zece milioane de cote ne apar într-o cu totul altă lumină. Ele ne arată că, dacă în Franța avem 5,05 milioane de proprietari funciari, atunci există: 1) patru milioane care au un venit mediu de 82,58 franci pe an; 2) un milion al căror venituri medii anuale sînt de circa zece ori mai mare, adică de 846 fr.; 3) și rămîn 50.000 de persoane care se bucură de un venit de 9.000 franci în proprietăți funciare, fără ceea ce pot poseda din alte categorii de bunuri.

În supoziția adoptată de domnul de Rambuteau, și anume, de cinci persoane pe familie, cei 5,05 milioane de proprietari — capi de familie ar reprezenta deci: 1) 20 de milioane de indivizi care au un venit mediu anual de o cincime din 82,58 franci, adică de 16,5 franci; 2) 5 milioane de indivizi bucurîndu-se fiecare de o cincime din 846 franci, adică de 169 franci pe an; 3) 250.000 persoane bucurîndu-se fiecare de o cincime din 9.000 fr., adică de 1800 fr. în medie pe an.

Părerea mea este că, dacă nu renunțăm la bunul simț, nu putem da celor douăzeci de milioane cu un venit mediu anual de 16,5 fr. același nume ca și celor care au un venit de mai mult de o sută de ori mai mare. Atunci cînd, cu ajutorul statisticii, se aruncă o privire asupra situației interne a unui mare popor, cred că e o dovadă de imoralitate sau cecitate să fie confundați cei care nu posedă aproape nimic și sînt evident muncitori fără capital, cu clasa care, în mod vizibil, absoarbe toate capitalurile. Într-adevăr, ce importanță are că prima clasă posedă cîte ceva? Nu avem toți cîte ceva în proprietate? Cerșetorul nu are și el *ceva*? Problema nu e aici. Chestiunea e de a ști cîți muncitori fără capital există în Franța și cîți capitaliști care conduc acești muncitori. *(Op. cit.*, p. 12—16)

Mica proprietate rurală. Se profită de faptul că legile, cărțile și ziarele se fabrică în orașe, pentru a se minți în legătură cu situația de la țară. Se pretinde deci, foarte curajos, că într-adevăr, există mari mase de proletari la orașe, legați de industrie, dar că e cu totul alta situația în agricultură. Și, pentru că registrul de cadastru relevă fărămițarea pămîntului în 124 de milioane de parcele, iar cotele de impozit funciar arată existența a patru milioane de mici contribuabili, se afirmă, ca o axiomă, ideea că, de la Revoluție încoace, pămîntul Franței s-a acoperit și se acoperă, zi de zi, din ce în ce mai mult, de proprietari.

E foarte adevărat că, de la Revoluție, populația țărănească a început să aibă proprietăți. Proprietatea individuală — aceasta a fost singura cale de eliberare pe care Revoluția, după înfrîngere, a indicat-o muncitorilor din agricultură. Ei nu au altă cale morală spre fericire, nu au alt orizont; se năpustesc deci spre proprietate, dar cea mai mare parte a lor nu ajung niciodată acolo.(...) Speculatorii, care au sesizat această aviditate a țăranilor, au știut să profite. Fiecare domeniu pus în vînzare a fost divizat în cît mai multe parcele. Haita notarilor s-a ocupat cu acest tip de speculații, de aproape jumătate de secol încoace. Se oferă lăcomiei proletarului agricol o fîșie de pămînt, în care acesta îngroapă toate economiile sale, dar, desigur, economiile nu ajung, și atunci el se împrumută. E cealaltă față a ocupației bănoase a notarilor. Cînd proletarul a reușit să se îndatoreze pentru a intra în posesia unei mărunte căsuțe sau a unui mic lot de pămînt, agentul fiscului îl trece în registrele de impozit funciar. Și, apoi, vin statisticienii care se extaziază în fața dezvoltării proprietății în Franța.

Două treimi din pămîntul Franței sînt în mîinile a mai puțin de 50.000 de persoane. În ceea ce privește ultima treime, ea nu este posedată, cuvîntul nu e potrivit aici, ci cultivată trudnic și mai pe nimic de milioane de oameni săraci. (...) Bine, dar îl au, se va susține în continuare. Ei, bine, nu îl au — acest pămînt.

Micii proprietari sînt proletari, ei trăiesc dintr-o muncă grea și toemită cu ziua, ei trăiesc de fapt din salariu, nu au altă sursă de venit. Vreți să știți la cît se ridică salariul zilnic al șase-sau șapte milioane de oameni din această clasă? La 1,51 centime pe cap de proletar.

Tot ceea ce s-a întîmplat a fost că li s-a lăsat o părticică din instrumentul muncii agricole, pămîntul, atît cît e necesar subzistenței, atît cît e necesar să nu mori de foame. Ei îl cultivă fără nici o șansă, consumă întregul produs, care e atît de mic, încît nu sînt niciodată sătui. Malthus — cu logica sa rece, analizînd experiența pe care o face Franța în ceea ce

privește fărămițarea pămîntului și divizarea proprietății, scria: „În Franța se face acum o experiență periculoasă. Proprietarii acestor mici bucățele de pămînt se vor găsi, în curînd, obligatoriu, într-o profundă stare de sărăcie, iar dacă vor surveni mai mulți ani nefavorabili la rînd, vor pieri pe capete." Malthus are dreptate. Anii de foamete nu au venit, veți spune. Dar foametea este starea permanentă a acestor proletari de la țară, pe care îi numiți proprietari. *(Op. cit.*, p. 27—36.)

Pauperismul muncitoresc. Pauperismul oficial, declarat, la orașe reprezintă: 1) săraci aflați în grija oficiilor de binefacere, număr oficial — 695.932; 2) săraci îngrijiți în spitale și ospicii, număr oficial — 425.029; 3) mamele copiilor abandonați, număr reieșit din calculul prostituției — 140.000; 4) familiile bolnavilor, internați în cursul anului în spitale și ospicii, calculate la numai două persoane pentru fiecare bolnav și adăugînd copii abandonați — 570.058. Total general — 1.831.019.

Deținuții, închiși în case de corecție sau în închisori, nu sînt cuprinși în acest număr. Nici condamnații eliberați și nici cei aflați în supravegherea poliției. Prostituția nu este cuprinsă decît indirect și într-o măsură foarte incompletă. Și totuși, iată deja aproape două milioane de săraci care iau parte directă sau indirectă la bugetul oficial al pauperismului.

Dar cîte familii copleșite de mizerie rămîn neînscrise în listele de binefacere! Cîți nu sînt ajutați decît prin bunăvoința unor particulari sau prin fondurile religioase! Iar oficiile de binefacere nu distribuie decît ajutoare foarte mici, în medie 10 franci pe an pentru fiecare persoană înscrisă. Nu e evident că un număr foarte mare de săraci trebuie să renunțe la acest mărunt ajutor, pe care nu-l pot căpăta decît după formalități cunoscute ca greoaie? *(Op. cit.*, p. 53—54.)

Nașteri și decese. Nașterile în spitale furnizează statisticienilor o primă aproximație a acestui teribil flagel al sărăciei, atît de greu de descris din cauza extensiei sale și a forme-

lor multiple. Căci ei remarcă faptul că o treime din cei care mor la Paris în decursul unui an mor în spitale, iar un sfert din noii născuți se nasc la spital[2]. *(Op. cit.*, p. 60)

Citim astăzi în *Constituționalul* un articol în care, după ce a fost zugrăvit înfiorătorul tablou al mizeriei poporului englez, redactorul se referă la Franța și concluzionează: „Iată ce nu vom găsi în nici unul din orașele noastre industriale: iată ce Lyon, Rouen, Saint-Etienne nu au a deplînge. Parisul, cu milionul său de locuitori, nu prezintă nici unul din aceste spectacole care mișcă sufletele etc. etc.“ Cam prea ușor vorbesc plutocrații de la *Constituționalul!* Nu au citit niciodată, deci, invitațiile pe care autoritățile din cartierele sărace adresează în fiecare an sufletelor caritabile. Le-au publicat, fără îndoială, în ziarul lor, dar se vede că nu le-au citit niciodată. Deci nu s-au gîndit niciodată că, dacă o treime din decese au loc la spitale, înseamnă că în Paris există un sărac la fiecare trei locuitori. De plăcere te duci să mori la spital, sau pentru a-ți menaja economiile? Cei de la ziarul citat ignoră că în arondismentul 12, de exemplu, se moare de două ori mai repede decît în arondismentul 2. Ei ignoră că primăria însăși declară că există un sărac la 12 locuitori în Paris. Ei ignoră că, în cartierele sărace, nu un individ din 12 este ajutat public, ci unul din 6. Ei ignoră că, în departamentul Nord, se înregistrează un sărac oficial la 6 locuitori, ca și în cartierele nevoiașe ale Parisului. Ei ignoră că probabilitatea de viață[3], care e pentru copiii de negustori și din familiile mai înlesnite de aproximativ 29 de ani, nu e decît de 2 ani pentru copiii muncitorilor din industria bumbacului. Ei vorbesc de Lyon și de Saint-Etienne! Nu-și aduc aminte deci că, de două ori în ultimii zece ani, locuitorii acestor orașe s-au răsculat din cauza

[2] În acea vreme, decesul sau nașterea la spital echivalau cu un certificat de pauperitate. Decurgea că familia nu dispune de mijloacele financiare necesare angajării unui medic particular. Totuși, procentele calculate de P. Leroux (și confirmate de statisticile timpului) sînt remarcabile din punctul de vedere al stării sanitare a populației pariziene.

[3] E vorba, de fapt, de speranța medie de viață la naștere.

salariilor scăzute. Vorbesc de prostituția din orașele industriale ale Angliei și tot ei publicau în propriul lor ziar o scrisoare a comisarului de poliție din Roubaix care spunea: „trebuie să se știe că există la Roubaix, ca în toate orașele noastre industriale, o mulțime de case unde prostituția se exercită clandestin și care sînt frecventate seara, după terminarea programului de lucru, de un mare număr de tineri muncitori". *Constituționalul* ignoră probabil că există cerșetori în Franța! *(Op. cit.*, p. 64—65)

Salariile. Din cei patru milioane de salariați, două milioane sînt muncitori adică: un milion și jumătate muncitori industriali și o jumătate de milion în agricultură. Aceste două milioane de muncitori trăiesc în mod normal din salariu, fără a cădea nici în sărăcie, nici în cerșetorie. Dar care este prețul mediu al unei zile de muncă în Franța? Înainte de 1789 statisticienii îl estimau la 1 franc pe zi, sau trei sute de franci pe an pentru trei sute de zile de muncă. Citim într-un raport asupra legii cerealelor, prezentat Camerei Deputaților (...) că ziua de muncă se plătește astăzi cu 1,15 fr. (...)

Se observă deci, din punct de vedere monetar, că dacă media salariului zilnic a crescut din 1789, ea a crescut foarte puțin. Dar în valoare absolută a scăzut. Ar fi greșit să ne mirăm, e vorba de un efect direct al concurenței și al introducerii mașinilor. Pe de o parte abolirea breslelor, corporațiilor și a tuturor obstacolelor care existau înainte de Revoluție au dus la multiplicarea indefinită a muncitorilor în toate profesiunile. Apoi mașinile, permițînd să fie folosiți bărbați, femei, copii fără nici o pregătire, fără îndemînare și ucenicie, au făcut să crească încă și mai mult numărul muncitorilor. Aceștia se găsesc astfel, astăzi, într-o concurență cumplită. La rîndul lor, mașinile duc un război neîndurător împotriva muncitorului. Cum ar fi putut crește salariul? El nu putea decît să descrească. Nominal, o repet, el a rămas aproximativ staționar, dar creșterea impozitelor făcînd să crească prețul produselor de primă necesitate, iar progresele agriculturii neco-

relîndu-se cu creșterea industrială rezultă de aici o diminuare reală a salariului. (...) Toate obiectele de primă necesitate au prețurile majorate cu 25 pînă la 33%. Dați-vă osteneala să calculați diferența și veți vedea că se apropie de valoarea unei zile la fiecare șapte zile de muncă, respectiv că muncitorul cîștiga în șase zile, înainte de Revoluție, cît astăzi în șapte. Acesta este exact beneficiul material pe care clasele muncitoare îl au de pe urma Revoluției, respectiv fracțiunea infimă a acestor clase care ajunge să trăiască în mod regulat din salariu. În ceea ce mă privește, propun să scriem pe frontispiciul Panteonului sub inscripția: *Marilor bărbați — patria recunoscătoare*, următoarele cuvinte: „Muncitorii, lucrau șase zile și se odihneau în a șaptea; după Revoluție, muncitorii sînt obligați să lucreze șapte zile din șapte pentru a putea trăi". *(Op. cit.*, p.173, 180—181)

Structura generală a populației. Pe scurt, populația actuală a Franței poate fi structurată, în linii generale și în grupuri mari, precum urmează:

prima clasă — patru milioane — cerșetori;
a doua clasă — patru milioane — săraci;
a treia clasă — patru milioane — salariați, fără nici un fel de titlu pe proprietate;
a patra clasă — optsprezece milioane — cei care nu dispun de instrumentele de muncă necesare subzistenței, dar au o locuință sau o bucățică de pămînt cu un venit suficient pentru a trăi;
a cincea clasă — 4,15 milioane — dispunînd oficial de un venit funciar de 128 fr. pe an;
a șasea clasă — 750.000 — bucurîndu-se oficial de un venit funciar de 491 fr. pe an;
a șaptea clasă — 230.000 — bucurîndu-se oficial de 2000 fr. rentă de pe urma proprietăților funciare.

Piramida socială are, după cum se vede, un vîrf foarte ascuțit. *(Op. cit.*, p. 91 - 92)

Unde se află capitalul Franței? Numesc capitalul francez fondurile corespunzătoare venitului net al Franței, după scăderea salariilor plătite în cursul anului. Să analizăm care clasă de cetățeni — și cît e de numeroasă — poate dispune de acest capital. În mod evident, acest capital nu e concentrat nici în mîinile celor din prima clasă (cerșetorii), nici în mîinile celor din clasele a doua, a treia și a patra. *(Op. cit.*, p. 102)

Cele treizeci de milioane de proletari nu beneficiază decît de o participare indirectă la crearea unui capital oarecare. Ei trăiesc din salariu și, luați în masă, nu le poate rămîne nici un excedent peste ceea ce le este necesar pentru subzistență. Căci, dacă le-ar rămîne ceva peste nivelul de subzistență, salariul s-ar diminua imediat din cauza concurenței[4]. În procesul producției, salariații nu joacă, deci, decît rolul de instrument. E foarte adevărat că, din această masă de 30 de milioane, se ridică neîncetat oameni care ajung să aibă avere, dar excepțiile nu schimbă nimic din condiția generală. Regula este ca numai capitalul să producă capital[5]. Unele speculații imorale din comerț, industrie și fondurile publice, întîmplări extraordinare, prostituția, furtul pot face ca unii proletari să treacă în condiția de capitalist. Dar, în timp ce se îmbogățesc, toate aceste șcursuri ale proletariatului nu contribuie cu nimic la creșterea venitului net și numai cînd își iau locul printre cei care posedă capitaluri — respectiv sursa acestui venit net — încep să contribuie, la rîndul lor, la formarea venitului net.

Mărturisim deci că, în actuala organizare a societății, numai proprietarii pot, în esență, să aibă o intervenție directă asupra formării venitului net al Franței. Cum am văzut, numărul acestor proprietari se ridică la cinci milioane. Dar, din aceste cinci milioane, patru nu trăiesc decît la nivelul strictei subzistențe și se luptă pentru un surplus de salariu. Conform teoriei, nu acești patru milioane sînt cei care restruc-

[4] Teza economiei politice clasice era că salariul nu este prețul forței de muncă, ci este egal cu subzistența muncitorului. *(n. ed.)*

[5] Conform economiei politice clasice, numai capitalul poate contribui la creșterea venitului național.

turează mereu, sau fac să crească, venitul net. Fără îndoială, această clasă, care se găseşte la limita dintre venit şi salariu, suspendată într-un echilibru precar între sărăcie şi bogăţie, e cea mai activă. Din rîndurile sale ies, în general, comercianţii, industriaşii, speculatorii. Prin poziţia sa, această clasă atinge cele două extremităţi ale lanţului social şi pune în relaţie munca şi capitalul, cu scopul de a scoate un profit. Din sînul său se ridică mereu oameni care se îmbogăţesc, şi aceasta într-o proporţie mai mare decît din rîndul clasei proletare. Acestea sînt fapte incontestabile. Dar, trebuie să spunem despre ei ceea ce am spus mai sus despre proletari: nici aceştia nu fac să crească venitul net al Franţei în timp ce se îmbogăţesc. În timp ce urcă pe scara averii, ei declasează pe cei care erau bogaţi pe vremea cînd parveniţii erau baza scării sociale, asta e tot. Ei pun mîna pe veniturile foştilor beneficiari ai venitului net, şi numai în timpul acestei operaţiuni de declasare au o anumită influenţă asupra venitului net al ţării. Pe scurt, nu sînt decît 180.000 de proprietari mici şi mijlocii care pot în mod direct să facă să crească acest venit net şi, în realitate, numai cei 180.000 pot să-l modifice continuu. Capitalul — sursă de venit — este în mîinile lor. Venitul produs de capital se întoarce deci în mîinile lor. Aceasta este legea exactă şi determinată a producţiei în organizarea actuală a societăţii. *(Op. cit.*, p. 148—149)

Salarii şi venituri. Acesta este rezultatul celor mai adînci calcule ce se pot face asupra condiţiei celor şapte clase pe care le-am separat în naţiune. Populaţia totală fiind evaluată la 35 de milioane de persoane, mai mult de 34 de milioane trăiesc numai din , sau în principal din salariu, iar acesta (cuprinzînd şi partea de proprietate care le revine) nu se ridică cu totul decît la cinci miliarde şi un sfert. „Surplusul" de populaţie, adică mai puţin de un milion de oameni, dispune în exclusivitate de rezultatul producţiei sau de venitul net. Or, am calculat deja că venitul net e evaluat de cei mai buni statisticieni la 3,8 miliarde de franci. *(Op. cit*, p. 195)

Bugetul de clasă. Dacă se examinează cu atenţie lista impozitelor se observă cu uşurinţă că, cu excepţia contribuţiilor funciare, ele se aplică indistinct şi în mod egal salariaţilor şi celor cu venituri din alte surse. Impozitul se calculează deci *per capita* şi nu proporţional cu averea. Într-adevăr, nu e evident oare că impozitele sînt aplicate obiectelor de primă necesitate şi, deci, că afectează valoarea tuturor celor necesare vieţii? Dacă familia săracului e numeroasă, ea va avea nevoie de mai multe ferestre sau cel puţin de mai multe deschizături decît de casa bogatului — e vorba de impozitul pe locuinţe care se calculează la numărul de deschideri ale acesteia. E drept că săracul ar putea scăpa, pînă la un anumit punct, de acest impozit, dar nu e o deficienţă a modului de calcul al impozitului; cei care l-au făcut credeau că nu te poţi lipsi de aer şi lumină. E vorba de brevetele comerciale sau industriale? Nu cei cu venituri le plătesc direct, ci negustorii şi fabricanţii dar, în ultimă instanţă, proletarii sînt cei care plătesc indirect, în raport cu numărul lor. Astfel, s-a calculat că proletarul plăteşte de opt ori impozitul pe pîine. *(Op. cit.*, p. 229—231)

La fel stau lucrurile cu contribuţiile indirecte; ele îi lovesc pe toţi în mod nediferenţiat, căci sînt orientate nu spre obiectele de lux, ci spre obiectele de primă necesitate. Nu e oare bine cunoscut că muncitorii plătesc *per capita* o mai mare parte a impozitului pe băuturi decît bogătaşii? (...) Celelalte impozite, pe sare, zahăr, tutun lovesc atît salariatul cît şi pe cel bogat. Nu se poate spune, de asemenea, că taxele vamale, actele civile, taxele şi poşta nu afectează, în mod direct sau indirect, valoarea produselor care contribuie cel mai mult la subzistenţă. *(Op. cit.*, p. 232)

Cele cinci clase salariate, compunînd imensa majoritate a naţiunii (33 de milioane şi jumătate pînă la 34 milioane şi jumătate) plătesc la buget dublul a ceea ce ele primesc de la acesta, în timp ce cele două clase cu venituri nete (proprietarii mari şi mijlocii, maximum un milion de persoane reprezentînd 200.000 de capi de familie) primesc de la buget dublul

a ceea ce plătesc statului sub formă de impozite. *(Op. cit*, p. 256)

Întreprinderea FRANȚA. Franța este un mare atelier de muncă și producție care are 30 de milioane de salariați, 4 milioane de mici proprietari ale căror venituri abia le ajung să-și satisfacă necesitățile de subzistență și un milion de proprietari mijlocii și mari ale căror venituri depășesc nevoile de trai. *(Op. cit.*, p. 145)

Mai puțin de un milion de persoane, bărbați, femei și copii, reprezentați de 196.000 capi de familie formează o vastă casă de comerț dispunînd de un capital imposibil de estimat, casă care poartă numele FRANȚA. Întreprinderea folosește anual 34 de milioane de funcționari și muncitori, bărbați, femei și copii. Rezultatul anual al acestei operații este în sumă de 9 miliarde venit net, după ce s-au scăzut cheltuielile materiale de întreținere a utilajului general. Firma plătește salariaților ceva mai mult de cinci miliarde. Îi rămîn beneficii și venituri nete în sumă de 3,8 miliarde. *(Op. cit.*, p. 224)

Deci economia politică și politica Franței sînt exclusiv domeniul de manifestare al unui milion de indivizi, reprezentați prin 180.000 de proprietari. Aceștia au dreptul economic și dreptul politic. Au deci toate drepturile. Ei sînt singurii care dispun de venitul net al întreprinderii FRANȚA, în sumă globală (adăugînd și cele 800 milioane plătite anual sub formă de salarii de la buget) de 4,8 miliarde anual. *(Op. cit.*,p. 146)

FLORA TRISTAN

(1803—1844)

„Bunica mea era o femeie ciudată. Se numea Flora Tristan. Proudhon spunea că avea geniu. Neştiind cum stăteau lucrurile, cred în cuvintele lui. A inventat o mulţime de chestii socialiste, între altele Uniunea Muncitoare. Muncitorii recunoscători i-au ridicat un monument în cimitirul din Bordeaux." Acestea sînt cuvintele nepotului Florei Tristan, un anume pictor Paul Gauguin, la fel de „ciudat" ca şi bunica sa şi inventator al unei „mulţimi de chestii" în arta plastică.

Născută la Paris în 1803, dintr-o mamă franceză şi un tată nobil peruvian, F. Tristan a început să lucreze de la 16 ani ca pictoriţă într-un atelier de gravură şi litografie. Căsătorită mediocru, F. Tristan se desparte *de facto* (Restauraţia interzisese formal divorţul) şi călătoreşte în Anglia, apoi, în 1833, în Peru. Călătoria sa peruană o va descrie parţial în *Peregrinările unei paria*, nu înainte de a fi publicat un manifest feminist, printre primele din literatura franceză. *Peregrinările* fac o profundă impresie; în Peru cartea e arsă în piaţa publică, în Franţa mediile socialiste o citesc cu nesaţ, captivate de o critică a lumii burgheze de o virulenţă şi o inteligenţă ieşite din comun. Tristan devine cunoscută, călătoreşte de mai multe ori în Anglia, scrie încă o carte despre situaţia clasei muncitoare engleze, se entuziasmează de formele de organizare a luptei irlandezilor împotriva Coroanei şi are ideea, pentru care va rămîne în istoria gîndirii muncitoreşti, de a realiza o organizare *economică* a clasei muncitoare. Sindicatele, asociaţiile de ajutor reciproc şi cooperativele de producţie o recunosc printre precursorii cei mai importanţi.

Analiza întreprinsă de F. Tristan cu scopul de a-și convinge tovarășii să adere la Uniunea Muncitoare este unică în epocă prin calitate, esențializare, capacitate persuasivă și eleganța stilistică a simplității.

UNIUNEA MUNCITOARE

(1842)

E foarte important ca muncitorii să înțeleagă bine diferența care există între *Uniunea muncitoare*, așa cum o concep eu, și ceea ce există astăzi sub denumiri ca *Asocierea*, *Tovărășia*, *Unirea*, *Ajutorul mutual* etc. Scopul tuturor acestor asociații particulare este, pur și simplu, ajutorul reciproc între membrii aceleiași societăți. Ele au fost înființate ca mijloace de prevedere pentru cazurile de boală, accident și somaj prelungit. În actuala stare de izolare, abandon și mizerie în care se găsește clasa muncitoare, aceste societăți sînt foarte utile, pentru că obiectivul lor este de a sprijini, prin mici ajutoare, pe cei aflați la mare nevoie și de a alina, astfel, suferințele personale, care adesea depășesc forțele și speranța celor asupra cărora se abat. Aprob, deci, multe din aceste forme și-i îndemn pe muncitori să le cultive, apărîndu-le de abuzurile ce le-ar putea produce. Dar a ușura mizeria nu înseamnă a o distrûge; a îndulci răul nu înseamnă a-l elimina. Dacă, în sfîrșit, sîntem decși să atacăm răul la rădăcină trebuie, în mod evident, altceva decît societățile particulare cu scopul unic de a ușura suferințele individuale.

Să analizăm ce se întîmplă în aceste diverse societăți particulare și să vedem dacă acest mod de a acționa poate, într-adevăr, să îmbunătățească situația clasei muncitoare.

În fiecare societate de ajutor reciproc se folosește suma totală obținută din cotizații (0,50, 0,75, 1,0, 1,5, 2 fr. pe zi) pentru cei care sînt bolnavi sau nu au de lucru de mai multă

vreme. Ajutorul se mai acordă în caz de arestare sau în alte asemenea situații excepționale. În societățile de tovărășie ajutorul este și mai eficient: tovarășii procură de lucru pentru cei care vin la orașe și le asigură cheltuielile de cazare și masă pînă cînd aceștia se angajează efectiv. Asta în ceea ce privește partea materială. În ceea ce privește partea morală, fiecare membru al acelei societăți are datoria să-și viziteze tovarășii bolnavi, fie la spital, fie acasă și să-i ajute în caz că sînt arestați. Repet, în situația actuală asemenea societăți, care dovedesc cel puțin o mare simpatie reciprocă, sînt foarte utile, pentru că ele contribuie la cimentarea legăturilor dintre muncitori, le ridică moralul, le însănătoșesc moravurile și ușurează suferințele mari. Dar, oare, e suficient? Nu, desigur că nu. Căci acest gen de societăți nu pot (și nici nu-și propun) să schimbe și nici chiar să amelioreze poziția materială și morală a clasei muncitoare. Muncitorul membru al uneia dintre aceste societăți trăiește în mizerie și suferință și nu are speranța că fiii săi vor trăi mai bine ca el; la rîndul lor, fiii săi, deși membri ai aceleiași societăți de ajutor reciproc, nu trăiesc altfel decît tatăl lor, neavînd nici o speranță pentru copiii lor. Să remarcăm, deci, că orice societate care acționează în numele individualității și-și propune să ușureze temporar viața individului are, invariabil, același caracter. În ciuda oricăror eforturi, ea nu va putea face nimic măreț, bun și în stare să conducă la un rezultat notabil[1]. Astfel, cu toate societățile noastre particulare, așa cum au existat

[1] De la apariția creștinismului, în societățile creștine au existat totdeauna mii de grupuri zise „caritabile", al căror scop era de a „ușura suferințele individuale ale clasei sărace". Ei bine, în ciuda „bunelor intenții" ale acestor societăți, clasa săracă a rămas totdeauna la fel de săracă. În Anglia, unde clasa săracă pur și simplu moare de foame, există totuși un număr infinit de asemenea societăți caritabile. În plus „pomana forțată", adică „taxa pentru săraci" se ridică la 200 pînă la 300 milioane anual, fără a include Scoția și Irlanda (Anglia are acum 12 milioane de locuitori). Această taxă pentru săraci crește în fiecare an și, totuși, sărăcia clasei muncitoare crește pe o scară încă și mai largă (...) *(n. Flora Tristan)*.

ele din vremea regelui Solomon și pînă astăzi, deci timp de cincizeci de secole, poziția materială și morală a clasei muncitoare nu s-a schimbat: ea va avea mereu ca destin *mizeria, ignorànța* și *sclavia*, oricum s-ar numi sclavii.

Deci unde este răul?... Răul este în această organizare bastardă, meschină, egoistă, absurdă care secționează clasa muncitoare într-o mulțime de societăți particulare, așa cum în evul mediu marile imperii, pe care astăzi le vedem atît de puternice și de bogate, erau împărțite în mici provincii, iar provinciile în mici orașe, bucurîndu-se de drepturi și libertăți. Drepturi, vorba vine! Asta însemna că aceste mici orașe și provincii, aflate mereu în război unele cu altele (iar astăzi în locul războiului avem concurența dintre muncitori), erau sărace, slabe iar ca drept universal îl aveau pe acela de a-și îndura mizeria, izolarea și calamitățile îngrozitoare ce rezultau inevitabil din această stare de divizare. Nu voi obosi deci să repet că viciul fundamental, cel care trebuie eliminat de la rădăcină, este tocmai acest sistem de divizare, care macină muncitorii și nu poate aduce decît răul.

Cred că această scurtă analiză a situației existente e suficientă pentru a lămuri muncitorii asupra cauzei principale a nefericirii lor — dezbinarea.

Muncitori, trebuie deci să ieșiți cît mai repede din starea de dezbinare și izolare în care vă aflați și să faceți toate eforturile pentru a realiza obiectivul care vă avantajează cel mai mult — *unirea*. Proiectul pe care l-am elaborat are o bază largă, iar ideea lui este capabilă să satisfacă pe deplin exigențele morale și materiale ale unei mari părți a populației, oricît de numeroasă ar fi ea.

Care este scopul și care va fi efectul *uniunii universale a muncitorilor și muncitoarelor?*

Scopurile uniunii sînt:

1) de a constitui *unitatea compactă*, indisolubilă a clasei muncitoare; 2) de a face ca *uniunea muncitoare* să devină proprietara unui capital enorm, prin cumularea cotizațiilor voluntare; 3) cu ajutorul acestui capital uniunea să cucerească o

putere reală, cea a banului; 4) să folosească puterea banului pentru a preveni mizeria și a elimina răul de la rădăcină, oferind copiilor clasei muncitoare o educație solidă, rațională, capabilă să facă din ei oameni instruiți, raționali, inteligenți și pregătiți pentru meseria lor; 5) să folosească puterea banului pentru a recompensa munca așa cum se cuvine, la un nivel demn și superior.

E prea frumos! se va spune. Prea frumos — deci imposibil.

Cititorule, înainte de a-ți paraliza avîntul inimii și imaginației prin acest cuvînt înghețat — *imposibil* — gîndește-te mereu că Franța are între șapte și opt milioane de muncitori. Cu o cotizație de 2 fr. pe an asta face 14 milioane capital; cu 4 — 28 de milioane; cu 8—56 de milioane. Sumele acestea nu sînt deloc himerice. Printre muncitori sînt mii de persoane bine situate și cu suflete generoase— unii vor da 2 fr., alții 4, 8, 10 sau 20 fr... Și gîndiți-vă mereu la numărul vostru: 7 milioane![2]

---

[2] *Uniunea muncitoare*, așa cum am gîndit-o eu, ar avea ca scop: 1) de a forma clasa muncitoare propriu-zisă; 2) ca scop ulterior, de a unifica sub o aceeași concepție cei 25 de milioane de lucrători „ne-proprietari" de toate condițiile care se găsesc în Franța, pentru a le apăra interesele și a le susține drepturile. Clasa muncitoare nu e singura care are de suferit de pe urma privilegiilor proprietății. Artiștii, profesorii, funcționarii, micii comercianți și o mulțime de alți oameni, chiar și „micii rentieri" care nu au nici o proprietate precum pămînturi, clădiri, capitaluri, suportă legile făcute de proprietarii care dictează în Parlamentul nostru. De asemenea, să nu avem nici o îndoială, în momentul în care clasa într-adevăr superioară, cea care domină prin capacitățile și talentele sale (cu toate că proprietarii îi refuză intrarea în Cameră) va fi înțeles ce importanță ar avea pentru ea de a fi legată prin interes și simpatie de clasa muncitoare, e evident că cei 25 de milioane de non-proprietari își vor uni eforturile pentru a anihila privilegiile. În acest scop, toți își vor oferi cotizațiile mai mari sau mai mici, după cum vor înțelege rezultatele pe care trebuie să le aibă *Uniunea Muncitoare*. Atunci, în loc de 14, 28, 56 de milioane de franci calculate ca provenind de la șapte milioane de muncitori, în ipoteza de cooperare a celor 25 de milioane de „non-proprietari", suma totală a cotizațiilor ar putea să se ridice la 100 de milioane și mai mult pe an *(n. Flora Tristan)*.

Să analizăm acum ce efecte ar putea avea această *Uniune muncitoare*.

Am arătat că nu e imposibil ca șapte milioane de muncitori, uniți în jurul ideii de *a-și promova cauza și interesele*, să poată realiza, prin cotizații voluntare, 15, 20, 30, 40 sau 50 de milioane pe an. Comparată cu rulajul marii mașini guvernamentale această sumă nu reprezintă mai nimic. Dar pentru un scop precis și folosită cu disciplină, economie și inteligență, suma de 20, 30 sau 50 de milioane reprezintă un cuantum enorm. Am spus că, prin acest capital, *Uniunea Muncitoare* ar putea cuceri o putere reală, puterea dată de ban. Iată cum: de exemplu, poporul irlandez a reușit, prin unire, să înființeze și să susțină ceea ce se numește acolo *Asociația*[3]; mai mult, ea a putut strînge, din cotizații voluntare, o colosală avere pe numele unui om de inimă și de talent, O'Connell. Urmați-i pe irlandezi și veți vedea care pot fi efectele unirii. O'Connell s-a afirmat ca apărător al Irlandei. Recompensat din plin de către poporul care l-a investit cu mandatul său, el a putut utiliza pe o scară largă diferite mijloace de atac și de apărare. Se gîndea să publice 10, 20, 30 de broșuri pentru a le răspîndi, cu miile, în întreaga Irlanda — avînd bani la dispoziție le publica, iar agenții săi le distribuiau în toate orașele. Se gîndea că e important să aibă un fiu, un nepot sau un prieten în Camera comunelor, răspîndea printre elec-

---

[3] Numele asociației irlandeze s-a schimbat foarte frecvent. De fiecare dată cînd a fost dizolvată de guvern, ea a reapărut, curînd, sub un alt nume. S-a numit: *Irlandezii uniți*, *Asociația catolică*, *Asociația generală a Irlandei*, *Societatea precursorilor*. O'Connell (conducător chartist irlandez de mare popularitate, *n. ed.)* ne asigură că ea se va numi în curînd *Asociația națională*. Dar, sub aceste diverse denumiri, reapare mereu același spirit. Iată ce spune de Beaumont despre această problemă: „Una dintre caracteristicile particulare ale asociației nu este numai de a supraveghea guvernul, ci și de a guverna ea însăși. Asociația nu se limitează la a controla puterea, ea o exercită efectiv. Asociația înființează școli, așezăminte caritabile, percepe taxe de susținere, protejează comerțul, ajută industria și multe alte asemenea acțiuni... (*n. Flora Tristan*).

tori bani mulți, iar candidatul propus de Asociație ajungea în Camera Comunelor pentru a apăra interesele Irlandei.

Dacă iau mereu Irlanda ca exemplu, o fac pentru că este încă singura țară care a înțeles că poporul, dacă vrea să scape de sclavie, trebuie mai întîi să înceapă prin a organiza o vastă Uniune compactă, solidă, indisolubilă, căci unirea face puterea și, pentru a-ți cere drepturile, pentru a atrage atenția generală asupra unei dorințe îndreptățite, trebuie, înainte de toate, să te pui în situația de a putea vorbi de la egal la egal cu autoritățile.

Poziția clasei muncitoare în Franța nu se poate compara, pe nici un plan, cu situația crudă a poporului irlandez. Irlanda — țară cucerită, dar al cărui spirit independent nu se poate resemna cu jugul opresiunii — cere de la stăpînii săi drepturi religioase, politice și civile. Chiar și numai enumerarea dorințelor sale arată că acest nefericit popor are parte de un tratament de sclav, neavînd, de fapt, nici un drept. La noi, cel puțin în principiu (și aceasta e deja mult) nu mai există sclavi în fața legii, cel puțin în ceea ce privește populația masculină.

Care este astăzi poziția socială a clasei muncitoare în Franța și ce drepturi mai are de cucerit?

În principiu, legea organică care acționează în societatea franceză de la Declarația drepturilor omului din 1791 este expresia cea mai înaltă a dreptății și echității, căci această lege este, de fapt, recunoașterea solemnă care legitimează principiul sfînt al egalității absolute și nu numai a egalității în fața providenței cerută de Isus, ci și a *egalității vii, concrete*, practicată în numele idealului și materialului în fața umanității.

Muncitori, vreți să știți care sînt *în principiu* drepturile voastre? Deschideți Constituția adoptată de societatea franceză și acolo veți citi:

Articolul 1. — Francezii sînt egali în fața legii, indiferent de titluri și rangurî.

Art. 2 — Ei contribuie, fără excepție, în raport cu averea lor, la cheltuielile statului.

Art. 3. — Ei pot ocupa orice funcție civilă și militară.

Art. 4. — Libertatea lor individuală este de asemenea garantată: nimeni nu poate fi urmărit și arestat decît în cazurile prevăzute de lege și în forma cerută de lege...

Art. 8. — Orice proprietate este inviolabilă, fără nici o excepție, în afara celor denumite *naționale*, legea nefăcînd nici o diferență între ele.

În mod sigur, după spiritul și litera articolelor constituționale, muncitorul francez nu are nimic de solicitat în ceea ce privește demnitatea omului și a cetățeanului. Judecînd-o din punctul de vedere al Cartei drepturilor omului, poziția sa socială este cît se poate dori de bună. În virtutea dreptului consfințit, muncitorul francez se bucură de *egalitatea absolută*, de o deplină libertate de opinie și de conștiință. Îi sînt garantate siguranța personală și cea a proprietății sale. Cine ar putea cere mai mult? Dar, ne grăbim să o spunem, a te bucura de egalitate și libertate *în principiu* înseamnă a trăi în *sfera spiritului*, iar dacă cel care a adus lumii legea spiritului a spus cu îndreptățire „omul nu trăiește numai cu pîine", cred că e la fel de înțelept să spunem: „omul nu trăiește numai în spirit".

Recitind *Constituția* din 1830 sîntem frapați de o gravă omisiune. Legiuitorii instituționali au uitat că, înaintea drepturilor omului și cetățeanului, există un alt drept imperios, obligatoriu, care trece înaintea tuturor și le domină pe toate, și anume *dreptul de a trăi*. Or, pentru bietul muncitor care nu are nici pămînturi, nici clădiri, nici capitaluri, nu are nimic altceva decît mîinile sale, drepturile omului și ale cetățeanului sînt fără nici o valoare (și chiar pot deveni pentru el o amară batjocură) dacă în prealabil nu i se recunoaște *dreptul de a trăi*. Pentru muncitor, dreptul de a trăi este dreptul la muncă, singurul care îi dă posibilitatea să mănînce și, deci, să trăiască.

Primul dintre drepturile cu care vine pe lume oricine este exact cel omis în *Cartă*. Tocmai acest prim drept rămîne de cucerit[4]. Acum, clasa muncitoare nu trebuie să se ocupe decît de un singur lucru, pentru că el este întemeiat pe cea mai strictă echitate, și pentru că nu se poate fi ignorat, fără a anula dreptul la viață.

Ce are deci de cucerit clasa muncitoare?

DREPTUL LA MUNCĂ.

Proprietatea clasei muncitoare, singura pe care o va putea avea vreodată, sînt *mîinile sale*. Da, acestea sînt patrimoniul său, unica sa avere. Mîinile sînt singurele instrumente de muncă pe care le posedă. Acestei proprietăți nu i se va putea contesta vreodată legitimitatea și în special utilitatea, căci dacă pămîntul produce aceasta se datorează *numai mîinilor*.

A nega *proprietatea asupra mîinilor* înseamnă a refuza să se înțeleagă spiritul articolului 8 al *Cartei*. Totuși, această proprietate este incontestabilă, iar în ziua cînd va fi pusă în discuție nu va mai exista decît o singură părere. Dar pentru ca clasa muncitoare să se poate bucura în siguranță și garantat de proprietatea sa — cum cere articolul 8 — trebuie să i se recunoască, în principiu și în practică, dreptul de a dispune liber de proprietatea sa. Însă exercițiul acestei libere utilizări a proprietății ar consta, pentru clasa muncitoare, în posibilitatea de a-și utiliza brațele cînd și cum vrea, iar pentru aceasta trebuie să aibă dreptul la muncă. În ceea ce privește garantarea proprietății, ea constă într-o înțeleaptă și echitabilă ORGANIZARE A MUNCII.

Clasa muncitoare are deci două importante drepturi de cerut: 1. *Dreptul la muncă*; 2. *Organizarea muncii*.

---

[4] Convenția națională aproape că a recunoscut „dreptul la muncă", sau cel puțin dreptul la ajutor public. *Carta* nu suflă nici un cuvînt despre el. În *Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului* din 27 iunie 1793 se spune: „Ajutoarele publice sînt o datorie sfîntă. Societatea trebuie să asigure subzistența cetățenilor nevoiași, fie dîndu-le de lucru, fie asigurîndu-le mijloacele de a trăi celor care nu pot munci." (n. *Flora Tristan*)

Dar, ni se va replica, ceea ce cereţi pentru clasa muncitoare e imposibil. Dreptul la muncă — nu-l va obţine. Această cerere, oricît de dreaptă şi de legală ar fi, va fi considerată ca un atac la proprietatea propriu-zisă (pămînt, case, capitaluri) şi organizarea muncii va fi considerată ca un atentat împotriva drepturilor liberei concurenţe. Or, cum cei care conduc maşina guvernamentală sînt proprietari de pămînturi şi capitaluri, este clar că ei nu vor consimţi niciodată să se acorde asemenea drepturi clasei muncitoare.

Să ne înţelegem: dacă în actuala situaţie de dezbinare şi izolare în care se găsesc muncitorii, ei se unesc, pentru a cere dreptul la muncă şi organizarea muncii, proprietarii nu le vor face nici măcar onoarea de a le considera cererea drept un atac. Ei nu o vor asculta deloc. Un muncitor merituos (Adolphe Boyer) a scris o mică lucrare în care cere şi una şi alta: nimeni nu a citit cartea sa. Nefericitul, din cauza amărăciunii şi mizeriei, şi poate cu gîndul că tragicul său sfîrşit va face să se publice lucrarea sa, s-a sinucis. Pentru o clipă presa s-a emoţionat, vreo patru, poate opt zile; apoi sinuciderea şi micul manuscris al lui Adolphe Boyer au fost complet uitate. Chiar dacă ar fi fost perfectă, cine ar fi citit cartea lui? Cine ar fi admirat-o? Cine ar fi răspîndit-o? Ce efecte ar fi avut? Nici unul. Boyer era un biet muncitor care scria, singuratic, în colţişorul său. El apăra cauza fraţilor săi aflaţi în nenorocire, e drept, dar nu era legat decît prin gînd, suflet şi interes cu ei. Boyer s-a sinucis, pentru că nu avea cei 200 de franci necesari pentru a-şi publica lucrarea. Credeţi că s-ar fi întîmplat aşa ceva dacă Boyer ar fi făcut parte dintr-o mare Uniune? În primul rînd, Uniunea ar fi plătit cheltuielile de publicare. Apoi, cartea ar fi fost citită şi s-ar fi discutat valoarea mijloacelor şi soluţiilor pe care le propune. Atunci Boyer, simţind că munca sa era apreciată şi că ideile sale puteau fi utile, ar fi avut satisfacţia de a fi încurajat de tovarăşii săi şi ar fi continuat să lucreze în serviciul cauzei, în loc să se sinucidă. Iată ce diferenţă există între cele două

situației! În situația de divizare a muncitorilor, Boyer, un om cu suflet, inteligență și talent, este obligat să se sinucidă pentru că a scris o carte. În situația de unire, același om ar trăi, onorat, mulțumit și muncind în continuare cu curaj, tocmai pentru că a scris o aceeași carte.

Vedeți deci, muncitori, dacă doriți să vă eliberați, nu aveți decît o singură cale: *trebuie să vă uniți!*

Dacă vă vorbesc despre unire, este pentru că eu știu ce forță și putere veți găsi într-însa. Priviți în jurul vostru, cu ochii larg deschiși și observați ce mari avantaje au cei care au format o uniune cu scopul de a le sprijini cauza și a le apăra interesele.

Analizați cum au procedat oamenii inteligenți, de exemplu, fondatorii de religii. Primul lucru de care s-au ocupat a fost acela de a obține o unire. Moise și-a unit poporul cu legături atît de strînse încît nici timpul nu a reușit să le rupă. A căzut Ierusalimul, templul i-a fost dărîmat, națiunea evreiască a fost împrăștiată, iar poporul lui Moise a rătăcit pe întreg pămîntul. Ce importanță au avut toate acestea? Căci fiecare evreu se simte unit, în suflet și prin gîndire, cu frații săi. Naționalitatea nu moare și, după două mii de ani de persecuții și mizerii fără egal, poporul evreu trăiește. Ce a făcut Isus înaintea morții sale? I-a adunat pe cei doisprezece apostoli și i-a unit, în numele său, prin împărtășanie. Întemeietorul moare. Dar nu-i o tragedie! *Unirea* e vie, de acum înainte spiritul fondator trăiește prin unire, în vreme ce Isus, omul viguros a cărui energie a înspăimîntat puterea Cezarilor, se chinuie pe cruce. La Ierusalim și în toate orașele Iudeeii, Isus trăiește în apostolii săi o viață eternă, căci după Ioan se va naște Petru, după Petru se va naște Pavel și așa mai departe, pînă la sfîrșit.

Acești doisprezece apostoli, uniți, au întemeiat biserica catolică[5], uriașă uniune care a devenit atît de puternică încît

[5] Expresia semnifică, aici, asociația universală *(n.a.)*.

s-ar putea spune că, de două mii de ani, ea a guvernat aproape tot pămîntul.

La dimensiuni mai mici, același principiu al forței prin unire se întîlnește în cazurile lui Luther, Calvin și al tuturor dizidenților bisericii catolice. Din momentul în care se formează o *Uniune*, cei care participă la ea devin puternici.

Un alt exemplu, într-o cu totul altă ordine de idei. Izbucnește Revoluția din 1789. Ca un torent care mătură totul din cale, ea răstoarnă, exilează, ucide. Se constituie însă Uniunea regală. Deși copleșită din punctul de vedere al numărului, ea a fost atît de tare încît supraviețuiește distrugerii din 1793 și, douăzeci de ani mai tîrziu, reintră în Franța, cu regele în frunte! Și, în fața unor asemenea exemple, vă încăpățînați să rămîneți în izolarea voastră? Nu, nu, nu mai puteți continua așa, ar fi un act necugetat.

În 1789 clasa burgheză și-a cucerit independența. *Carta* sa datează de la căderea Bastiliei. Muncitori, timp de două sute și mai bine de ani, burghezii au combătut cu curaj și înverșunare privilegiile nobilimii și s-au bătut pentru drepturile lor[6]. Dar, odată venită ziua victoriei, cu toate că au recunoscut egalitatea de drept pentru toată lumea, de fapt acaparează numai pentru ei toate beneficiile și avantajele acestei victorii.

Începînd din 1789 s-a constituit clasa burgheză. Observați ce forță poate avea un corp unit prin aceleași interese! Din momentul în care această clasă s-a constituit, ea a devenit atît de puternică încît a putut să pună mîna, singură, pe toate instanțele puterii din țară. În sfîrșit, în 1830, puterea ei ajunge la apogeu și, fără a-i păsa de urmări, ea pronunță dizgrația ultimului rege al Franței. Își alege un rege din rîndurile sale, fără a consulta restul națiunii și, apoi, fiind

[6] De fapt, dacă burghezii erau „capul", poporul dădea „brațele" de care burghezii știau bine să se folosească. Voi, proletarii, nu aveți pe nimeni care să vă poată ajuta. Trebuie să fiți, deci, simultan și „capul" și „brațele" *(n. Flora Tristan)*.

suverană de fapt, se așează în capul mesei și conduce țara după cum dorește.

Clasa burghezo-proprietară se reprezintă pe sine însăși în Cameră și în fața națiunii nu pentru a-i apăra interesele, pentru că nimeni nu le amenință, ci pentru a impune condițiile și ordinele sale celor 25 de milioane de proletari. Pe scurt, ea judecă, ea execută, exact ca în epoca seniorilor feudali, pe care burghezii i-au înlocuit. Fiind proprietara pămîntului, clasa burgheză face legile în funcție de recoltele pe care le are de vînzare și reglementează astfel, după plac, prețul vinului, cărnii și chiar al pîinii pentru popor.

E clar deci că, după clasa nobililor, urmează clasa burgheză, deja mai numeroasă și mai utilă. Rămîne acum de constituit *clasa muncitoare*. Trebuie deci ca, la rîndul lor, muncitorii, partea vie a națiunii, să formeze o mare *uniune* și astfel să devină o *unitate*. Atunci clasa muncitoare va fi puternică. Atunci ea va putea cere domnilor burghezi și *dreptul său la muncă și organizarea muncii*. Și se va face ascultată.

Avantajele de care se bucură toate marile forțe constituite constau în a putea avea o anumită greutate în stat și, astfel, de a fi reprezentate. Astăzi, uniunea regalistă are un reprezentant în Cameră, care îi apără interesele în fața națiunii. Iar delegatul monarhist este omul cel mai elocvent din Franța, în acest moment: domnul Berryer. Și *Uniunea celor din colonii* are reprezentanți în Cameră, care apără în patria-mamă interesele lor. De ce deci, *clasa muncitoare*, odată constituită într-un corp unic, tocmai ea, care prin număr și importanță face mai mult decît monarhiștii și proprietarii din colonii, nu ar avea delegatul său în Cameră pentru a-i apăra interesele?

Muncitori, gîndiți-vă bine la faptul că primul lucru pe care trebuie să-l faceți este de a avea reprezentanți în Cameră!

Am spus mai sus că *Uniunea muncitoare* s-ar putea bucura de o putere reală, cea a banului. Într-adevăr, i-ar fi

ușor, cu 20 sau 30 de milioane, să aloce jumătate de milion pe an ca să plătească un deputat, un apărător demn să-i servească interesele. Nu ne putem îndoi că vom găsi ușor, în frumoasa noastră țară, atît de generoasă și de stimată, oameni devotați și talentați, precum O'Connell. Dacă, deci, Uniunea muncitoare înțelege bine ce are de făcut, primul act care îi va sta în putere va fi un *Apel* solemn către oamenii care au suficientă dragoste, forță, curaj și talent pentru a cuteza să se însărcineze cu apărarea celei mai sfinte dintre cauze: cea a muncitorilor.

Cine poate ști cîți asemenea oameni sînt astăzi în Franța? Cine va putea prevedea ce rezultate va produce un apel făcut în numele celor șapte milioane de muncitori cerînd *dreptul la muncă?*

Muncitori! Dezbinați, nu valorați nimic în fața națiunii; dar *Uniunea muncitoare* odată constituită, clasa muncitoare va deveni un corp puternic și temut. Iar oamenii cei mai cultivați se vor grăbi să-și dispute onoarea de a fi aleși ca apărători ai *Uniunii muncitoare.*

Construcția palatelor Uniunii muncitoare[7]

Sîntem într-o epocă în care, din progres în progres, situația socială se transformă radical. Palatele construite pentru *Uniunea muncitoare* nu trebuie să reziste secolelor. Esențial este ca palatele să poată oferi: 1) spațiu, lumină,

[7] Analiza, de foarte bună calitate, pe care F. Tristan o propune privind situația clasei muncitoare nu depășește nivelul soluțiilor obișnuite în mediile revoluționare din vremea respectivă. Totuși, reproducem un fragment despre modul de construcție a „palatelor" Uniunii muncitoare, pentru a arăta că, în fața marilor probleme reale ale muncitorimii franceze din epocă (șomaj, lipsă de locuințe, nivel cultural și profesional scăzut etc.), efortul teoretic a fost la fel de important ca și în fața întrebărilor referitoare la structura și dinamica societății.

soare, ventilare și încălzire, curățenie; 2) comoditate și acces ușor între diferitele părți ale clădirii; 3) în interior, locuințe distribuite economic pentru bătrîni, persoane active și copii; 4) la exterior, ateliere, școli și săli de gimnastică, o fermă cu toate dependințele necesare, pentru a se putea practica agricultura. E necesar ca palatele să aibă apă, pentru a se putea menține o curățenie strictă. Arhitectura acestor palate trebuie să fie nobilă, dar simplă. Ele trebuie să constituie, prin rafinamentul stilului și frumusețea ornamentelor, un ansamblu artistic, armonios închegat. Arhitectul trebuie să aibă mereu în minte că tinerii crescuți în aceste palate vor construi ei înșiși palate pentru întreaga omenire. Că vor deveni meșteșugari-artiști și, pentru acestea, ei trebuie formați spiritual și afectiv într-o ambianță artistică. Nimic nu va reuși mai bine să le dezvolte simțul artistic decît faptul de a trăi în mijlocul unui ansamblu cu linii estetice și de a fi mereu impresionați de eleganța și noblețea formelor care îi înconjoară. Acest prim palat fiind destinat să joace rolul de experiment, construcția sa va trebui să atragă atenția asupra lui.

Nu sînt necesari mulți arhitecți pentru a proiecta această construcție. A construi un templu, o biserică, o moschee, un panteon care va găzdui o abstracție oarecare (...) sau monumente funerare înseamnă a face poezie în piatră. A ridica un palat pentru un prinț înseamnă a compune o odă. Dar a face un hotel pentru 3000 de soldați invalizi și disciplinați este, înainte de toate, un calcul matematic. A proiecta o mănăstire pentru 1200 de călugări, un spital cu 4000 de paturi, o cazarmă pentru 2000 de soldați, o închisoare pentru 3000 de deținuți, un liceu pentru 2000 de elevi, toți supuși unei discipline uniforme, — ei bine, asemenea proiecte, deși dificile, nu cer, totuși, din partea arhitectului un mare efort de imaginație, în timp ce crearea unui palat al Uniunii muncitoare ridică destule dificultăți.

Pînă acum locuințele comune au avut, invariabil, un caracter de uniformitate, atît de obositoare și de plictisitoare, încît ideea de a trăi în aceste locuințe comune inspiră dezgust. Tocmai din cauza ororii față de locuirea în comun a apărut sistemul actual, fărămițat, individualizat. Trebuie ca palatul Uniunii muncitoare să nu semene cu nimic din ceea ce s-a făcut pînă acum.

Viața în palatul Uniunii trebuie să fie agreabilă și ispititoare. Ea trebuie să provoace invidie, tot așa cum mănăstirea, cazarma, spitalul, internatul provoacă repulsie. Or, nu se poate concepe o viață agreabilă decît dacă individul se bucură de bunăstare, are timp pentru muncă și odihnă după vîrstă și, în special, are libertate de mișcare. Cum fiecare din aceste palate trebuie să găzduiască între două și trei mii de persoane de sexe, vîrste, meserii și gusturi diferite, trebuie făcut totul pentru ca fiecare să se poată mișca fără să-și deranjeze vecinii, iar aceasta nu este deloc simplu. Apoi, trebuie să avem în vedere faptul că palatele Uniunii muncitoare vor fi mari centre de activitate. Aici se vor desfășura activități industriale, agricole, copiii vor învăța, oamenii se vor destinde și se vor distra. Construcția acestor palate trebuie să satisfacă exigențe diferite de locuire, de viață familială, de muncă și, apoi, cerințele atît de numeroase și variate ale agriculturii. Nu este vorba de a face numai o locuință, o uzină, o fermă; aici cele trei elemente de mai sus trebuie astfel combinate încît să alcătuiască o unitate armonioasă. Într-adevăr, cele trei elemente fac parte dintr-un singur corp, iar acest corp trebuie să fie frumos și bine proporționat. Arhitectul va trebui să determine cu mare grijă și exactitate care sînt raporturile între cele trei elemente și, dacă vrea ca ansamblul să aibă o perfectă armonie, trebuie să-i permită *fiecăruia* o perfectă armonie. Construirea unei mari locuințe comune în același timp triplu funcțională și unică, și care să îndeplinească

simultan cerințe de frumusețe, confort, libertate, satisfăcînd nevoi atît de variate, mi se pare o problemă foarte importantă. Eu nu cunosc decît un singur arhitect capabil să elaboreze planul palatului *Uniunii muncitoare*: César Daly. El are un excelent antecedent: el este cel care a executat planul unei clădiri nu mai puțin pretențioasă, cea a micului *falanster pentru copii*, după ideile lui Fourier. Acest proiect se găsește la redacția ziarului *Phalange*, unde poate fi examinat (...)

VICTOR CONSIDERANT

(1808—1893)

Un fourierist cu mare audiență a fost, pînă în 1848, V. Considerant, fost ofițer de geniu, destul de înstărit pentru a abandona cariera armelor și a se dărui trup și suflet „teoriei societare" (din 1831). Începînd din 1832 el a condus ziarul oficial al fourieriștilor, *La Phalange*, iar între 1834 și 1844 a publicat trei volume de analiză, descriere și sistematizare a principiilor teoriei fourieriste, referindu-se cu precădere la teoria socială care permitea justificarea ideilor sale și la organizarea societății viitoare în cheie utopică. Volumele, intitulate *La Destinée sociale*, au fost puse la index de papa Gregoriu al XVI-lea, ceea ce i-a adus autorului cea mai bună reputație posibilă în mediile socialiste. Începînd din 1843, V, Considerant conduce propriul ziar, intitulat semnificativ (a rămas toată viața un adversar al metodelor revoluționare violente) *Democrația pacifică*, și începe să se intereseze mai îndeaproape de teoriile analitice ale societății. Astfel, în plină Revoluție de la 1848, el scrie *Socialismul în fața lumii vechi*, ultima sa carte memorabilă, un veritabil repertoriu al curentelor și tendințelor doctrinare în spațiul atît de frămîntat al socialismelor prepașoptiste. Deputat în 1848, antinapoleonian, pleacă în exil în 1853, încearcă să formeze un falanster în Texas în 1854 și, după căderea Imperiului, se întoarce în Franța, unde trăiește absolut anonim pînă la moartea sa.

Un spirit senin, pacifist, de o inteligență ieșită din comun, dar cu o scriitură ce se dorea elevată, deci, cam încîlcită, V. Considerant a fost depășit de evenimentele din 1848 și de propriul optimism, ceea ce

i-a adus marginalizarea, după 1850. Totuşi, *Socialismul în faţa lumii vechi* rămîne o carte esenţială pentru înţelegerea complicatului şi pateticului tablou al tendinţelor reformatoare şi analitice dinainte de 1848.

SOCIALISMUL ÎN FAŢA LUMII VECHI

(1848)

I. *Ce este socialismul?*

1. *Actuala societate poate rezista?* Societatea modernă este prada unei descompuneri profunde. Lumea veche, lumea sclaviei, a feudalismului, proletariatului, lumea barbară atacată chiar în bazele sale acum optsprezece secole prin marea explozie a doctrinei Libertăţii, Egalităţii şi Fraternităţii pe care Isus a fost însărcinat să o aducă pe pămînt, această lume a mizeriei, luptei, exploatării omului de către om este zdruncinată din temelii şi troznește din toate proptelele sale mîncate pe dinăuntru.

Pentru oricine ştie să vadă lucrurile de la o anumită distanţă şi are o anumită înţelegere a dezvoltării istorice a omenirii, este limpede că societăţile civilizate au atins una din acele mari epoci palingenezice, în care se impune logic o transformare fundamentală a structurii lor, prin acţiunea atotputernică a tuturor forţelor componente, prin una din acele *necesităţi absolute*, naturale sau providenţiale, cum vreţi să o numiţi, dar în mod sigur imposibil de evitat.

Astăzi nu mai stă în puterea guvernelor şi a popoarelor înseşi să împiedice o reînnoire radicală a societăţii europene şi, prin urmare, a lumii, aşa cum nu le stă în putere să împiedice schimbarea naturală a organismului în anii pubertăţii sau topirea gheţii sub soarele primăverii. Toată problema este de a şti dacă topirea gheţii care acoperă lumea veche

se va face încet, metodic și eliberator, sau printr-un dezastru general.

Noi, falansterienii, știm că se poate evita această îngrozitoare prăbușire a instituțiilor, intereselor și lucrurilor lumii vechi și că se poate reorganiza viitorul într-un mod pașnic și ordonat, printr-o transformare pe cît de lentă, pe atît de fertilă.

Dar, dacă omul nu este capabil să oprească dezvoltarea vieții generale și marșul istoriei, așa cum nu este capabil să oprească apa fluviilor, aceste forțe naturale și sociale imposibil de oprit pot fi *reglate*. Controlate sau nu, ele își vor urma drumul. Omul le reglează cu inteligență? — ele îl ajută. Omul li se opune orbește? — ele își vor bate joc de eforturile sale inutile și-l vor tîrî la întîmplare.

2. *Eliberarea proletarilor sau război social.* Pentru întreaga Europă civilizată a sosit ceasul *emancipării sociale* a proletariatului, a celor ce muncesc, suferă, crează produsele și bogățiile și vegetează în lipsuri și sărăcie. Situația este asemănătoare celei din '89, cînd în Franța sunase ceasul *emancipării politice* a avangardei proletarilor, adică a burgheziei, pe care vechea lume feudală și clericală o menținuseră pînă atunci în afara cercului de putere.[1] A vrea să oprești, astăzi, emanciparea *socială* a poporului în loc de a acționa în această direcție cu o fraternitate vie, cu înțelegerea ideilor și a noilor necesități, înseamnă a încerca să ridici diguri împotriva fluxului mării; înseamnă a provoca un cataclism și a pregăti Europei un nou '93, de data aceasta *democratic* și *social*. Pe scurt, ignorarea emancipării sociale

[1] Denumirile de *nobil*, *burghez*, *salariat* și *proletar* sînt noțiuni istorice. E ridicol să încercăm să le evităm. Chiar și cei mai mari oratori, cînd încearcă, nu reușesc decît să le deformeze și să se piardă în perifraze încîlcite. Încă există *clase*, orice ar fi, orice s-ar spune. E odioasă încercarea de a le ațîța unele contra altora. Este absurd să se încerce ignorarea existenței lor. Priviți-le deschis și căutați mijloacele de a le armoniza *(n. V. Considerant)*.

a poporului poate produce o criză mai cumplită decît căderea civilizației romane.

Se vor împlini în curînd douăzeci de ani de cînd anunțăm aceste evenimente. Zi de zi am prezis toate acestea, descriind cu lux de amănunte primejdiile unui drum care duce direct la prăpastie și pe care se ambiționează să rămînă interesele oarbe, teoriile egoiste și retrograde. Am avut dreptate? Ar fi greu de negat astăzi (...)

3. *Cauzele războiului social.* Insurecția din iunie[2] este atribuită violenței presei socialiste și a cluburilor anarhiste, doctrinelor pervertitoare, care au atîțat poporul, și manevrelor subterane ale facțiunilor secrete.

Fără îndoială, și nu noi vom fi cei care o vom contesta, trebuie să enumerăm toate aceste cauze printre acelea care au dus la războiul oribil care a însîngerat străzile noastre. Totuși, trebuie să adăugăm o altă cauză, pe care nimeni nu vrea să o invoce: provocarea plecată de la Adunarea națională, formulată în cele trei nefaste cuvinte — desființarea atelierelor naționale *în trei zile.*

Și, totuși, în ultimă instanță, care au fost de fapt cauzele amintite mai sus? Care ar fi cauza primă, cauza cauzelor, cauza istorică a acestei fatale insurecții? Îi vom întreba mai întîi pe fiii burgheziei emancipate în 1789 și 1792, pe istoricii liberali și astăzi renegați ai primei și nemuritoarei noastre revoluții: care a fost cauza profundă a frămîntărilor acestei epoci, în același timp teribilă și grandioasă? Care a fost, deci, cauza istorică a erupțiilor succesive ale vulcanului revoluționar?

De cincizeci de ani încoace, nobilii, emigranții și urmașii lor, toți cei care nu au știut nici să uite, nici să învețe; par-

---

[2] Insurecția din 23—26 iunie 1848 a fost înfrîntă de Cavaignac; ea fusese provocată de dizolvarea *atelierelor naționale*, înființate în martie, la îndemnul lui Louis Blanc. Desființarea atelierelor naționale, anunțată la 21 iunie, a dat semnalul reacțiunii antirevoluționare din 1848. Atelierele naționale fuseseră înființate pentru a da de lucru șomerilor, dar formula era, din punct de vedere economic, neviabilă.

tizanii încăpățînați ai dreptului divin, adică ai opresiunii feudale; dușmanii neîmpăcați ai noului drept, dreptul filosofiei și creștinismului; de cincizeci de ani încoace toți acești oameni răspund: „cauza revoluției trebuie căutată în doctrinele anarhice, mai întîi cea a lui Luther, iar apoi doctrinele lui Voltaire, Rousseau și cea a enciclopediștilor. Ele au deschis cutia Pandorei, a filosofiei și judecății libere, ele au debusolat clasele, au distrus autoritatea sacră a preotului, regelui și nobilului, pentru a o înlocui cu revolta rațiunii. Aceste teorii au hrănit poporul cu visul dement al unei justiții himerice, al unei egalități imposibile și antisociale."

În toată această perioadă, ce le-au răspuns, la rîndul lor, burghezii emancipați și urmașii lor, doctrinarii liberali, istoricii astăzi reacționari, ieri sprijinitorii revoluției? Ei au răspuns, pe bună dreptate, că: „excesele revoluției, violențele, crimele, nebuniile și ororile sale au drept cauză profundă acumularea seculară a nedreptăților, opresiunilor, tiraniilor ordinii feudale și *rezistența* oarbă a oamenilor vechiului regim în fața unor reforme cărora le venise vremea." Iată ce răspuns li s-a dat nobililor. Iar istoria l-a confirmat.

Dar șade bine să te faci că nu înțelegi, cînd situația îți convine. Campaniile revoluționare din 1789 și 1830 nu au dus decît la emanciparea celor mai răsăriți urmași ai stării a treia, adică la emanciparea burgheziei înalte și bogate, căreia revoluțiile nu i-au acordat decît ceea ce îi lipsea, anume *drepturile politice*. Aceste campanii și emanciparea incompletă pe care au produs-o sînt departe de a fi fost capitolul final al revoluției; ele nu-i sînt decît începutul. Rezultatul revoluției trebuie să fie aplicarea completă, în folosul fiecăruia și al tuturor, a principiilor *Libertate*, *Egalitate*, *Fraternitate*, afirmate de părinții noștri și care sînt, în același timp, determinațiile filosofice și creștine ale sociabilității umane.

4. *Revoluția nu s-a încheiat.* Și cine îndrăznește să afirme categoric că societatea noastră, așa cum a ieșit ea în februa-

rie 1848 din mîinile oligarhiei burgheze din 1830, aplică într-adevăr principiile de mai sus?

Unde sînt oamenii liberi? Vă prefaceți că priviți drept *liberă* — pentru că au dreptul fantomatic de a pune un buletin electoral într-o cutie — această mulțime de flămînzi de la orașe și sate, apăsați de îndoita sclavie a neștiinței și mizeriei! *Libere* — aceste mase nenumărate de proletari lipsiți de capitaluri și instrumente de muncă, obligați să-și găsească în fiecare dimineață un stăpîn, care să consimtă să le închirieze brațele pentru un salariu de nimic? *Liberi* — acești nenumărați țărani în zdrențe, de agricultori plecați asupra pămîntului, de muncitori și meșteșugari de la orașe, de mici industriași și mici comercianți ai orașelor și satelor, care nu ajung decît trudind 15, 16, 17 ore pe zi să cîștige într-un an, toți la un loc, cît acaparează într-o singură seară un bancher, un jucător la bursă sau un parazit improductiv al sistemului vostru de comerț și de credit? *Liberi* — toți acești producători industriali, toți acești comercianți ai claselor mijlocii măcinați de griji și spaime, care, în ciuda unor eforturi sisifice, nu reușesc să se mențină, să facă față, să umple sacul fără fund al lipsurilor, ruinați fără încetare de falimente, concurență anarhică și ucigătoare, de războiul industrial și comercial în care se află toți împotriva tuturor, în permanență? *Liberi* — acești proprietari înglodați în datorii, devorați de dobînzi, amenințați de ipoteci, sufocîndu-se sub povara unei datorii a cărei cifră oficială se ridică la 14 miliarde? *Liberi* — chiar voi, cei bogați, capitaliștii și intermediarii voștri umflați de sîngele industriei și muncii, mereu amenințați de crize comerciale care spulberă averile voastre instabile, ca pe un castel de cărți de joc? *Liberi* — fericiții acestei lumi, mereu amenințați de revoluții politice și sociale care îi sperie dinainte și-i elimină cînd izbucnesc? Ascultați bine ce vă spun — revoluțiile sociale vor veni una după alta în societățile moderne; pînă cînd acestea vor fi rezolvat problema! Iată în ce constă „libertatea socială și industrială" de care se bucură poporul „suveran" (...)

Iar *egalitatea!* Aveți obrazul, voi, admirători ai vechii societăți, lideri ai vechii școli economice, să susțineți că *egalitatea* este de pe acum realizată în sistemul nostru social? Oare nu în numele libertății și egalității susțineți odioasa voastră formulă „lăsați lucrurile să meargă[3]", ceea ce se traduce, în practică, prin „lăsați pe cei puternici să-i ruineze, să-i exploateze și să-i distrugă pe cei fără apărare"? Oare nu în numele egalității și libertății susțineți ideea concurenței anarhice, care duce neîncetat și în mod implacabil la deprecierea salariilor? *Egalitate!* Nu cumva este cea dintre posesorii de capitaluri grase, mașini și instrumente de muncă, stăpîni ai tuturor pozițiilor strategice, înarmați pînă în dinți, avînd la dispoziție batalioanele de salariați și, pe de altă parte, cei dezbrăcați, dezarmați, înfometați și care trebuie să se supună celui mai puternic sau vor fi striviți, ca boabele de piatra morii? *Egalitate!* Între fiul bancherului de douăzeci de ori milionar și fiul zilierului, care nu moștenește nici măcar un bordei și un hîrleț, taică-său neslăsînd nici măcar cu ce să fie îngropat? *Egalitate!* Ce fel de egalitate poate exista, cînd s-a dovedit că explozia proletariatului și a sărăciei merge mînă în mînă cu creșterea industriei și a bogățiilor create de munca celor dezmoșteniți și a proletarilor! *Egalitate!* Cînd s-a demonstrat că evoluția sistemului industrial, pe care vreți să-l păstrați, sărăcește din ce în ce mai mult clasele de jos, în profitul unei oligarhii îmbuibate! Cînd se știe că banul la ban trage, și, deci, bogăția se concentrează fără încetare în mîinile marilor capitaliști! *Egalitate!* Cum puteți vorbi de egalitate cînd s-a demonstrat că organismul vostru industrial este o colosală mașină care produce *săraci și proletari*, cu atît mai mulți cu cît este mai viguroasă iar funcționarea ei mai rapidă?

Aceste nedemne, monstruoase și ucigașe rezultate ale unui sistem barbar și păgîn sînt reale, da sau ba? Ele sînt

---

[3] În text, „*laissez faire, laissez passer*" (fr.), deviza școlii economice liberale, adeptă a neintervenției statului în mecanismele pieței libere.

constatate chiar de voi, de ziarele și economiștii voștri. Aveți de partea voastră economiști care repetă pe un ton ascuțit, ca să-i auziți și să-i plătiți bine, toate condamnările voastre la adresa doctrinelor „absurde" atribuite socialiștilor. Ca și voi, economiștii voștri au astfel parte de o victorie facilă asupra unor adversari ale căror concepții au fost, în prealabil, atent răstălmăcite. (...)

Și ce mai aveți de spus despre *fraternitate*, în acest sistem industrial și social care strivește pe cei slabi și-i asmute între ei chiar și pe cei tari, umplînd străzile orașelor de cerșetori? În lupta sa împotriva crimei și viciului, regimul nu se menține decît cu ajutorul baionetelor, legilor represive și restrictive aprobate de guvernele voastre, cu ajutorul unui sistem perfecționat de închisori, zbiri și călăi! Polițaiul și călăul sînt încă, și au fost dintotdeauna, baza societății voastre fraternale și creștine. Această societate poate foarte bine să-și alunge regii și să se lipsească de prinți, dar nu a încercat încă să scape de polițiști și călăi. *Fraternitate!* Creștini ai acestui secol, nu vă voi întreba unde e fraternitatea societății voastre, căci pot să vă demonstrez cu un singur cuvînt că păgînii de acum două mii de ani înțelegeau prin aceasta un singur lucru: *dreptatea*, care acum este de negăsit.

O spun deschis: Revoluția, care a proclamat nevoia *libertății*, *egalității* și *fraternității*, nu s-a încheiat. Ea nu s-a terminat prin cucerirea drepturilor politice pentru burghezie. Ea nu s-a încheiat prin cucerirea drepturilor politice pentru popor. Revoluția nu-și va încheia misiunea decît prin încarnarea în *fapte sociale* a celor trei mari principii ale filosofiei și creștinismului, *libertate*, *egalitate*, *fraternitate*. Vreau să spun că Revoluția va fi PERMANENTĂ, pînă cînd va începe să se organizeze o societate capabilă să înlocuiască, de la bază la vîrf, statul cu *comuna*, statul cu *umanitatea federată*, individualismul cu *asocierea*, lupta cu *înțelegerea*, războiul cu *pacea*, sclavia majorității cu *libertatea tuturor*, mizeria — inclusiv mizeria egoiștilor și chiar a celor bogați — cu *bunăstarea generală*.

5. *Ideea secolului.* Acest ideal de dreptate, pace, armonie, fericire și libertate este idealul comun al majorității socialiștilor, este marele *desideratum social* care, în acest moment al istoriei, se degajă din conștiința umană a tuturor popoarelor civilizate și, mai intens, din conștiința claselor celor mai defavorizate. Idealul omenirii se va realiza într-un mod implacabil, pentru că ceasul surpării lumii vechi a sunat. Regenerarea socială este consecința necesară a principiilor revelate omului acum optsprezece secole de evanghelie, întărite de filosofie și istorie, afirmate în '89 de națiunea franceză. Regenerarea este, de fapt, scopul pentru care națiunea noastră, inaugurală și martiră, și-a vărsat din plin sîngele, pentru care, deși înfrîntă la Waterloo, deși îngropată în vremea Restaurației și regalității filipiste, a renăscut glorios la 24 februarie 1848, răsturnîndu-și piatra de mormînt și împrăștiind soldații care o păzeau. (...) Această idee, care frămîntă straturile profunde ale societății în toată Europa și a ajuns deja și dincolo de Atlantic, (...) este SOCIALISMUL (...)

II. *Evoluția socialismului*

6. *Burghezia se emancipează.* (...) Înainte de 1789 existau, pe de o parte, un cler bine pus la punct, nobili privilegiați, seniori și prinți, un rege. Iar, pe de altă parte: starea a treia, burghezia și poporul. Primii formau două ordine feudale constituite ca un *tot.* Ultimii formau al treilea ordin — ei nu erau încă *nimic.*

Și mai existau filosofii, adică oamenii rațiunii, ai ideii și cuvîntului, fie ei burghezi sau proletari — chiar nobili, unii dintre ei. Plini de entuziasm pentru dreptate și libertate, în mii de forme critice, didactice sau dogmatice, grave sau

uşuratice, suave sau amare, enciclopedii, cărţi, broşuri, pamflete, romane, cîntece, drame, comedii — sub toate formele cuvîntului deci — ei răspîndeau structurile gîndirii noi şi ideile secolului al optsprezecelea.

Or, societatea oficială, oamenii celor două ordine care însemnau totul, nu înţelegeau în general nimic din toate aceste „extravaganţe" ale gîndirii şi filosofiei. Aşa cum era, societatea le părea foarte bună. Societatea nu era oare rezultatul istoriei, nu era, adică, în firea lucrurilor, nu era un dat al tradiţiei şi trecutului?

Ei nu se îndoiau de legimitatea drepturilor de care se bucurau. Nu înţelegeau că, de fapt, tocmai aceste drepturi exclusive le erau puse sub semnul întrebării. Noile drepturi, drepturile omului de rînd, le păreau, în mod sincer, nişte enigme, reverii sau himere.

Este exact ceea ce se întîmplă cu voi, astăzi.

Oamenii celor două ordine nu concepeau o altă formă de societate, un alt regim decît cel existent. Pentru ei, filosofii erau nişte condeieri, absurzi şi chiar utopişti odioşi. Unii le citeau romanele şi paginile reuşite numai din curiozitate, sau pentru alţii. Alţii le-au ars cărţile, cu ajutorul călăilor — acele cărţi pe care nu le mai înţelegeţi, căci, iată, le retipăriţi astăzi pentru a ne îndepărta de socialism, ele susţinînd numai punctul vostru de vedere. (...) Cea mai mare parte dintre oamenii vechiului regim nu au început să vadă ceva serios în mişcarea ideilor decît în ajunul căderii Bastiliei.

Astfel, burghezia franceză s-a impregnat pe deplin de Ideea renovatoare. Ea a îmbrăţişat noua concepţie, gîndirea eliberării, idealul unei societăţi drepte şi bune pentru toţi. Dar privilegiaţii nu s-au lăsat tulburaţi de gîndirea secolului al optsprezecelea. Au dispreţuit-o sau au respins-o. Departe de a-şi folosi puterea pentru a le aplica în practică, ei s-au străduit să încetinească expansiunea ideilor şi să le îngroape definitiv.

Totuşi, vulcanul era în activitate, lava a urcat încetul cu încetul, iar crusta a fost pulverizată în mii de bucăţele. Iată prima Revoluţie. Aceasta este istorie. Este istoria făcută de părinţii voştri, o! urmaşi degeneraţi ai marilor, generoşilor, eroicilor burghezi din 1789 şi 1792. Este istoria pe care voi înşişi aţi înţeles-o şi aţi scris-o, şi a cărei filosofie aţi explicat-o aşa cum o facem şi noi, aici.

Pînă aici, nu-i aşa, sîntem într-un acord deplin.

Dar de aici înainte nu mai putem fi.

De ce?

De ce? Pentru că aţi crezut că, odată cu cerite drepturile voastre politice, totul s-a încheiat! Şi susţineţi sus şi tare că totul merge aşa cum trebuie, chiar şi cînd, în afară de două sute de mii de privilegiaţi, întreg poporul este exclus de la aceste drepturi. Voi credeţi că, odată distruse privilegiile de titluri şi de naştere, care v-au apăsat multă vreme părinţii, odată avantajele sociale, influenţa, puterea, bogăţia, toate privilegiile *de fapt* concentrate în mîinile voastre sub deviza egalităţii, metafizice şi iluzorii, în faţa legii, poporul ar trebui să fie mulţumit, iar Revoluţia terminată. Odată treaba voastră făcută, aţi crezut că Istoria s-a oprit. (...)

Dar noi ştim că Istoria nu se opreşte niciodată.

Şi vă vom spune cum a decurs ea pînă în prezent şi cum va curge ea de acum înainte. Ascultaţi-mă, căci este în interesul vostru. E vital pentru voi să vedeţi viitorul limpede.

7. *Burghezia îşi asigură emanciparea.* În a doua jumătate a secolului trecut, burghezia a făcut corp comun cu poporul. Bogaţii şi săracii, armata nevoiaşilor şi a burghezilor înstăriţi a asediat vechile citadele ale ordinii feudale.

Alianţa era sinceră şi fără machiavelicuri. Era o superbă mişcare întemeiată pe credinţă, speranţă comună şi înţelegere. Poporul, burghezia şi grupul tinerilor şi generoşilor nobili ai Franţei afirmau cu entuziasm, fără rezerve şi în integralitatea lor filosofică şi socială, principiile emancipa-

toare, marile devize ale acestei glorioase epoci. Credeau — foarte naiv, fără îndoială, dar sincer — că în momentul în care regimul feudal va fi lipsit de baza sa religioasă, politică şi economică, totul se va sfîrşi, iar dreptatea, libertatea şi egalitatea vor înflori pe pămînt.

Imperiul[4] a entuziasmat poporul pentru o idee de glorie militară şi de cuceriri. El a luptat pentru a răspîndi ideile noi pe pămîntul Europei. Tăind vechiul arbore monarhic, curăţind pămîntul de sceptre şi coroane, el a consacrat, prin legile sale civile, emanciparea *reală* a burgheziei şi emanciparea *abstractă* a poporului.

Lupta a reînceput în 1815; nu marea luptă, nu lupta în numele principiilor din 1789, 1791, 1792, ci o luptă meschină în detaliile sale, deşi viguroasă şi bine condusă. Această campanie liberală, numită „comedia celor cincisprezece ani"[5] avea ca scop apărarea burgheziei, a influenţei şi drepturilor sale, cucerite prin Revoluţie. În toată această perioadă bătălia s-a desfăşurat pe terenul *Cartei*, iar poporul nu a fost amestecat direct. Totuşi, el a sprijinit în linii generale burghezia, căreia i-a oferit o victorie definitivă asupra duşmanului comun, în 1830.

8. *Se pune problema socială.* Totuşi, de la începutul secolului şi chiar de la sfîrşitul celui precedent, înaintaşii au prevăzut viitorul. Unii dintre ei — cu presentimentul lucrurilor sau cu instinctul logic al istoriei, iar cineva anume, cu acel pătrunzător ochi al geniului care planează ca vulturul şi priveşte dincolo de limitele orizontului vulgar[6] — toţi aceşti oameni şi-au înţeles timpul. Ei avertizau că a venit epoca unei complete înnoiri a instituţiilor şi raporturilor sociale ale lumii vechi. Înţelegeau că, deşi ordinea feudală fusese înlăturată, iar egalitatea drepturilor înscrisă în lege, nu se făcuse încă nimic pentru *edificarea noii ordini* faţă

[4] Napoleonian.
[5] Epoca Restauraţiei, 1815—1830.
[6] Charles Fourier.

de care Revoluția — înlăturînd inechitățile politice și juridice ale vechiului regim — nu a fost decît un groaznic și dureros preambul. (...)

Prima formă a feudalității, născută din cuceriri militare, a acordat șefilor militari și nobililor pămînturi și a legat prin șerbie populațiile cucerite de *persoana* cuceritorului. După războiul militar a urmat războiul industrial și comercial, sub forma concurenței acerbe, în care capitalul și specula sînt în mod silnic stăpînele muncii. Astfel a apărut o nouă șerbie. De data aceasta, nu mai era vorba de o legătură personală și directă între stăpîn și șerb, ci de *șerbia indirectă și colectivă*, precum și de dominarea în masă a claselor dezmoștenite de către clasele posesoare ale capitalurilor, mașinilor și instrumentelor de muncă.

Într-adevăr, proletarii urbani și rurali, *luați colectiv*, sînt în dependență absolută față de clasa care deține instrumentele de muncă.

Acest fapt economic esențial se traduce printr-o formulă a vieții practice: *pentru a avea ce să mănînce, orice proletar trebuie să-și găsească un stăpîn*. Știu că, astăzi, se spune *patron;* dar, în naivitatea sa, limba continuă să spună *stăpîn* și ea va avea dreptate pînă la instaurarea noii ordini, adică pînă ce condițiile economice ale *feudalității financiare și comerciale* în care trăim vor face loc altora.

De la începutul secolului s-au găsit gînditori care înțeleseseră că Revoluția nu s-a sfîrșit prin eliberarea politică a burgheziei (copii privilegiați ai muncii, indutriei și științei), prin dogma metafizică a egalității în fața legii și prin eliberarea pură și simplă, adică prin concurență sau lupta dintre clasele înarmate și cele dezarmate, între Capital, stăpînul absolut al tuturor, și Muncă, simplă sclavă a nevoii zilnice.

Acești gînditori au înțeles realitatea mai corect sau mai puțin corect și au formulat următoarele adevăruri:

— Vechea societate feudală era organizată prin război și pentru război;

— Noua societate trebuie reorganizată prin muncă și pace, pentru muncă și pace;

— Războiul industrial permanent în cîmpul producției și repartiției nu poate duce decît la rezultate de război, adică: 1) *pe plan economic*, prezența continuă a violenței, distrugerilor, dezastrelor; absorbirea unei mari părți a forțelor vii și productive într-o luptă neîndurătoare, neîncetată, demoralizatoare și ruinătoare (rezultat: progres al violenției, industriale și comerciale, menținerea sărăciei); 2) *pe plan politic:* învingători și învinși, seniori și șerbi, stăpîni și proletari (rezultat: asuprirea celor slabi).

Problema socială actuală constă în a elibera sclavii industriali, așa cum au fost eliberați cei supuși prin forța armelor; a da tuturor celor care vin pe lume cu dorința de a trăi muncind, *dreptul la instrumentele muncii;* a-i sustrage pe cei slabi despotismului, exploatării, adesea involuntare, practicate de cei care dețin instrumentele de producție; a-i face proprietari ai rezultatelor muncii lor; a crea ordine, cooperare, conlucrare pe tărîm industrial; în sfîrșit, *a organiza munca și a edifica asocierea forțelor productive.*

Soluționarea acestei probleme — care nu este altceva decît *problema transformării salariatului*, ultima formă a sclaviei — este, de fapt, ultimul act logic al Revoluției, ale cărei principii, inculcate de creștinismul primitiv în conștiința umană, au generat, în secolul al optsprezecelea, o irezistibilă și decisivă explozie în societatea civilă.

Această problemă este *problema socială.*

9. *Orbirea.* În ochii societății oficiale antice sclavia era un fapt natural și legitim. Cei mai mari filosofi ai Romei și Atenei nu-și puteau imagina o societate fără sclavi. Primul mare progres eliberator al istoriei, după apariția creștinismului, a abolit sclavia și a transformat sclavii în șerbi.

În ochii societății oficiale a evului mediu, șerbia era un fapt natural și legitim. Ca și seniorii, gînditorii acelui timp

nu puteau concepe o societate fără şerbi. Al doilea mare progres emancipator al istoriei a abolit şerbia şi a transformat şerbii în salariaţi.

În ochii societăţii oficiale moderne, proletariatul este un fapt natural şi legitim. Cei mai învăţaţi economişti ai vechii şcoli nu înţelegeau o societate fără salariaţi. Al treilea şi ultimul progres emancipator al istoriei constă în abolirea proletariatului şi în transformarea salariaţilor în *asociaţi*.

Aceasta este, o spunem încă o dată, *problema socială*, problema vremii noastre.

10. *Oligarhia burgheză la lucru.* Începînd din ziua victoriei definitive a burgheziei, adică din 29 iulie 1830, dată istorică a strălucirii ultimelor urme ale regimului feudal nobiliar în societatea franceză, problema socială a fost, în mod natural şi logic, pusă de legea istoriei.

Politic emancipată, burghezia avea concentrate în mîinile sale toate puterile proprietăţii, instrucţiei, o parte a poziţiilor industriale şi comerciale şi întreaga putere guvernamentală. Ce măreaţă, nobilă şi magnifică sarcină ţi-a încredinţat providenţa — istoria, dacă vreţi — o, burghezie franceză de la 1830! Poporul era cu totul sub tutela ta! Fraţii mai mari ai marii familii a învinşilor, vechii şerbi, erau însărcinaţi cu educaţia fraţilor mai mici, cu emanciparea şi viitorul lor. Ce măreaţă, nobilă şi cucernică misiune — dacă această burghezie de la 1830 şi-ar fi amintit de ea, dacă ar fi păstrat cultul principiilor de la '89, amintirea comuniunii sale cu poporul şi a concursului devotat pe care poporul i l-a dat în vremurile entuziasmului pentru ideile noi, în vremea luptelor din timpul Restauraţiei împotriva ultimelor zvîrcoliri ale emigraţiei şi vechiului regim (...)

Ca lea era atît de promiţătoare, atît de luminoasă pentru cei eliberaţi în ajun! Cum să admiţi că emanciparea îi va face pe noii eliberaţi şi pe urmaşii acestora, deveniţi la rîndul lor patricieni, să uite marile revendicări ale filosofiei, dreptului uman şi cultului libertăţii? Cum să crezi că iniţiatorul va deveni atît de repede apostat?

11. *Sciziunea politică a burgheziei.* Burghezia victorioasă, fără a înțelege încă problema socială — problema emancipării *economice* a proletarilor se pusese deja, dar nu și cea a emancipării *sociale* — s-a împărțit imediat în două tabere pe un teren pur *politic*. Unii vroiau, în politica internă, limitarea drepturilor politice numai la burghezie; iar în politica externă aveau nevoie de pace. Alții solicitau drepturi politice pentru tot poporul în politica internă, iar, în politica externă, cereau propagandă pentru revoluție și război. O spun sus și tare, cum am spus-o și atunci: cei din a doua categorie se înșelau asupra caracteristicilor epocii în care trăiau. Mișcarea dintre 1815 și 1830 a fost prea slabă pentru obiectivele lor. În acea perioadă bătălia era dusă exclusiv în jurul Constituției. Victoria nu putea aduce decît ceea ce această luptă conținea în structura ei, adică triumful definitiv al burgheziei asupra vechiului regim.

Din punct de vedere politic, era necesar ca oligarhia burgheză să-și aibă epoca sa de supremație politică, să fie pusă în fruntea puterii și la lucru, să facă, singură și liberă, experiența guvernării. Tot din punct de vedere istoric, pacea era necesară dezvoltării noii idei. Edificiul monarhico-burghez din 1830 era o tranziție firească, logică, legitimă pentru timpul său și care s-ar fi putut menține, dacă făcea ceea ce îi cerea epoca: să împlinească progresul politic și social dorit de popor, progres a cărui direcție îi era, în mod legitim, indicată de mersul lucrurilor.

În general, socialiștii au rămas pînă în acel moment, în domeniul particular al gîndirii, la stadiul de premergători. Ca element activ, ei nu se manifestă decît începînd din 1830. Socialiștii în general și falansterienii în particular, acceptau fără nici un gînd ascuns structura politică a vremii. Au contribuit energic la consolidarea ei. Au apărat-o ferm împotriva adversarilor, respectiv democrat-revoluționarii politici. Partidul republican, violent, conspirator, generator de război civil la Paris, era pentru noi o felie de viitor, tot așa cum legitimismul monarhic, conspirator și provo-

cator de război civil în Bretagne şi în Vandée, ni se părea o felie de trecut.

Sîntem departe de a ascunde astăzi că, pentru noi, republica a căzut din cer în 1848. Ne-am dat ajutorul pentru consolidarea regimului monarhico-burghez din 1830 în perioada consolidării sale, deci atît timp cît a trebuit să se apere împotriva inamicilor interni, înainte chiar de a şti dacă — stăpîn al terenului politic — va acţiona ca un factor de progres. Nu vrem să ascundem că ne-am dat concursul activ, loial, sincer; dimpotrivă, reamintim cu toată tăria ce am făcut atunci. Este unul din titlurile noastre de nobleţe a gîndirii şi o dovadă a înţelegerii legilor care controlează dezvoltarea vieţii ţării noastre şi a întregii omeniri.

12. *Apare socialismul.* Între timp, adică între 1830 şi 1848, apar doctrinele socialiste. Ele încep să acţioneze în special asupra conştiinţelor.

Socialismul, care nu purta încă un nume colectiv şi general, căci nu era încă perceput ca produsul evoluţiei legitime şi inegale a istoriei, ca a doua fază naturală a eliberării începute în 1789, se născuse. El exista. Socialismul se deschidea sub soarele din iulie, care lumina victoria definitivă a burgheziei asupra vechiului drept feudal.

Din acest moment, totul devine limpede, iar noi nu am încetat să o afirmăm; noi credem că viitorul aparţine *ideii sociale* şi că nimic, *nimic*, nu va putea de aici înainte să-i oprească evoluţia!

Ei bine, societatea oficială — care nu ne asculta, nu îi păsa de noi şi rîdea cînd auzea, din întîmplare, cuvintele noastre profetice — această societate este pusă astăzi faţă în faţă cu socialismul, atît în Franţa, cît şi în întreaga Europă. E limpede că prima fază a Revoluţiei s-a terminat complet în Franţa; că toate certurile de natură pur politică în care am fost antrenaţi de şaizeci de ani încoace s-au golit de conţinut, prin cucerirea sufragiului universal şi odată cu instalarea Republicii. Guvernul, Adunarea naţională, clasele cu pondere şi influenţă sînt acum direct confruntate

cu marea problemă a proletariatului. Cine avea deci dreptate? Recunoaşteţi, prin urmare, că am văzut mai limpede decît marile capete ale vremii, tocmai noi, aceşti puţini şi sărmani socialişti, atît de rar ascultaţi şi atît de puţin luaţi în serios în 1830?

În 1830, socialismul nu era *nimic*. (...)

Întrebaţi-vă, astăzi, dacă vă puteţi imagina un alt scop mai serios pentru puterile guvernante în Franţa, o altă hrană a gîndirii colective, decît emanciparea reală a celei mai numeroase şi mai sărace clase, ameliorarea progresivă a vieţii acestei mulţimi, care suportă toată greutatea muncii industriale şi agricole, care produce bogăţia, care de veacuri a fost şi este încă istovită de jugul de fier al ignoranţei şi mizeriei? (...)

Astăzi socialismul este *totul*.

Şi veţi recunoaşte, desigur, împreună cu noi, că astăzi socialismul este totul, cînd vom adăuga că prima deviză a aspiraţiei socialiste este eliberarea proletarilor, ameliorarea vieţii lucrătorilor de la oraşe şi sate; prima sa idee, ideea adevărată şi completă, este necesitatea îmbunătăţirii vieţii *tuturor* prin stabilirea de raporturi frăţeşti şi armonioase între toate clasele; prin asocierea liberă şi voluntară a capitalului, muncii şi talentului; prin creşterea nemăsurată a bogăţiei sociale; prin multiplicarea şi generalizarea proprietăţii şi a educaţiei; prin libera şi armonioasa combinare a tuturor forţelor sociale; prin libera dezvoltare şi prin folosirea în scopuri utile a tuturor capacităţilor pentru bunăstarea comună şi perfecţionarea individuală şi colectivă a speciei.

Cine ar îndrăzni să afirme că această activitate de autoregenerare nu este singura mare sarcină a societăţii franceze?

Şi care alta ar putea fi această sarcină dacă nu problema reformei sociale, a schimbării vechii societăţi — fărămiţată, lipsită de solidaritate, egoistă, divergentă, în continuu război împotriva elementelor sale componente?

Da, organizarea noii ordini, în care individualismul se va combina spontan cu *colectivismul;* în care libertatea se va

concilia cu ierarhia; în care capitalul, adică *munca în ultimul său stadiu de evoluție*, se va împleti cu salariul, adică *munca în statu nascendi;* în care toate interesele, drepturile, elementele, clasele sociale își vor fi găsit, în sfîrșit, legea asocierii frățești și a armoniei; aceasta este adevărata problemă a vremii noastre.

Și care principiu, dacă nu cel al *asocierii libere și voluntare*, poate să rezolve marea problemă organică a viitorului, de vreme ce ea este generală pentru toate societățile civilizate? Este o problemă pe care Franța o resimte direct — și aici sînt riscul și gloria sa — căci ea este cap de coloană în nobila și dificila misiune a progresului omenirii.

Perioada dintre 1830 și 1848 a fost, pentru doctrinele socialiste, o fază de incubație. În această perioadă, socialismul a acționat asupra conștiințelor ca focul cuptorului asupra moleculelor de metal și zgură. În ciuda evenimentelor de fiecare zi, de fiecare ceas chiar, societatea oficială, abandonată total materialismului și cupidității oarbe, prinsă în mișcările interne ale descompunerii sale, nu vedea scînteile care ieșeau pe coșul încins. Nu vroia nici să pregătească formele pentru metalul incandescent și curățat de zgură. Cuptorul devenise un vulcan.

III. *Caracteristicile și pericolele socialismului*

Problema socialismului conținea două elemente, două idei generale. Fiecare dintre ele era pîndită de un pericol imens — care trebuia și trebuie mai mult ca oricînd să fie înlăturat.

Primul element era datul istoric. Emanciparea sclavului a produs șerbia. Emanciparea șerbului a produs burghezul și proletarul. Burghezul, emancipat social prin instrucție,

o oarecare poziție socială și avere, și-a definitivat eliberarea prin cucerirea de drepturi politice, singurele care lipseau din panoplia sa. Rămîne, deci, să se emancipeze social și apoi politic salariatul, proletarul. Acesta era datul istoric.

13. *Exemplul negativ lăsat socialismului de emanciparea burgheziei.* Pericolul care pîndea datul istoric era cu atît mai mare cu cît emanciparea politică a burgheziei se desăvîrșise (rău precedent și riscant exemplu) pe calea unei revoluții, care a tăiat multe capete și a vărsat fluvii de sînge. Revoluția a făcut să crească numărul liberților[7] și a creat mase de proprietari. Dar cum? — spoliind prin violență nobilimea și clerul, tăind marile lor proprietăți cu barda și vînzînd la prețuri mici rămășițele.

De fapt, tocmai pe această spoliere, care a făcut să crească considerabil bogăția și producția Franței, se bazează o mare parte a proprietății funciare și a averilor burgheziei de astăzi. Pămînturile nobililor și clerului sînt cultivate pentru a vă aduce rente frumoase, o! mari campioni ai drepturilor sfinte ale Proprietății! Frumoasele și bogatele noastre ateliere se găsesc acum în conacele și mănăstirile lor, nu-i așa, nobili seniori ai Capitalului?(...)

Acesta este, într-adevăr, precedentul de care vorbeam și influențele sale asupra noii evoluții eliberatoare pot fi considerate periculoase pentru primul dat al problemei sociale a vremii noastre. Să-l analizăm pe al doilea.

14. *Tradiția morală și filosofică negativă pentru socialism.* Pentru ca problema socială să fie rezolvată definitiv și integral, nu este suficient să fie considerată ca unic obiectiv emanciparea proletariatului. Nu este suficient să se lupte pentru smulgerea lucrătorului din dependența sa față de deținătorii instrumentelor de muncă, de care încă mai depinde, sau pentru cucerirea drepturilor sale asupra instru-

---

[7] Liberți — sclavi eliberați prin răscumpărare sau prin merite în Roma antică. Aici, oameni eliberați de servituțile feudale.

mentelor muncii și rezultatelor directe ale activității sale, în locul actualului salariu supus unor fluctuații întîmplătoare.

Într-adevăr, să presupunem că această emancipare s-a înfăptuit. Lupta anarhică, concurența nemiloasă care depreciază și ruinează, dezordinea economică și, în ultimă instanță, războiul intern sub toate aspectele sale vor continua să existe ca niște fapte normale ale societății. Căci capitalurile și instrumentele de muncă, conducătorii industriali, stăpînii, fără excepție, sînt și ei în război, datorită concurenței care înjosește munca, tot așa cum se războiesc cu munca și tot așa cum, prin intermediul concurenței care face să scadă salariile, munca este în război cu sine însăși. Toate acestea demonstrează, pentru a o spune în treacăt, cît este de absurd să acuzi clasele de răul obiectiv, căci toate suferă de pe urma acestuia. Și, în special, această situație arată cît este de stupid să acuzi personal stăpînii de soarta grea a muncitorilor. De fapt, marea mașină industrială, necruțătoare și imposibil de oprit, mînă și macină toate clasele în mod egal sub roțile neîndurătoare ale concurenței *dereglate* — această divinitate oarbă, neiertătoare, atît de venerată de domnul Thiers, marele preot al Fatum-ului antic sub toate formele sale.

Alături, sau mai curînd deasupra devizei eliberării, pe care logica Revoluției și istoria politică și economică a eliberatorilor i-o sugerau, socialismul trebuia, deci, pentru a-și completa și spiritualiza teoria generală și pentru a se înnobila pe deplin, să afirme un crez mai larg, un *postulatum* superior și definitiv.

Acest crez general, superior, definitiv, îi era de asemenea impus socialismului de precedentele istorice. Este vorba tocmai de ideea unei societăți a păcii interne, a armoniei, muncii în colaborare, fuziunii și înțelegerii reciproce a tuturor forțelor sociale, a tuturor claselor. Este vorba de ideea

fondării regimului providențial și al justiției sale, în care toate bunurile vor fi din abundență, regim promis de evanghelie (...) Oricît de providențială ar fi această a doua idee a socialismului, ea ascunde un pericol deloc lipsit de importanță pentru doctrina sa (...)

Vă întreb, mai întîi: ce fel de tradiții filosofice și morale sînt cuprinse în educația voastră oficială? Ce ne învață scrierile filosofilor și moraliștilor clasici, sub a căror influență formați tinerele generații? — Toate aceste autorități laice și profane condamnă (...) bogăția, propagă ura față de avere, neîncrederea în cîștig și în proprietate — aceasta este învățătura comună a tuturor manualelor clasice, a tuturor capodoperelor moraliștilor voștri clasici și moderni. Teoriile voastre morale, contradictorii în toate punctele cheie și condamnate deja de Pascal tocmai din această pricină, sînt de acord asupra unui singur lucru: că din avere ies toate viciile și din proprietate provine cea mai mare parte a disensiunilor, războaielor, crimelor și dezordinilor sociale. (...) Pentru a pregăti oamenii în vederea unei societăți bazată pe muncă și activitate productivă, voi îi învățați să condamne averea! (...)

15. *Tradiții negative lăsate socialismului de Biblie, apostoli, sfinți și de părinții bisericii.* Dar ce reprezintă declarațiile filosofilor și chiar anatemele lui Rousseau pe lîngă blestemele Bibliei, apostolilor, doctorilor și părinților bisericii împotriva bogătașilor, bogăției și proprietății?

Socialismul modern se considera născut din sine însuși, sau, cel mult, din Revoluția franceză. Dar iată că, istoria filosofiei și a creștinismului, el întîlnește propriile sale origini. Și ce găsește în această dublă istorie și, în special, în cea a creștinismului? — Scopul și idealul său, exprimate încă mai viguros decît oriunde altundeva, adică respingerea proprietății și a privilegiilor pe care ordinea economică actuală le produce. În expresii incendiare, socialismul găsește aici to-

tul, de la cele mai curajoase formule ale lui Proudhon și pînă la doctrinele cele mai temerare ale comunismului (...)[8]

16. *Problema și soluțiile oferite socialismului de lumea veche.* Oricum ar sta lucrurile, constatăm că:

A) Socialismul, resuscitat de secolul al nouăsprezecelea, plecînd de la Revoluția secolului al optsprezecelea și valorizînd cele mai bune tradiții ale spiritualității omenești, se găsea în fața a două probleme ridicate de irezistibila logică a istoriei și de însеși legile dezvoltării sociale, respectiv:

1) *abolirea ultimei forme a sclaviei*, adică a existenței proletariatului sau, mai general, a salariatului; emanciparea șerbilor capitalului; eliberarea definitivă a muncii și cucerirea drepturilor sale firești, adică dreptul la posedarea instrumentelor de muncă și la rezultatele muncii;

2) *realizarea unei societăți a păcii, muncii asociate, acordului și armoniei*, ceea ce este conform și cu idealul creștin al unei societăți fraterne și fericite;

B) În fața acestor două probleme, socialismul nu găsește ca *mijloace* formale, în arsenalul marilor tradiții istorice, decît:

1) *procedeul violent al revoluțiilor*, cu exemplul încă fierbinte al Revoluției franceze și al emancipării politice a burgheziei prin răsturnarea și deposedarea claselor superioare, clerului și nobilimii;

2) *anularea drepturilor capitalului*, respectiv *negarea absolută a proprietății* susținută atît de doctrina părinților bisericii, cît și de tentativele comuniste ale apostolilor și reieșită ca o concluzie logică a doctrinelor moraliste și filosofice ale autorilor antici și moderni, inclusiv din anatemele vehemente ale corifeului Jean-Jacques Rousseau. (...)

---

[8] În continuare, V. Considerant se referă la o lucrare a lui Victor Meunier, *Jesus-Christ devant les conseils de guerre*, *(Isus în fața consiliilor de război)*, care demonstrează congruența dintre unele propoziții ale doctrinei creștine și cele socialiste. În ediția după care traducem (ed. a patra, 1850) această lucrare este alăturată cărții lui V. Considerant.

Ne întrebăm dacă, în prezența problemelor ridicate de necontenita dezvoltare istorică și a acestui bagaj de tradiții clasice, filosofice, morale, religioase (care sînt de fapt tradiții ale întregii omeniri, nu numai ale socialismului) ar fi fost posibil ca socialismul să apară în secolul al nouăsprezecelea eliberat de orice element violent și revoluționar? Cu astfel de rădăcini, s-ar fi putut arăta el neinfluențat de principiul negării existenței capitalului și proprietății, care astăzi le par multora ca singurele lucruri *sacre?*

17. *Definiția corectă și veridică a socialismului.* (...) Socialismul nu este o doctrină determinată. În principiu, el este o uriașă și irezistibilă aspirație spre o ordine socială care rezolvă a doua sau cel puțin prima din cele două probleme mai sus sintetizate, pe care le reamintesc:

Prima problemă. Eliminarea salariatului, ultima formă a dependenței; realizarea libertății sociale și a justiției practice; emanciparea definitivă a muncitorilor și a celor care lucrează în industrie.

A doua problemă. Edificarea unei societăți bazată pe bună înțelegere, pace, muncă liberă și convergentă, realizarea unității colective și a ordinii prin concursul spontan al diferitelor voințe, libere și unite în mod liber.

18. *Hidra socialismului.* Dacă, în principiu și cînd nu este localizat într-o școală și un sistem, socialismul nu este o doctrină determinată, ci numai o aspirație, nu e mai puțin adevărat că, de fapt, el este o colecție de idei și sentimente foarte diferite, care adesea se opun unele altora și se combat reciproc. Partidele socialiste de astăzi nu se confundă între ele, așa cum sînt identice resturile vechilor partide politice, aceste fantome ce se cred vii și nu mai sînt decît niște umbre. Le-a trecut vremea, iar socialismul, deschizînd un nou drum, este groparul lor. *Requiescant in pace!* E drept, toți socialiștii au ceva în comun din punct de vedere politic. Ei doresc păstrarea formei republicane de guvernare, căci sînt cu toții democrați. (...) Revin deci și îi întreb pe dușmanii socialismului unde își lasă simțul realității cînd încearcă să se lupte

direct cu socialismul *în general și în principiu*, acesta nefiind un corp doctrinar, un lucru perceptibil, ci o aspirație generală? Și îi avertizez că, dacă vor într-adevăr să distrugă socialismul — o colecție de doctrine — trebuie să sugrume rînd pe rînd fiecare dintre ele, dacă pot. Dacă ar ucide toate doctrinele vii ale socialismului anului 1848 (ceea ce nu s-ar putea face decît dacă acestea nu ar conține nimic adevărat și bun), totuși socialismul nu ar dispărea. El este actuala aspirație a omenirii, imperativul poporului în secolul nostru, propriul său interes. Dacă aceste diferite doctrine, care nu sînt decît propuneri de soluționare a problemei sociale, ar fi false și, prin urmare, ușor de învins, imperativa și invincibila aspirație a omenirii ar produce imediat noi propuneri de soluționare, adică noi doctrine socialiste. Și totul ar fi reluat de la început. Loviți deci, fără teamă, capetele „hidrei". Numai cele bolnave vor cădea (...)

Socialismul de astăzi este omenirea care muncește, suferă, îndură, gîndește și vrea să fie liberă, bogată, cu spirit moral și fericită. Socialismul este rezultatul a cincizeci de secole de eforturi grele, de trudă și de căutare a libertății de-a lungul istoriei. Socialismul înseamnă douăzeci și cinci de secole de filosofie, optsprezece secole de creștinism, trei secole de știință și mare industrie care, toate, au explodat prin Revoluția franceză și așteaptă astăzi să se încarneze într-o formă socială concordantă cu spiritul lor. (...)

19. *Caractere specifice ale socialismului.* Odată definit în principiu și considerat ca o colecție de diferite doctrine, să încercăm să le inventariem. Înainte de aceasta trebuie însă să arătăm care sînt principalele trăsături ale socialismului.

— Numesc *socialismul simplu și primitiv* (incomplet în aspirația sa) orice doctrină socialistă care se oprește la scopul determinat de prima problemă: eliberarea sclavilor capitalului, cucerirea instrumentelor de muncă și a rezultatelor muncii de către muncitori;

— Numesc *socialismul imperativ sau coercitiv* orice doctrină socialistă care dorește să organizeze noua formă socială prin decrete și prin autoritatea necondiționată a legii;

— Numesc *socialism facultativ sau voluntar* orice doctrină care nu se slujește nici de lege, nici de vreo altă autoritate pentru a învinge și care se sprijină numai pe evidențierea binefacerilor sale pentru a se face acceptat de către toate categoriile de interese particulare, de către toate drepturile și toate clasele;

— Numesc *socialism negativ* orice doctrină care neagă, în principiu, drepturile unuia din cei trei termeni ai relației economice și sociale, respectiv *capitalul*, *munca și talentul;* de fapt, problema socială constă exact în încercarea de a concilia și uni aceste trei elemente în interesul tuturor;

— Doctrinele care se sprijină pe concilierea și unirea celor trei elemente (*capital*, *muncă*, *talent*) sînt singurele *integral afirmative*, chiar de la originea lor. Orice socialism negativ care are tendința de a distruge unul din aceste trei elemente fundamentale ale ordinii economice și sociale conține, astfel, un principiu de război social.

LOUIS-AUGUSTE BLANQUI

(1805—1881)

Născut la 1 februarie 1805, L.-A. Blanqui moștenea o anumită tradiție revoluționară. Tatăl său fusese membru al Convenției și girondin, iar mama sa era în mod hotărît adeptă a noii lumi, fapt ușor de constatat dacă vom spune că și-a ajutat de două ori fiul să evadeze din închisorile care îl aveau mereu drept oaspete. Fratele revoluționarului, însă, a devenit un economist celebru și membru al Academiei.

Ca majoritatea revoluționarilor dinainte de 1848, Blanqui intră devreme în societatea secretă carbonară (1824). În 1827 era deja un binecunoscut adept al metodelor insurecționale de cucerire a puterii politice în vederea transformării revoluționare a societății; fusese rănit de trei ori în luptele de stradă și era respins de majoritatea reformatorilor la modă. Va participa la cinci tentative de lovitură de stat, și va dovedi un simț politic remarcabil în zilele fierbinți ale anilor 1830, 1848 și 1870—1871. A petrecut 37 de ani în închisori, și a marcat prin curajul și fermitatea sa mai multe generații de revoluționari. A fost primul socialist care nu încerca să se disculpe în fața tribunalelor ci, dimpotrivă, folosea prilejurile respective pentru a se transforma într-un acuzator nemilos al sistemului care se străduia și reușea să-l închidă. Astfel, în 1832 a fost inculpat în legătură cu activitatea publicistică din cadrul *Societății Prietenii Poporului*, organizație secretă,

ceea ce îi permite să țină o fulminantă, clară și directă filipică la adresa noii regalități încarnate de „regele-burghez", Louis-Philippe.

Preocupat în permanență de punerea în practică a ideii că revoluția nu poate fi provocată și condusă decît de *un grup restrîns de revoluționari de profesie bine antrenați* (ceea ce se va numi mai tîrziu „tradiția blanquistă" în organizarea partidelor politice), Blanqui va elabora un adevărat cod al insurecției în perioada precomunardă.

Închis în 1839, în urma unei tentative de lovitură de stat, este eliberat în 1848. Se întoarce la Paris și devine imediat liderul unui grup numeros de proletari și partizani ai „revoluției decisive", înființînd *Societatea republicană centrală*, prima formă a unui partid politic exclusiv comunist și muncitoresc, organizat pe baze militare. Este din nou arestat la 26 mai 1848 și judecat abia la 7 martie 1849, după înfrîngerea definitivă a Revoluției, primind o nouă condamnare de 10 ani. În închisoarea Belle-Ile-en-Mer, Blanqui își continuă studiul și activitatea revoluționară (avea un sistem propriu de viață carcerală, continuat și în rarele momente de libertate) dovedind, prin tot ceea ce scria, o capacitate politică excepțională. A prevăzut lovitura de stat din 2 decembrie 1851 și războiul Crimeii.

Eliberat în 1859, este reîncarcerat în 1861 — fiind considerat prea periculos pentru a putea fi lăsat în libertate, chiar și în vremuri mai calme. Evadează în 1865 și, de la Bruxelles, începe să organizeze partidul blanquist, care atinge în 1870 peste 2 500 de membri bine antrenați și verificați sever. Totuși, în timpul Comunei era din nou la închisoare, comunarzii nereușind să-l obțină „la schimb" nici împotriva a 79 de adepți ai guvernului. Va rămîne în închisoare pînă în 1879, în ciuda faptului că va fi ales deputat de Bordeaux.

Moare la 1 ianuarie 1881, cu o lună înainte de a împlini 76 de ani. Lăsa în urmă ideea organizării unui partid-nucleu, format din profesioniști ai revoluției, idee care va fi pe deplin adoptată și dezvoltată, peste numai două decenii, de L. Trotski și V.I. Lenin.

DUŞMANII LIBERTĂŢII ŞI AI FERICIRII POPORULUI[1]

(1832)

Curtea cu juri a Senei
Audierile din 10, 11 şi 12 ianuarie 1832

Preşedinte — Jacquinot Godard
Consilieri — Grignon de Montigny; Crespin de La Rachée
Dosarul — *Societatea Prietenii Poporului.*
Inculpaţi — Raspail, Gervais, L.-A. Blanqui, Thouret, Hubert, Trélat, Bonnlas, Plagniol, Juchault, Delaunay.

Interogatoriul şi apărarea cetăţeanului Blanqui

Preşedintele: Numele, prenumele, vîrsta, locul de naştere, domiciliul?

Blanqui: Louis-Auguste Blanqui, 26 de ani, născut la Nisa, locuind la Paris, str. Montreuil 96, cartierul Saint-Antoine.

Preşedintele: Profesia?

Blanqui: Proletar.

Preşedintele: Nu e o profesie.

Blanqui: Cum, nu e o profesie? E meseria a treizeci de milioane de francezi, care trăiesc din munca lor şi care sînt lipsiţi de drepturi politice!

---

[1] Conducătorii *Societăţii* (secrete) *Prietenii Poporului* au fost chemaţi în judecată pentru o serie de articole publicate în culegerea *Către popor*, orientate împotriva „regelui-burghez". Procesul (numit „al celor cincisprezece") s-a încheiat cu achitarea a 14 din 15 inculpaţi. (n.ed.)

Preşedintele: Bine, fie! Grefier, notează că acuzatul este proletar.

După apărarea rostită de Gervais, Blanqui ia cuvîntul şi spune:

Domnilor juraţi,

Sînt acuzat de a fi spus celor treizeci de milioane de francezi, proletari ca şi mine, că au dreptul de a trăi. Dacă aceasta este o crimă, cel puţin cred că nu ar trebui să mă justific decît în faţa unor oameni care nu sînt juraţi sau părţi în chestiune. Or, domnilor, remarcaţi că ministerul public nu s-a adresat spiritului dumneavoastră de echitate şi raţiunii dumneavoastră, ci pasiunilor şi intereselor dumneavoastră. El nu vă solicită spiritul de dreptate asupra unui act contrar legilor, ci caută să vă dezlănţuie răzbunarea împotriva a ceea ce, pentru el, este o ameninţare la adresa existenţei şi proprietăţilor dumneavoastră. Deci, eu nu mă găsesc în faţa unor judecători, ci în faţa unor duşmani. Ar fi inutil, prin urmare, să mă apăr. Sînt, de asemenea, resemnat în raport cu orice condamnare posibilă, protestînd totuşi, cu energie, împotriva înlocuirii justiţiei prin violenţă şi promiţînd că, pe viitor, voi opune dreptului forţa. Deşi este de datoria mea — datorie de proletar, privat de toate drepturile cetăţeneşti — de a nu recunoaşte competenţa unui tribunal unde nu funcţionează decît privilegiaţi (care nu sînt în nici un fel egalii mei), totuşi sînt convins că aveţi o inimă destul de generoasă pentru a aprecia în mod demn rolul pe care onoarea vi-l impune într-o situaţie în care vi se cere, într-un fel, sacrificarea unor adversari dezarmaţi. Cît priveşte rolul nostru, el este dinainte trasat; postura de acuzator este singura care li se potriveşte oprimaţilor.

Căci nu trebuie să vă imaginaţi că oamenii investiţi, pe neaşteptate şi prin fraudă, cu o putere de o zi, ar putea să

tîrască patrioții în fața unei justiții a bunului plac și să ne forțeze, arătîndu-ne amenințător sabia, să cerem milă pentru convingerile noastre. Să nu credeți că sîntem aici pentru a cere clemență pentru delictele de care sîntem acuzați. Dimpotrivă, ne mîndrim cu acuzațiile ce ni se aduc, iar de pe această bancă a criminalilor — pe care avem onoarea de a fi așezați astăzi — aruncăm acuzele noastre împotriva nenorocirilor care au ruinat și dezonorat Franța. Așteptăm ca ordinea naturală să fie restabilită în ceea ce privește rolurile pentru care sînt făcute băncile din această încăpere, iar acuzații și acuzatorii să fie așezați pe adevăratele lor locuri.

Ceea ce voi spune va explica de ce noi am scris articolele incriminate de oamenii regelui și de ce vom mai scrie și altele.

Procurorul v-a sugerat o viitoare revoltă a sclavilor, cu scopul de a incita ura voastră prin frică, ca să spunem așa: „Vedeți, vi s-a spus, aici e vorba de războiul săracilor împotriva celor avuți; toți cei care posedă ceva sînt interesați să respingă provocarea. Vă vom aduce dușmanii voștri, loviți-i înainte de a nu deveni prea puternici."

Da, domnilor, aici e vorba de războiul dintre săraci și bogați; bogătașii l-au vrut, ei sînt agresorii[2]. Numai că ei găsesc că e un lucru rău ca săracii să vă opună rezistență. Ar zice, foarte firesc, despre popor: „Acest animal e atît de feroce, încît se apără cînd este atacat". Întreaga filipică a domnului procuror poate fi rezumată prin fraza de mai sus.

Neîncetat, proletarii sînt denunțați ca niște hoți, gata să se arunce asupra proprietăților. De ce? Pentru că ei se plîng că sînt striviți de impozitele prelevate în favoarea privilegiaților. *Cît privește privilegiații — care trăiesc bine din sudoarea proletarului* — aceștia apar ca posesori legitimi, amenințați cu jaful de o plebe nesătulă. Nu e pentru prima

---

[2] Pasajele subliniate din alocuțiunea lui L.-A. Blanqui au fost incriminate de Curtea cu juri ca temei pentru condamnarea sa.

dată cînd călăii iau înfățișarea victimelor. Cine sînt acești hoți, demni numai de anateme și supliciu? Treizeci de milioane de francezi, care plătesc fiscului un miliard și jumătate, iar privilegiaților cam tot atît. Iar cei pe care societatea întreagă trebuie să-i protejeze cu grijă, cei care au avere, sînt două sau trei sute de mii de trîntori, care devoră nestingheriți miliardele plătite de așa-zișii hoți. Situația îmi pare asemănătoare — sub o altă formă și cu alți adversari — cu războiul baronilor feudali împotriva negustorilor, pe care îi jefuiau la drumul mare.

Într-adevăr, guvernul actual nu are altă bază decît această nedreaptă repartizare a sarcinilor și beneficiilor. Restaurația l-a instituit în 1814 cu ajutorul străinătății, cu scopul de a îmbogăți o imperceptibilă minoritate de resturi ale națiunii. O sută de mii de burghezi formează ceea ce se numește, cu o amară ironie, elementul democratic. Pentru Dumnezeu! Atunci care ar fi celelalte elemente? *Paul Courier*[3] *a imortalizat deja mecanismul sistemului reprezentativ: o pompă care varsă materia numită popor pentru a aspira miliardele reîncetat turnate în buzunarele cîtorva trîntori, mașină neîndupleacată care macină, unul cîte unul, douăzeci și cinci de milioane de țărani și cinci milioane de mancitori, pentru a extrage ce este mai bun în sîngele lor și a-l injecta în venele privilegiaților.*

Roțile acestei mașinării, montate cu mare artă, macină pe cel sărac toată ziua și toată noaptea, îl urmăresc în cele mai mărunte nevoi ale umilei sale vieți, în cea mai neînsemnată bucurie, îi iau jumătate din cel mai mărunt cîștig. Și nu e destul că atîția bani trec din buzunarul proletarului în cel al bogătașului, prin cotloanele fiscului; sume încă și mai mari sînt prelevate direct de la popor de către privilegiați, cu ajutorul legilor care reglementează tranzacțiile

---

[3] Paul-Louis Courier (1772—1825), literat, celebru caricaturist și pamfletar, anticlerical.

industriale și comerciale, legi a căror alcătuire este apanajul exclusiv al privilegiaților.

Pentru ca proprietarul să scoată din pămîntul său un venit mare, cerealele străine sînt supuse unor taxe vamale, care fac să crească prețul pîinii; or, cîțiva bănuți în plus sau în minus la un kilogram de pîine înseamnă viața sau moartea a mai multe mii de lucrători. Legislația cerealelor strivește, în special, populațiile maritime din sud. Pentru a îmbogăți cîțiva mari fabricanți și proprietari de păduri, fierul importat din Germania și Suedia este supus la taxe enorme, astfel încît țăranii sînt forțați să plătească foarte scump unelte proaste, cînd și-ar putea procura altele, de o calitate excelentă și la prețuri mici. Străinii, răzbunîndu-se la rîndul lor, răspund prohibițiilor noastre refuzînd intrarea vinurilor franceze pe piețele lor, ceea ce, adăugat la impozitele care apasă asupra acestora în interior, reduc la mizerie zonele cele mai bogate ale Franței și ucid cultura viței de vie, cea mai răspîndită în țară, adevărata cultură indigenă, cea care contribuie cel mai mult la buna exploatare a solului și la propășirea micii proprietăți. Nu voi aminti de impozitul pe sare, de loterie, de monopolul tutunului, pe scurt de toată această inextricabilă rețea de dări, monopoluri, prohibiții, drepturi vamale și concesiuni care înconjoară, înlănțuie și sufocă proletarii. E suficient să spunem că această masă de impozite este repartizată în așa fel, încît să-l scutească totdeauna pe cel bogat și să-l apese pe cel sărac, sau mai curînd este repartizată în așa fel, încît trîntorii să poată exercita *o spoliere nedreaptă a maselor muncitoare.* Într-adevăr, jaful este absolut necesar în acest sistem.

Nu s-a făcut, oare, o listă civilă generoasă pentru a despăgubi regalitatea și pentru a o consola pentru sublimul sacrificiu de a se odihni întru fericirea țării? Și, pentru că unul din principalele titluri de noblețe ale Bourbonilor constă într-o descendență numeroasă, statul nu va lua lucrurile în mod meschin, refuzînd să ofere premii prinților și dote

prinţeselor. Există, de asemenea, această imensă armată de sinecuriști, diplomați, funcționari, cărora Franța, pentru fericirea ei, trebuie să le ofere venituri grase, ca aceștia să poată îmbogăți, prin luxul lor, burghezia privilegiată, căci toți banii celor care se hrănesc de la buget sînt cheltuiți la orașe și nu trebuie să se întoarcă la țărani un singur bănuț din miliardul și jumătate din care ei plătesc cinci șesimi. (...)

Aceasta este guvernarea pe care gurile de aur ale conducerii ne-o înfățișează drept capodopera sistemelor de organizare socială, chintesența a tot ceea ce a fost bun și perfect în diferitele mecanisme administrative de la potop încoace; iată ce laudă ei ca fiind *nec plus ultra* a perfectibilității umane în materie de guvernare! De fapt, este pur și simplu teoria corupției, împinsă la ultima sa limită. Cel mai puternic argument dovedind că această ordine nu este instituită decît pentru exploatarea săracilor de către bogătaș, că nu are alt temei decît un materialism vulgar și brutal, este faptul că inteligența și intelectualitatea sînt atinse de ilotism[4].

Într-adevăr, inteligența este o garanție de moralitate, iar moralitatea, introdusă din greșeală într-un asemenea sistem, nu ar putea fi decît un element distructiv.

Întreb, domnilor: cum ar putea oamenii inimoși și inteligenți — aruncați la marginea societății de către o vulgară aristocrație a banului — să nu resimtă profund o asemenea ofensă? Cum ar putea să rămînă indiferenți la umilirea țării lor, la suferințele proletarilor, frații lor întru soartă nefericită? Datoria oamenilor inteligenți este de a chema masele să scuture jugul mizeriei și mîrșăviei; iar eu îmi voi îndeplini datoria, în ciuda temnițelor; noi o vom îndeplini pînă la capăt, înfruntîndu-ne dușmanii. Cînd ai în spatele tău un mare popor care luptă pentru bunăstarea și libertatea sa,

---

[4] Ilotism — sclavia în Sparta antică; prin extensie — decadență, obediență necondiționată.

trebuie să știi să te faci luntre și punte, pentru a-i deschide drumul.

Organele guvernamentale repetă mereu, cu falsă amabilitate, că există destule căi deschise proletarilor și că legile oferă destule mijloace reglementare pentru ca ei să-și satisfacă interesele. E o batjocură! Fiscul e prezent și-i urmărește cu botul său lacom; trebuie să muncești, să trudești zi și noapte, ca să mulțumești foamea mereu nesătulă a acestui monstru; să fie prea fericiți muncitorii dacă le rămîne o bucată de pîine ca să poată amăgi foamea copiilor lor! Poporul nu scrie în ziare și nu trimite petiții parlamentului; ar fi timp pierdut. Chiar mai mult: toate vocile care au ceva influență în sfera politică — cele ale saloanelor, băcăniilor, cafenelelor, pe scurt ale tuturor locurilor în care se formează ceea ce se numește opinia publică — toate acestea sînt glasurile unor privilegiați. Nici una nu aparține poporului. Poporul e mut. El vegetează, departe de aceste înalte instanțe, unde se fac și se desfac destinele sale. Cînd, din întîmplare, la vreo adunare publică sau în presă se strecoară cîteva cuvinte de compasiune pentru mizeria sa, imediat se impune tăcerea, în numele securității publice, care cere să nu se atingă subiectele fierbinți, sau se strigă că este vorba de comploturi împotriva securității statului. Iar dacă, totuși, unii se încăpățînează, închisorile intră în acțiune, liniștind aceste vociferări care tulbură digestia guvernamentală. Și apoi, cînd s-a așternut tăcerea, se spune: „Iată, Franța, e fericită și calmă: ordinea domnește".

Dar dacă, în ciuda tuturor precauțiilor, strigătul foametei, izbucnit din miile de piepturi ale nenorociților, ajunge pînă la urechea privilegiaților, aceștia se revoltă și spun: „Trebuie ca forța să fie legală! O națiune nu trebuie să fie legată decît de lege!" Domnilor juați, chiar credeți că toate legile sînt bune? Nu cunoașteți nici o lege imorală, ridicolă sau odioasă? E posibil să te ascunzi în spatele unui cuvînt abstract, aplicat unui haos de patruzeci de mii de legi și care semnifică, în același timp, tot ceea ce este mai bun și

mai rău? Ni se spune: „Dacă există legi rele, cereți o reformă legală; pînă atunci, supuneți-vă!“ E o batjocură încă și mai mare. Legile sînt făcute de o sută de mii de electori, sînt aplicate de o sută de mii de judecători și puse în practică de o sută de mii de membri ai gărzii naționale urbane, căci au fost dezorganizate cu grijă gărzile rurale, prea apropiate de popor. Or, acești electori, judecători și membri ai gărzilor naționale sînt, de fapt, aceiași indivizi, care cumulează funcțiile cele mai opuse și sînt, în același timp, legiuitori, judecători și soldați, în așa fel încît același om alege dimineața un deputat și prin el face o lege, la prînz o aplică în calitate de jurat sau de judecător, iar seara o execută în costumul gărzii naționale. În acest timp, ce fac cele treizeci de milioane de proletari? Plătesc.

Lăudătorii guvernării reprezentative își bazează osanalele pe separarea celor trei puteri în sistem, puterea legislativă, judiciară și executivă. Lăudătorii nu au destule cuvinte bombastice pentru a ridica în slăvi acest minunat echilibru, care ar fi rezolvat problema atît de îndelung dezbătută a acordului dintre libertate și ordine, dintre mișcare și stabilitate. Ei bine, întîmplarea face ca tocmai sistemul reprezentativ, așa cum este aplicat acum, să concentreze cele trei puteri în mîinile unui mic număr de privilegiați solidari în interesele lor. Nu e, oare, o confuzie care contribuie la perpetuarea celei mai monstruoase dintre tiranii?

Ce se întîmplă de fapt? La împărțirea puterilor, proletarul a rămas pe dinafară. Camerele, alese de parveniții puterii, își văd, nepăsătoare, de fabricarea legilor lor fiscale, penale, administrative, avînd, toate, același scop: exploatarea. Acum, să încerce poporul înfometat să ceară privilegiaților să renunțe la privilegii, monopolizatorilor să renunțe la monopolurile lor, trîndavilor să se apuce de muncă — toți i-ar rîde în nas! Ce-ar fi făcut nobilii în 1789, dacă ar fi fost rugați, cu umilință, să-și abandoneze drepturile feudale? Obrăznicia ar fi fost sîngeros pedepsită. Numai că nu i-a rugat nimeni nimic.

Cei mai abili dintre acești aristocrați fără scrupule, avertizați de riscurile pe care le prezintă o mulțime lipsită de pîine, propun ca viața poporului să fie ușurată puțin, nu din umanism, doamne ferește! ci pentru a-și asigura viitorul. Cît despre drepturile politice, nici nu trebuie să se vorbească de asta; aici nu e vorba decît de a da proletarilor un os de ros.

Alții, mînați de minunate intenții, pretind că poporul e sătul de libertate și nu cere decît să trăiască. Nu-mi dau seama ce veleități de despotism îi îndeamnă pe acești oameni să exalte exemplul lui Napoleon, care a știut să unească masele, oferindu-le pîine în schimbul libertății. E adevărat că acest despot nivelator s-a menținut ceva timp, căci a sprijinit pasiunea pentru libertate, împușcînd furnizorii incorecți, care astăzi ar fi fost achitați și apoi ar fi aleși deputați. Dar Napoleon a dispărut și pentru că a ucis libertatea. Lecția sa ar trebui bine înțeleasă de cei care ar dori să joace rolul continuatorilor săi.

Nu este permis ca, din strigătul de nefericire al unei populații înfometate, să se tragă concluzia atît de insolentă, la modă pe vremea Romei imperiale: pentru popor, *panem et circenses*. Să se înțeleagă bine că poporul nu mai cerșește! Nu e vorba de a mai lăsa să cadă de la masa bogată cîteva fărîmituri, pentru a-l inveseli. Poporul nu are nevoie de pomeni. El înțelege să-și clădească bunăstarea prin el însuși. El vrea să facă și va face legile care trebuie să acționeze în societate, iar aceste legi nu-i vor mai fi defavorabile. Legile vor fi făcute pentru popor, pentru că vor fi făcute de popor. Nu recunoaștem nimănui dreptul de a acorda nu știu ce înlesniri, pe care orice alt capriciu opus le-ar putea revoca. Noi cerem ca treizeci și trei de milioane de francezi să-și poată alege forma de guvernare și, prin sufragiu universal, să-și aleagă reprezentanții, care vor face legile. Odată efectuată această reformă, impozitele, care jupoaie pe sărac în profitul celui bogat, vor fi imediat suprimate și înlocuite

prin altele întemeiate pe un principiu opus. În loc de a lua de la proletarul truditor pentru a da bogătașilor, impozitul va trebui să scoată surplusul de la cei trîndavi, pentru a-l repartiza acestei mase de oameni nevoiași, pe care lipsa de bani o condamnă la inactivitate; să lovească în consumatorii neproductivi, pentru a întări sursele producției; să ducă treptat la suprimarea creditului public, această plagă infectată a țării; în sfîrșit, să înlocuiască jocul la bursă cu un sistem de bănci naționale, unde oamenii activi să poată găsi banii necesari. Atunci, și numai atunci, impozitele vor fi o binefacere.

Iată, domnilor, cum înțelegem noi republica — și nu altfel. 1793 e o sperietoare bună pentru portari și pentru jucătorii de domino. Rețineți, domnilor, că am pronunțat cu o anumită intenție expresia *sufragiu universal*, și anume pentru a ne arăta refuzul față de unele eventuale paralele. Cunoaștem bine tot ceea ce un guvern aflat la strîmtoare poate face în materie de minciuni, calomnii, povești ridicole sau perfide, ca să reînvioreze acea prăfuită comedie a unei alianțe între republicani și carliști[5], idee pe care o exploatează de atîta vreme. Aici e paiul salvator, aici găsește guvernul un oarecare sprijin; și chiar cele mai stupide conspirații melodramatice, cele mai odioase farse polițienești nu-i par un joc prea periculos, dacă reușește să sperie Franța cu carlismul atît de detestat, să o deturneze măcar cîteva zile de la drumul său către republică. Dar pe cine va convinge această unire contra naturii? Carliștii nu au mîinile pătate de sîngele alor noștri, morți pe eșafoadele Revoluției? Nu ne uităm chiar atît de ușor martirii! Bourbonii nu au asmuțit timp de douăzeci și cinci de ani — și mai încearcă încă să o facă — întreaga Europă împotriva spiritului revoluționar, reprezentat de drapelul tricolor? Acest drapel nu e al vostru, apostoli carliști! El este al Republicii! Noi, republicanii, l-am ridicat

---

[5] Carliștii — legitimiștii francezi, partizani ai lui Charles X, trimis în exil în Anglia în 1830.

în 1830, fără voi și în ciuda voastră; voi l-ați ars în 1815, iar popoarele Europei știu bine că numai Franța republicană îl va apăra, cînd va fi din nou amenințat de regi. Dacă există vreo alianță naturală, e tocmai aceea dintre voi și carliști; nu pentru că, pe moment, vă convine același om; ei țin în continuare la omul lor, care acum nu e aici[6]; dar probabil că voi nu veți da două parale pe omul vostru, acomodîndu-vă, pentru a vă atinge mai ușor scopul, cu atît mai mult cu cît, procedînd astfel, nu veți face decît să vă întoarceți la vechea voastră măgărie. Într-adevăr, cuvîntul carlist este un non-sens; în Franța nu există și nu pot exista decît regaliști și republicani. Problema se tranșează în fiecare zi între aceste două tabere. Oamenii de bună credință, care au crezut într-un al treilea principiu, un fel de gen neutru sau cale de mijloc, abandonează încetul cu încetul această absurditate și se îndreaptă, fiecare după sentimente și interese, spre una sau alta din părți. Or, voi monarhiștii, cei făcuți de monarhie, știți foarte bine sub ce drapel vă cheamă doctrinele voastre. N-ați așteptat nici măcar un an și jumătate pentru a alege. La 28 iulie 1830[7], la ora zece dimineața, anunțînd în redacția unui ziar că merg să-mi iau pușca și cocarda tricoloră, unul din puternicii zilei de astăzi mi-a strigat plin de indignare: „Domnule, culorile tricolore pot fi foarte bine ale tale, dar ele nu vor fi niciodată ale mele. Drapelul alb este drapelul Franței!“ Cum pot, astăzi, acești domni să țină Franța pe o canapea?[8]

Ei bine, noi am conspirat cincisprezece ani împotriva drapelului alb regalist și numai scrîșnind din dinți îl vedem astăzi fluturînd pe Tuilleries și pe *Hôtel de Ville*[9], unde l-a

[6] În 1832, Charles X era la Praga.

[7] A doua din cele *trei zile glorioase* ale insurecției pariziene din iulie 1830, care a dus la detronarea lui Charles X.

[8] Sub Restaurație, cuvîntul „canapea“ desemna ironic doctrinarii grupului regalist constituțional (între care și Guizot, personajul incriminat de Blanqui aici). Se spunea că acest grup era atît de mic, încît încăpea pe o canapea.

[9] Sediul insurgenților în iulie 1830.

ridicat invadatorul străin. Cea mai frumoasă zi din viața noastră a fost aceea în care am aruncat în noroi și am călcat în picioare cocarda albă, această prostituată a dușmanilor (...).

Repet, va fi în curînd necesar să se opteze între monarhia monarhică și republica republicană; se va vedea ușor cum se va pronunța majoritatea populației. Camera deputaților nu a putut unifica pe deplin țara și a dat guvernului ocazia de a o acuza de incapacitate și neputință, tocmai pentru că, respingînd deschis regalitatea, ea nu a îndrăznit să se declare la fel de hotărît pentru republică. A spus ceea ce nu vroia, dar nu a proclamat ceea ce vroia. Camera nu se hotărăște să pronunțe numele Republicii, cu care oamenii Corupției încearcă să sperie națiunea, știind bine că poporul o dorește aproape în unanimitate. De patruzeci de ani încoace, cu un succes incredibil, istoria a fost desfigurată, cu scopul de a înfricoșa; dar ultimele optsprezece luni au înlăturat multe greșeli și au risipit multe minciuni, iar poporul nu va întîrzia mult timp să treacă la schimbare. E o calomnie să prezinți poporul ca fiind capabil să-și vîndă libertățile pentru o bucată de pîine; această acuzație trebuie adusă, de fapt, nelegiuiților politici care au lansat-o. Nu a fost poporul pregătit, în toate situațiile de criză, să-și sacrifice bunăstarea și viața pentru interese spirituale? Nu poporul cerea, în 1814, mai degrabă să moară decît să vadă străinii la Paris? Și ce nevoie materială îl împinge la acest act de devotament? Avea pîine, și la 1 aprilie, și la 31 martie, cu o zi înainte ca străinii să intre în Paris.

Dimpotrivă, ce au făcut privilegiații, pe care îi presupuneți mai ușor de emoționat cu marile idei de patrie și onoare, datorită sensibilității mai ascuțite favorizate de bogăție și care ar fi putut calcula, zice-se, mai bine ca alții, consecințele funeste ale invaziei străine? Au arborat cocarda albă în prezența dușmanului și au sărutat cizmele cazacului! Tocmai clasele care au încuviințat dezonoarea țării, care

susțin sus și tare un materialism dezgustător[10], care ar sacrifica o mie de ani de libertate, prosperitate și glorie pentru trei zile de liniște cumpărate prin infamie — tocmai ele să fie păstrătoarele exclusive ale demnității naționale? Abrutizate de corupție, ele nu recunosc poporului decît pofte brutale, ca să-și poată aroga dreptul de a-l lipsi de hrană, menținîndu-l într-o stare vegetativă, animală, ușor de exploatat!

Nu foamea a adus proletarii în piața publică, în iulie; ei se supuneau, de fapt, sentimentelor unei înalte moralități: dorința de a se elibera de servitudine printr-un mare serviciu adus țării și, cu deosebire, ura împotriva Bourbonilor. Căci poporul nu a recunoscut niciodată întoarcerea Bourbonilor. El și-a ascuns ura timp de cincisprezece ani, așteptînd ocazia de a se răzbuna. Iar, cînd brațul său atotputernic a aruncat jugul, poporul a crezut că a rupt tratatele din 1815. Poporul are un simț politic mai profund decît oamenii de stat; instinctul îi spunea că o națiune nu are nici un viitor, cînd trecutul său este grevat de o rușine încă necurățată. Război, deci — nu pentru a reîncepe cuceriri gratuite, ci pentru a ridica Franța, pentru a-i redobîndi onoarea, aceasta fiind prima condiție a fericirii tuturor. Război — cu scopul de a demonstra națiunilor europene surori că, departe de a păstra un resentiment pentru eroarea fatală pentru ele și pentru noi care le-a adus înarmate în Paris, știm să le răzbunăm și să ne răzbunăm, alungînd regii mincinoși și aducînd vecinilor noștri pacea și libertatea. Iată ce doreau cele 30 de milioane de francezi, salutînd, cu entuziasm, noua epocă.

Iată, prin urmare, ce trebuia să rezulte din Revoluția din Iulie. Ea venise pentru a împlini patruzeci de ani revoluționari. Sub republică, poporul și-a cucerit libertatea cu prețul foametei; Imperiul i-a dat un fel de bunăstare, lipsindu-l de libertate. Cele două regimuri au știut să refacă demnitatea Franței în exterior, aceasta fiind prima nevoie

[10] În tot cursul secolului al XIX-lea, termenul de *materialism* a desemnat o doctrină care punea în centrul evoluției sociale necesitățile primare ale oamenilor (hrană, adăpost, securitate).

a unei mari naţiuni. Totul a pierit în 1815, iar victoria străinilor a durat cincisprezece ani. Ce a fost lupta din iulie 1830, dacă nu o revanşă asupra unei îndelungate înfrîngeri, o verigă, deci, în şirul spiritului nostru naţional? Orice revoluţie fiind un progres aceasta nu trebuia oare să ne asigure ceea ce nu obţinusem pînă atunci decît fragmentar, să ne redea, în sfîrşit, tot ceea ce pierdusem sub Restauraţie?

Libertate! Bunăstare! Demnitate externă! Aceasta era deviza înscrisă pe drapelul poporului în 1830. Regaliştii au citit: *Menţinerea privilegiilor! Carta din 1814*[11]*! Quasi-legitimitate!* Ei au dat poporului servitudine şi mizerie în interior, iar, în afară, dezonoare. Proletarii nu s-au bătut, deci, decît pentru o schimbare de efigie pe moneda pe care o văd atît de rar? Sîntem atît de ahtiaţi după monede noi, încît răsturnăm tronuri pentru a ne face cheful? E ceea ce susţine un publicist de stat, care ne asigură că, în iulie, am continuat, chipurile, să ne dorim o monarhie constituţională, adică schimbarea lui Charles X cu Louis-Philippe. După părerea acestui condeier, poporul nu a luat parte la luptă decît ca instrument al claselor mijlocii. Adică proletarii sînt un fel de gladiatori, care ucid şi se lasă ucişi pentru amuzamentul şi profitul privilegiaţilor, care aplaudă liniştiţi de la ferestre... bineînţeles, după terminarea bătăliei. Broşura care conţine aceste frumoase teorii ale guvernării reprezentative a apărut la 20 noiembrie[12]. Lyonul a răspuns în 21[13]. Replica lionezilor a fost atît de directă, încît nimeni nu a mai spus nimic despre „opera" în cauză.

Ce prăpastie au dezvăluit evenimentele din Lyon! Ţara noastră a fost mişcată de imaginea acestei armate de fantome pe jumătate moarte de foame, alergînd spre gloanţe, pentru a muri cel puţin dintr-o dată!

Şi nu numai la Lyon, ci peste tot, muncitorii mor striviţi sub impozite. Aceşti oameni, atît de mîndri altădată

[11] *Carta* constituţională şi monarhică din 1814.
[12] 1831.
[13] Autorul se referă la răscoala ţesătorilor din Lyon.

de o victorie care lega intrarea lor pe scena politică de triumful libertății; acești oameni, care erau destinați să regenereze Europa, se luptă acum cu foamea, care nu le lasă suficientă forță pentru a se mai revolta împotriva dezonoarei, o dezonoare adăugată la cea a Restaurației. Strigătul Poloniei muribunde nu i-a putut distrage de la spectacolul propriei lor mizerii și și-au păstrat ce le mai rămînea din lacrimi pentru a-și plînge copii și pe ei înșiși. Ce suferințe îndură poporul nostru — dacă a putut ignora exterminarea Poloniei!

Aceasta este Franța din iulie, Franța pe care ne-au dat-o doctrinarii. Cine ar fi crezut că lucrurile vor merge așa? În acele zile agitate, mergînd spre baricade cu pușca pe umăr încrezători în triumful cauzei noastre, cu piepturile pline de fericire, visînd la spaima regilor și bucuria popoarelor cînd auzeam Marseilleza, cine ar fi crezut că atîta bucurie și glorie se vor preschimba într-un asemenea doliu? Văzînd acești muncitori vînjoși, cărora burghezii, ieșiți din hrubele lor, le sărutau zdrențele și le admirau, în lacrimi, dezinteresarea și curajul, cine ar fi crezut că, azi, ei vor muri de mizerie pe stradă și că admiratorii de ieri îi vor numi *plaga societății?* (...)

Va fi greu să se șteargă amintirea acestei victorii (...). Nimic nu va putea reduce la zero ceea ce a fost făcut deja. (...) Ați confiscat puștile din iulie. Da. Dar gloanțele au pornit. Fiecare din gloanțele muncitorilor parizieni înconjură acum lumea. Și ele vor lovi pînă cînd nu va mai rămîne un singur dușman al libertății și fericirii poporului! (...)

Extras din sentința Curții cu juri

„În ceea ce îl privește pe Louis-Auguste Blanqui, considerînd că s-a făcut vinovat de a fi încercat să tulbure liniștea publică, incitînd la dispreț și ură cetățenii împotriva unor

clase de persoane pe care le-a desemnat cu numele de *bogați privilegiați* și *burghezi* în diferite pasaje ale discursului mai sus menționat și în special în pasajele următoare (...), condamnă pe Louis-Auguste Blanqui la un an închisoare și 200 fr. amendă."

Scrisoare către Maillard[14]

6 iunie 1852

Nu m-am grăbit să vă răspund, dragă cetățene, de teamă să nu vă rănesc opiniile, care, cel puțin în aparență, nu sînt totdeauna identice cu ale mele. Dar dumneavoastră insistați, chiar păreți a-mi atribui tăcerea unor motive personale. Nu vă voi lăsa imaginația să zburde în voie și vă voi expune părerile mele — căci văd că țineți la ele. Amîndoi sîntem de acord asupra mijloacelor practice care, la urma-urmei, sînt de fapt esența oricărei revoluții. Dar mijloacele practice se deduc din principii și depind de evaluarea situațiilor concrete. Aici ne deosebim. Dumneavoastră acuzați de eșecul din februarie (1848) conducătorii de școli, sperioșii, filosofii, avocații, sciziunile din sînul partidului nostru.

Din toate aceste cauze, eu nu admit decît una singură: avocații — dar nu în calitate de avocați, ci ca o fracțiune destul de importantă a acestei mlaștini de intriganți care au încercat să înghită Republica dar, neputînd-o mistui, nu au întîrziat să se infiltreze prin toate părțile. Să fim con-

[14] Maillard era un republican apropiat de mediile reformiste, fost discipol al lui Barbès și președinte al unui club republican afiliat *Clubului* (secret) *Revoluționar*. A participat la luptele din iunie 1848, apoi a fost deportat în Africa, de unde a evadat, pentru a ajunge la Barcelona, unde primește scrisoarea de mai sus din partea lui Blanqui. Interpretarea evenimentelor din perioada 1848—1851 a separat foarte clar pe simplii reformiști, gata să se acomodeze cu lovitura de stat napoleoniană, de revoluționarii compleți de tipul Blanqui.

vinşi că renegaţii nu vor să schimbe sau să distrugă nimic; dimpotrivă, ei nu aveau decît un scop şi o dorinţă: aceea de a păstra lucrurile aşa cum erau. Îi credeţi mai proşti decît sînt. E o greşeală generală. Le este pusă la îndoială mai degrabă inteligenţa, iar nu intenţiile, şi astfel li se netezeşte calea spre o nouă înşelătorie. Cum puteţi crede că oameni unşi cu toate alifiile politice s-ar fi putut înşela asupra abecedarului meseriei într-un mod atît de grosolan? Dacă nu au făcut revoluţie, este pentru că nu au vrut să o facă. Trădarea lor este luată drept tîmpenie, asta e tot. În sfîrşit, s-au văzut cu frigarea în mînă şi au vrut să prăjească şi ei pe alţii. Prostia lor constă în faptul că au putut să-şi imagineze că o vor putea face la nesfîrşit. Dar aceasta este o infirmitate incurabilă a tuturor celor aflaţi la putere. Toţi se cred nemuritori.

Ştergeţi de pe lista vinovaţilor fricoşii — nimănui nu i-a fost frică în februarie 1848, în afară de cei care se temeau că îşi vor pierde o parte din pradă! Iar filosofii — ei sînt cu totul inocenţi faţă de dezastrele noastre; de altfel, astăzi mai mult ca niciodată trebuie să fii filosof. Şefii de şcoli, ce să mai spun? Acuzaţiile îndreptate împotriva lor sînt maşinaţiuni ale fracţiunii intriganţilor. Ce sînt, de fapt, aceşti conducători de şcoli? Autorii sau cel puţin susţinătorii principali ai diferitelor teorii sociale, care îşi propun să reconstruiască lumea pe temeliile dreptăţii şi egalităţii. Socialismul este credinţa în ordinea nouă, care trebuie să iasă din creuzetul acestor doctrine. Fără îndoială, ele se combat reciproc asupra mai multor puncte, dar toate urmăresc acelaşi scop şi au aceleaşi aspiraţii. Aceste doctrine sînt de acord asupra problemelor esenţiale şi, deja, datorită eforturilor lor, a apărut o rezultantă care, fără a fi prea bine conturată, totuşi a pătruns în spiritul maselor, devenind credinţa, speranţa şi drapelul lor. Socialismul este scînteia electrică care zguduie popoarele. Masele nu se pun în mişcare şi nu se însufleţesc decît sub dogoarea fierbinte a acestor

teorii, astăzi spaima intriganților, și mîine, sper, mormîntul egoismului. Atît de blamații șefi de școli sînt, de fapt, primii revoluționari care au propagat aceste idei puternice, dotate cu privilegiul de a entuziasma și de a mișca poporul. Să nu vă înșelați. Revoluția nu este decît socialismul. Suprimați socialismul, flacăra populară se va stinge, liniștea și tenebrele vor domni din nou asupra Europei.

Dumneavoastră deplîngeți sciziunile dintre democrați. Dacă prin acestea înțelegeți adversitățile și rancchiunele personale, rivalitățile provocate de ambiții, mă alătur dumneavoastră pentru a le combate: ele sînt într-adevăr o plagă pentru cauza noastră. Dar, remarcați vă rog, că nu e o pacoste caracteristică numai partidului nostru: adversarii noștri de toate culorile suferă, ca și noi, din aceeași cauză. Din cauza caracterului mai expansiv și a moravurilor mai deschise ale lumii democratice, această pacoste pare mai acută la noi. De altfel, aceste lupte individuale țin de infirmitatea omenească. Trebuie să ne resemnăm și să luăm oamenii așa cum sînt. A te lupta cu un defect al naturii e o dovadă de puerilitate, dacă nu chiar de prostie. Spiritele ferme știu să navigheze printre aceste obstacole, pe care nimeni nu le poate înlătura; dar oricine le poate evita. Să ne adaptăm realităților și, chiar dacă deplîngem răul, să nu-l lăsăm să ne încetinească pașii.

Repet, omul politic adevărat nu ține seamă de aceste obstacole și merge drept înainte, fără să ia seamă la bolovanii drumului. Disputele dintre diferitele școli, de care îmi vorbiți dumneavoastră, chiar fără a le acorda mare importanță, mi se par pe cît de mizerabile pe atît de caraghioase. Proudhonienii și comuniștii sînt la fel de ridicoli în certurile lor reciproce, neînțelegînd imensa utilitate a diversității teoriilor. Fiecare nuanță, fiecare școală are o misiune de îndeplinit, un rol de jucat pe marea scenă revoluționară, iar dacă multiplicarea sistemelor teoretice vi se pare o greșeală, ignorați, de fapt, cel mai simplu dintre adevăruri: *lumina nu izvorăște decît din confruntare.* Dezbaterile teoretice și

antagonismele şcolilor revoluţionare sînt cea mai mare forţă a partidului republican: tocmai în aceasta constă marea sa superioritate asupra altor partide, lovite de imobilism şi pietrificate în vechea lor formă. Noi sîntem un partid viu. Avem de partea noastră mişcarea, tinereţea, viaţa. Ceilalţi nu sînt decît nişte cadavre. De fapt dumneavoastră vă plîngeţi că trăiţi în carne şi oase, în loc de a fi o statuie de piatră, avînd la picioare un mormînt!

Ajungem, acum, la altă problemă, anume cea a profesiunilor de credinţă. Vă numiţi singur *republican revoluţionar*. Păziţi-vă de a vă lua după cuvinte şi de a vă lăsa păcălit. Tocmai acest titlu de republican revoluţionar şi-l arogă oameni care nu sînt nici revoluţionari, nici republicani, cei care au trădat şi au dus la pierzanie atît revoluţia, cît şi republica. Ei îşi arogă această denumire în opoziţie cu cea de socialist, pe care o excomunică, dar cu care nu ar ezita să se împopoţoneze, dacă votul popular ar sufla din această direcţie şi dacă socialismul ar da semne că va ieşi victorios. Cînd înfrîngerile ne-au însîngerat steagul, aceşti oameni şi-au renegat repede titulatura de socialist. Îmi amintesc de vremea cînd Ledru-Rollin[15] se pretindea mai socialist decît Proudhon şi Cabet, pozînd ca un fel de Don Quijote al socialismului. Acest timp e departe. Noi am pierdut o serie de bătălii, care au înlăturat de pe prima scenă politică teoriile înaintate. Azi, Ledru-Rollin şi prietenii săi aruncă anatema asupra socialismului şi îl acuză de toate nenorocirile trecute. E o minciună şi o laşitate.

Dumneavoastră spuneţi: eu nu sînt nici burghez, nici proletar, eu sînt un democrat. Păziţi-vă de cuvinte nedefinite, sînt instrumentele favorite ale intrigii. Ştiu bine ce sînteţi, văd clar printre rîndurile scrisorii dumneavoastră. Dar lipiţi pe convingerile dumneavoastră o etichetă falsă, împru-

---

[15] A.A. Ledru-Rollin — democrat constituţional, adversar al socialismului, a făcut parte din guvernul provizoriu în 1848 şi a emigrat apoi în Anglia.

mutată din frazeologia celor rènegați, ceea ce nu mă împiedică să înțeleg perfect că amîndoi avem aceleași idei, aceleași perspective, foarte puțin conforme cu cele ale intriganților. Tocmai ei au inventat frumosul aforism: *nici proletar, nici burghez, ci democrat.* Ce este de fapt un democrat, vă rog? Un cuvînt vag, banal, fără accepțiune precisă, un cuvînt de cauciuc. Ar exista vreo teorie care să nu se simtă bine sub această umbrelă? Toată lumea se pretinde democrată, în special aristocrații. Nu știați oare că domnul Guizot[16] este democrat? Toți șarlatanii se complac în această ambiguitate care le face jocul; ei au oroare de a pune punctul pe i. Iată de ce ei resping termenii de *proletar* și *burghez*, care au un sens clar și precis, spunînd lucrurilor pe nume. De aceea, folosirea acestor termeni este acuzată că provoacă război civil. Nu e suficient pentru a vă deschide ochii? Ce sîntem, de fapt, ce facem de atîta vreme, dacă nu război civil? Și împotriva cui? Este exact întrebarea pe care ei încearcă să o încîlcească, prin obscuritatea cuvintelor. Căci e vorba de a împiedica ca două steaguri vrăjmașe să fie puse deschis față în față, cu scopul de a fura, după luptă, steagului victorios fructele izbînzii și de a permite învinșilor să se substituie învingătorilor. Nu se dorește ca armatele să fie numite cu adevăratele lor nume; *Proletariat*, *Burghezie.* Totuși, nu există altele.

Nu e oare adevărat că există, în sînul națiunii, o anumită clasă, mai puțin definită, dacă vreți, decît nobilimea și clerul, totuși foarte distinctă și perfect cunoscută de toată lumea prin noțiunea de clasă burgheză? Ea cuprinde cea mai mare parte a indivizilor dispunînd de o anumită avere și grad de instrucție: financiari, negustori, proprietari, avocați, medici, juriști, funcționari, rentieri, în general orice om care trăiește din venitul său sau din exploatarea muncitorilor. Adăugați-le un număr destul de mare de agricultori,

---

[16] Fr.-P.G. Guizot (1787—1874) — unul dintre cei trei mari istorici ai Restaurației. Ministru din 1830, din ce în ce mai conservator.

care au avere dar nu au deloc educaţie şi veţi atinge un număr de maximum patru milioane de persoane, probabil. Rămîn treizeci şi două de milioane de proletari, fără proprietăţi, sau cel puţin fără proprietăţi serioase, şi care nu trăiesc decît de pe urma puţinului pe care îl cîştigă cu braţele. Tocmai între aceste două clase se dă lupta îndîrjită de pe urma căreia dumneavoastră aţi ajuns în Spania, iar eu în închisoarea Belle-Ile. Sub ce drapel luptăm, dacă nu cel al proletariatului? Totuşi, prin familie şi prin educaţie, eu sînt un burghez şi dumneavoastră, poate, la fel. Dar, slavă cerului, sînt mulţi burghezi de partea proletariatului, iar ei alcătuiesc principala sa forţă, sau cel puţin forţa sa cea mai de nădejde. Ei aduc armatei proletare un stoc de cunoştinţe pe care poporul, din nenorocire, nu poate încă să-l furnizeze. Burghezii au ridicat primii steagul proletariatului, ei au formulat doctrinele egalitare, ei le propagă, ei le menţin, ei stimulează renaşterea după înfrîngere. Peste tot burghezii conduc poporul în luptele sale împotriva burgheziei. Iată exact ceea ce a permis şarlatanilor să acrediteze vicleana formulă: nici burghezi, nici proletari, ci democraţi. Cum adică? Pentru că multe haine negre sînt în tabăra bluzelor şi mai multe bluze sînt în solda hainelor negre, decurge că lupta nu s-ar duce între masa burgheză, pe de o parte, şi masa proletară, pe de altă parte, adică între profit şi salariu, între capital şi muncă? Dar mulţi nobili şi clerici au luat partea primei revoluţii — trebuie de aici să conchidem că revoluţia nu era îndreptată împotriva clerului şi nobilimii? Cine ar îndrăzni să susţină o asemenea absurditate? Nenorocirea partidului nostru este că alianţa multor burghezi cu muncitorii nu e sinceră. Ambiţia şi cupiditatea îi împing pe burghezi în tabăra proletarilor răsculaţi împotriva opresiunii. Ei se aşează în frunte, îi conduc la asediul guvernului, iau frînele guvernării în mînă şi, din acest moment, transformaţi în conservatori, se întorc împotriva acestui biet popor care îşi pierde conducătorii, căci şefii de ieri se transformă în zbirii de mîine.

Această mistificare este reluată mereu cu același succes de la 1789 încoace. Clasa mijlocie aruncă lancea poporului împotriva nobilimii și clerului, îi doboară și se instalează în locul lor. I s-a părut cu totul legitim să preia moștenirea castelor învinse; i s-a părut, apoi, cu totul legitim să așeze propriul său jug pe grumazul proletariatului, care nu protestează. Abia a căzut vechiul regim, printr-un efort comun, că lupta reîncepe între vechii aliați învingători, Burghezia și Proletariatul. Astăzi sîntem exact în punctul în care eram în 1789. A citi istoria primei revoluții înseamnă a citi istoria contemporană. Similitudinea este completă: aceleași cuvinte, același teren, aceleași epitete și evenimente, totul este o copie fidelă. Doar că experiența i-a servit mai mult burgheziei decît proletariatului. Veți reîntîlni în această istorie oamenii de atunci, care astăzi joacă rolul de pretinși prieteni ai poporului, înțelegînd, pur și simplu, să ia locul exploatatorilor alungați. Așa-zișii montagnarzi de astăzi, cu Ledru-Rollin în frunte, sînt girondinii, cópii fidele ai acestora. E drept că au adoptat deviza și drapelul vechiului partid Montagne și nu vorbesc decît despre Robespierre și jacobini. Iar substituirea le este foarte necesară. Cum altfel ar putea înșela atît de ușor? Aceasta este viclenia obișnuită a intriganților — adoptarea drapelului popular. Masele, încrezătoare și naive, se lasă păcălite de cuvinte umflate și gesturi mari. Astăzi ei încearcă să orienteze masele pe o cale greșită, servindu-le banalități umflate de tipul *Republicani! Revoluționari! Democrați!* Dar tot ei resping cu fermitate termenii precași care definesc și explică situația: *Burghezi* și *Proletari*. Nu vă lăsați indus în eroare. Așezați-vă temeinic în tabăra dumneavoastră și sprijiniți-i cauza. Sînteți proletar, pentru că năzuiți la egalitatea reală între cetățeni, la răsturnarea tuturor castelor și a tuturor tiranilor. Ce trebuie să fie Revoluția? Înlăturarea ordinii actuale, bazată pe inegalitate și exploatare, deposedarea opresorilor, eliberarea poporului de jugul bogătașilor. Ei bine, așa-zișii republicani

revoluționari nu doresc nimic din toate acestea. Au arătat-o limpede în februarie 1848. Să nu credeți că *nu au știut* să răstoarne sistemul: ei *nu aveau de gînd* să o facă; nu o vor face cu atît mai mult astăzi, nu le pasă de noi, sînt niște egoiști gata să se arunce asupra unei noi prăzi, strigînd „la o parte, că e a mea!“ Imbecilii! Vor pierde, pentru ultima dată, pentru totdeauna, revoluția. Căci, vedeți, orice înfrîngere antrenează o reacțiune încă și mai groaznică. În plus, ați văzut la lucru această lume de patru ani încoace; judecați viitorul prin trecut. Un om înțelept nu poate face altfel.

Dumneavoastră spuneți că eu nu sînt nici francez, nici spaniol, ci *cosmopolit*. Da, e foarte bine, dar atenție, încă o dată, la mistificări. În entuziasmul dumneavoastră cosmopolit, v-ați trimis adeziunea celui mai puțin cosmopolit și celui mai egoist naționalist din Europa, și anume lui Mazzini.

Îl cunoașteți pe Mazzini[17]? Nu, e evident! E un șarlatan, un arogant, un ambițios și chiar mai rău decît atît! Dumneavoastră îl vedeți erijîndu-se în dictatorul democrației europene și în campionul revoluției universale. Ei bine, e un revoluționar în genul lui Thiers[18], sau pe aproape. Știți ce vrea? Un singur lucru: să reconstituie națiunea italiană, să facă din Italia o putere de prim ordin, o putere al cărei șef să fie el, bineînțeles; să edifice supremația acestei puteri, să-i creeze o armată permanentă, o flotă militară, un buget, pe scurt toate elementele de forță sau opresiune ale guver-

---

[17] G. Mazzini (1805—1872) — militant al *Risorgismento*-ului italian, partizan al reunificării Italiei, mare patriot. În 1831 a întemeiat, după model carbonar, societatea secretă *Tînăra Italie*, iar în 1834 o societate secretă internațională, *Tînăra Europă*. Adversar al socialismului, în anii 1860 a fost legat de bonapartism și de Bismarck.

[18] Louis-Adolphe Thiers (1797—1877) — unul din cei trei mari istorici ai Restaurației. Om politic, la început (pînă în 1830) burghezo-liberal, apoi din ce în ce mai conservator. La 17 februarie 1871 a fost numit șeful puterii executive, iar după proclamarea Comunei a fugit la Versailles și a declanșat războiul civil cu sprijinul lui Bismarck.

nelor actuale și, apoi, să vorbească tare în consiliile diplomatice și, în special, să doboare Franța, să o urmărească, să o lovească, să o pună la stîlpul infamiei în Europa, să o lipsească de splendoarea ei materială și spirituală. Acest om are două obsesii: setea de unitate italiană și ura împotriva Franței! (...)

După catastrofa din decembrie[19] venise momentul uitării, unirii, înțelegerii reciproce; venise momentul strîngerii rîndurilor împotriva dușmanului comun și al amînării vechilor certuri. Dar nu! Mazzini urăște Franța, detestă socialismul, nu poate pierde o atît de potrivită ocazie de a insulta Franța și de a strivi socialismul, satisfăcîndu-și dubla obsesie. A încercat să curețe terenul de ideile care îl stînjeneau și să ațîțe disprețul popoarelor împotriva Franței. Mazzini nu și-a abandonat planul și a încercat să ne lovească mișelește patria.

Cum poți să citești fără un amestec de indignare și milă acest torent de invective odioase și ridicole împotriva ideilor sociale? E de crezut că cineva ar putea să acuze socialismul de înfrîngerea din decembrie, fără a se face de rîs? Ce șarlatan indecent! Ce tîmpenie la cei care îl ascultă! Adică Pierre Leroux, Louis Blanc și Cabet au pierdut bătălia din 1851?! Dacă în diferite regiuni ale țării (...) mii de oameni înarmați au fugit din fața unui tricorn de jandarm sau a panașului unui ofițer de paie — asta a fost din cauza socialismului?! Ce prostie! Iar prostiile astea el le debitează în fața Europei, nestingherit de nimeni! De fapt, crimele aparțin acuzatorilor, iar onoarea acuzaților! Tocmai socialismul a ridicat poporul la luptă și tocmai șefii politici nu au știut să pună masele la lucru! Ce făceau la Londra, în Elveția și prin alte părți domnul Ledru-Rollin și tovarășii săi, în timpul celor douăsprezece zile ucigătoare ale luptei? De ce nu s-au întors pe

[19] La 2 decembrie 1851 Ludovic Buonaparte s-a proclamat împărat printr-o lovitură de stat. După această dată, în anumite regiuni ale Franței, au avut loc insurecții locale.

cîmpul de luptă, pentru a arunca în balanță greutatea numelor lor și a imensei lor popularități? Prezența lor ar fi reunit masele abandonate și dezorientate, ar fi întărit curajul și ar fi demoralizat armata, ducînd la victorie. Dar nu, acești domni, ca niște veritabili pretendenți la tron, așteptau, maiestuos, la Londra, ca poporul, învingător fără ei, să vină umil și să-și depună triumful și puterea la augustele lor picioare. Socialismul și-a îndeplinit misiunea. *Șefii* și-au abandonat rolul. Dacă, din întîmplare, s-ar fi găsit un cap viguros care să mobilizeze, să organizeze și să conducă masele, i s-ar fi cerut oare să-și precizeze opiniile în cele mai mici amănunte? (...)

Ce de inepții debitează acest Mazzini! Mișcarea din decembrie a eșuat din cauze pur militare. Cînd a început lupta nu erau nici generali, nici soldați, ci numai niște trupe buimace. Cum spuneți dumneavoastră, peste tot nu erau decît slăbiciune, ezitări, spaime, incapacitate, prostie. Șefii de școli nu au nimic de-a face cu această zăpăceală. Mazzini va susține, poate, că eșecul jalnic al răsculaților, în această campanie, ține de esența însăși a predicilor socialiste, că nu se poate cere curaj și devotament unei religii a stomacului și unei teorii a bunăstării materiale și poftelor egoiste etc... În primul rînd, fără socialism nimeni nu ar fi mișcat un deget, ceea ce ar fi simplificat mult lucrurile. Mazzini uită că nimic în lume nu mai mișcă astăzi pe proletar în afara ideilor sociale, uită că timpul fanatismelor religioase a trecut, că masele nu mai pot fi, astăzi, mobilizate cu formule găunoase, cu miracole și dogme ininteligibile. S-ar spune, chiar, că el regretă acele vremuri de superstiții și idiotisme în care masele abrutizate se răsculau la îndemnul unui popă, ca să-și sugrume semenii în numele lui Isus sau a Sfintei Fecioare (...).

Nu pot să mă mir destul că ați crezut că există cea mai mică analogie între ideile mele și cele ale lui Mazzini! Întîi, pentru că Mazzini nu are nici un fel de idee revoluționară, chiar nu are idei deloc, în afară de cea a independenței și a

preponderenței Italiei. Dincolo de asta — nimic. Ce ne privește pe noi independența Italiei, dacă ea nu statornicește, în același timp, și regimul egalității și fraternității care este singura noastră religie? (...)

Acest om vrea să se servească de noi împotriva noastră. El nu este numai dușmanul țării noastre, ci și al credințelor și convingerilor noastre sociale. El încearcă să implanteze, în propria sa țară, o exploatare burgheză asemănătoare aceleia care stîrnește furia și ridică armele noastre de douăzeci și doi de ani încoace. Gîndiți, poate, că îl calomniez. Citiți-i discursurile, încercați să găsiți acolo altceva decît niște declamații vagi și goale, o frazeologie fleșcăită, o vorbărie fără idei, o grămadă de locuri comune democratice care nu spun nimic, mari cuvinte — credință, devotament, revoluție — fără nici cea mai mică gîndire constructivă. Thiers, în opoziție fiind, ar putea semna liniștit acest spanac. O mormăială ca asta ar putea mobiliza oare masele? Ele nu mai sînt în acest stadiu, slavă cerului! Poporul înțelege revoluția cum trebuie înțeleasă și cum maestrul Mazzini nu vrea să o priceapă. La noi nu se va mai răscula nimeni pentru fraze goale, chiar dacă noțiunea de revoluție s-ar atîrna peste tot. Oamenii de la țară nu au început să se miște decît după ce au dat un sens foarte pozitiv și limpede acestei noțiuni de revoluție. Război castelelor! Jos bogătașii! Moarte exploatatorilor! Acesta a fost strigătul de luptă-al țărănimii și traducerea este: *socialism*. Acest strigăt e spaima lui Mazzini și alor săi. Nu uitați, de asemenea, anatemele lui Kossuth împotriva socialismului, pe vremea cînd mai era încă în Anglia și prinsese glas, după ce mișunase prin diferite partide. El nu cerea decît independența Ungariei, cu menținerea regimului aristocratic și feudal care o conduce acum. Judecați-i opinia despre teoriile noastre! Ne-ar spînzura, în Ungaria! Franța e foarte departe și mult avansată față de restul Europei; ea a depășit fazele care vecinilor noștri le rămîn încă de parcurs. Noțiunile de revoluție și revoluționar

nu au acelaşi sens pentru noi şi pentru cea mai mare parte a străinilor. Aproape peste tot europenii sînt în faza luptei burgheze împotriva regilor, nobililor şi clerului. Unii — ca ungurii şi polonezii — nu sînt decît nişte aristocraţi aflaţi în luptă pentru unitatea naţională, împotriva cuceritorilor străini. La noi, clerul şi nobilimea sînt aproape decedate şi au fost obligate să se confunde cu burghezia pentru a duce în comun lupta împotriva proletariatului. Regi, nobili, preoţi, burghezi s-au coalizat împotriva noastră, împotriva maselor de muncitori. În timpul ultimei insurecţii, Buonaparte a găsit peste tot burghezi ca ajutoare pentru trupele sale. Fără ei, ar fi eşuat. Fără îndoială, mulţi burghezi s-au aflat în rîndurile poporului, dar era vorba de excepţii. Ele confirmă regula. Finanţele, negoţul, proprietatea, baroul s-au aflat, peste tot, împotriva mişcării noastre. Astăzi se spune că burghezia e în război cu puterea — dar această idee nu e vînturată degeaba, ci de dragul casei de Bourbon.

Mazzini tună şi fulgeră împotriva materialismului susţinut de doctrinele socialiste, împotriva ideilor privind eliminarea foamei şi satisfacerea intereselor oamenilor; el combate teoria vulgară şi demoralizatoare a bunăstării materiale. Dar nu observaţi că acestea sînt, pur şi simplu, fraze contrarevoluţionare? Ce e revoluţia dacă nu îmbunătăţirea vieţii maselor? Şi ce stupide sînt aceste invective împotriva teoriei intereselor! Interesele unui individ nu sînt nimic, interesele unui întreg popor se ridică la înălţimea unui principiu, interesele omenirii devin o religie.

Popoarele acţionează vreodată altfel decît din interes? Apelul la libertate este, de asemenea, un sprijin al egoismului, căci libertatea este un bun material, iar servitudinea o suferinţă. A lupta pentru pîine, adică pentru viaţa copiilor tăi, e ceva mai sfînt decît a te lupta pentru libertate. De altfel, cele două interese se confundă şi nu sînt, într-adevăr, decît unul. Foametea este sclavie. Sînt liberi ei, muncitorii şi ţăranii pe care mizeria îi oferă pe capete exploatării fabricantului şi proprietarului? Vorbiţi-le acestor nefericiţi despre

libertate! Vă vor răspunde că libertatea înseamnă pîine pe masă. Noi le spunem că libertatea e bunăstarea. Greşim? Nu ne adresăm nici negrilor, nici tovarăşilor lui Spartacus, ci unor şerbi care au aparenţele unei libertăţi, în mijlocul suferinţelor şerbiei. Trebuie să le atingem rana cu degetul, trebuie să le arătăm nodul enigmei, pentru ca ei să-l poată tăia cu sabia. Mazzini poate să flecărească cît poftește despre insurecția poftelor. Nu există alta. Să nu ni se spună că fanatismul religios a fost un mobil nobil și dezinteresat. Cruciaţii se băteau pentru viaţa veşnică, cea mai vorace dintre pofte (...)

Rămas bun, dragă cetăţene, aţi vrut să-mi aflaţi părerea, v-am înfăţişat-o limpede, deşi puţin cam prea pe larg. De altfel, regret mai mult decît am arătat faptul că v-aţi trimis adeziunea lui Mazzini. De fapt, v-o spun încă o dată, nu sînteţi în tabăra lui. L-aţi crezut ceea ce nu este şi v-aţi considerat ceea ce nu sînteţi. Dumneavoastră sînteţi *socialist-revoluţionar*, căci nu poţi fi socialist fără a fi revoluţionar şi invers. Desigur, există socialişti paşnici, oameni de cabinet, cu un temperament liniştit, depăşiţi de lupte, revoluţionari numai prin idee. În general, şefii de şcoală sînt de acest gen şi ei nu servesc mai puţin cauza revoluţiei. Dar de la ei nu se iau decît ideile şi, apoi, îi laşi în pace. În ceea ce priveşte socialismul practic — acesta nu aparţine vreunei secte speciale sau vreunei biserici. El ia tot ce îi convine din fiecare sistem, nu are dogmatismul vreunei şcoli şi vrea să răstoarne tot ceea ce există, nu la întîmplare sau în profitul intriganţilor, ci în baza unor principii bine gîndite, cu ferma hotărîre de a construi viitorul pe bazele noi oferite de socialismul luminat, dezvoltat şi fixat de evenimente.

Eu şi dumneavoastră aparţinem acestei categorii, împreună cu 999 dintr-o mie de socialişti, împreună cu muncitorii şi ţăranii, dar, în mod sigur, nu împreună cu montagnarzii care se încălzesc la un cu totul alt foc, intitulîndu-se, ca Ledru-Rollin, republicani-revoluţionari. Ei au arătat ce pot în ultimii patru ani. Ei ştiu ce vor. Ar dori să reînceapă

februarie 1848, nu mai mult. Amatori de legislaturi la douăzeci și cinci de franci pe zi, de prefecturi la patruzeci de franci pe zi sau de gulere albe de hermină și de epoleți galonați, dar, în special, amatori de state de plată. Dacă ar reuși să reediteze mascarada din februarie, am fi definitiv pierduți. Un nou avorton l-ar aduce pe țarul Nicolae la Paris. Supraviețuitorilor nu le-ar rămîne decît să plece în America. Dar, în viitoarea revoluție, eu contez pe țărani pentru a spolia spoliatorii. Ăstora le e frică acum. Frica — iată cheia comportării lor în anii din urmă! Partidul montagnard și presa au o sfîntă spaimă de muncitori. Perspectiva unei revoluții de stradă i-a înfricoșat totdeauna. (...)

COMUNISMUL — VIITORUL SOCIETĂȚII

(1869—1870)

Studiul atent al geologiei și istoriei arată că omenirea a început prin individul absolut izolat și că, de-a lungul unei ample serii de perfecționări, ea trebuie să ajungă la comunitate.

Vom dovedi acest adevăr prin metoda experimentală, singura validă astăzi, căci ea a întemeiat știința[20].

Analiza faptelor și concluziile ce se pot trage pe baza lor vor stabili fiecare pas al mersului constant al speciei umane, de la izolare la comunitate. Se va vedea limpede că orice progres este o cucerire și orice regres este o înfrîngere a

[20] Adept necondiționat al tehnicilor insurecționale, A. Blanqui a încercat uneori să-și justifice teoretic adeziunea la calea violentă de construire a societății socialiste. În special spre sfîrșitul vieții sale, influențat de noile curente din socialism — care apelau la pozitivism și economia politică — A. Blanqui a scris mai mult pe această temă. De remarcat totuși că majoritatea scrierilor sale de acest gen au o structură tipică de manifest și program de acțiune, nu de sistem teoretic.

comunismului, că ideea de comunism și ideea de civilizație sînt identice, că toate problemele ridicate succesiv de istoria necesităților speciei noastre au avut o soluție comunistă, că problemele astăzi atît de arzătoare, încărcate de răzmeriță și război, nu vor putea primi altă soluție decît comunitatea, cel puțin dacă nu dorim agravarea răului și căderea în absurd.

Toate perfecționările impozitului, fermele de stat, poșta, monopolul tutunului și al sării sînt inovații comuniste. Companiile industriale, societățile comerciale, asigurările mutuale de toate felurile au aceeași sursă. Armata, colegiile, închisorile, cazărmile — sînt forme de comunism primitiv și brutal, dar inevitabile într-o societate necivilizată. Nimic nu se face în afara acestui drum. Impozitul, chiar guvernarea, au elemente de comunism, de cea mai primitivă speță, e drept, și totuși, impuse de o necesitate absolută. Ideea și-a spus de puțin timp primul său cuvînt. Înainte de a-și spune ultimul cuvînt, ea va fi schimbat totul. Nu sîntem încă decît niște barbari.

Priviți rezultatele regimului actual! Prețurile scăzute, deci abundența bunurilor alimentare, sînt apreciate ca o calamitate, care ruinează producătorii și stînjenește industria și comerțul. Economia politică afirmă deschis această blasfemie prin axiomele sale. Ea denumește *utilități* — bogățiile naturale și *valoare* — bogăția socială. Or, utilitatea e abundența, iar valoarea — raritatea. Cu cît există mai multe valori utile cu atît există mai puține valori venale.[21] O, ce prostie imensă! Cum e posibil ca o binefacere să devină o raritate? Aceasta este posibil datorită avidității capitalului, care cere partea leului și se retrage cînd nu o poate obține. Retragerea sa scumpește produsele, iar el se poate întoarce, pentru a pescui în ape tulburi.

Olandezii interziceau cultura piperului și a nucșoarei în coloniile lor asiatice și distrugeau în masă mirodeniile pen-

[21] Aici, cu sensul de valori comercializabile.

tru a menține prețurile ridicate pe piață. În țările civilizate, fiecare producător dorește scumpirea produsului său și ieftinirea tuturor celorlalte. Scăderea prețului la făină înspăimîntă agricultorul, iar urcarea lui sperie industriașul. Acest permanent război social nu este oare o teribilă acuză la adresa organizării sociale actuale?

În regimul comunitar, binele se revarsă asupra tuturor, iar răul nu atinge pe nimeni. Recoltele bune sînt o binefacere, cele rele nu sînt o calamitate. Nimeni nu profită de pe urma a ceea ce brănește pe altul și nimeni nu suferă de pe urma a ceea ce altuia îi e profitabil. Toate conflictele se rezolvă după dreptate și rațiune. Stocurile pot fi aglomerate fără a produce crize industriale și comerciale. Dimpotrivă, acumularea produselor — imposibilă astăzi fără dezastre — nu ar avea alte limite decît deteriorarea lor naturală.

Buruienile sufocă plantele folositoare: setos de cîștig, mereu la pîndă, capitalistul și-a însușit partea asociației și acest magnific instrument de progres a devenit, în mîinile sale, o adevărată armă. El o folosește pentru a distruge industria mică și mijlocie, ca și comerțul mic și mijlociu (...).

Pe ruinele burgheziei noastre se ridică, mai abilă și mai teribilă decît patriciatul antic, o triplă feudalitate financiară, industrială și comercială, care ține sub asuprirea sa întreaga societate: viclenie în loc de violență, banditismul la drumul mare înlocuit cu scamatorii.

Scris era ca trecutul, înainte de a muri, să mai lovească o dată, chiar cu arma care l-a ucis. Lovind, și-a provocat singur o rană mortală. În serviciul capitalului, asociația devine o nenorocire, pe care capitalul însuși nu o poate suporta mult timp. Căci, se știe, acestui glorios principiu al asociației îi este caracteristică dorința de a face numai bine (...).

Cînd unei forme sociale i-a sosit vremea, totul aleargă în sprijinul său, pentru a-i ușura apariția. Energiile epuizate, care se vor stinge curînd, îi dau concursul lor, chiar fără

să-şi dea seama. (...) Asistăm astăzi la un spectacol curios. Sub ochii noştri iau naştere preliminariile comunităţii.

Ce este, de fapt, asistenţa mutuală, care se extinde mereu în alte domenii şi care acţionează pentru unificarea treptată a tuturor intereselor? Una din faţetele transformării care se apropie. Iar asocierea, această favorită a zilei, panaceu universal unanim lăudat, ce este oare, dacă nu calea magistrală şi ultimul cuvînt al comunismului?

Totuşi — fără iluzii. Cuvîntul asociaţie nu va fi pronunţat cît timp majoritatea oamenilor va rămîne în ignoranţă. Mai degrabă va coborî luna pe pămînt decît comunitatea, lipsită de elementul său fundamental, şi anume cunoştinţele ştiinţifice. Ar fi mai uşor să respirăm fără aer decît să existe comunism fără instrucţie, atmosfera şi vehiculul său. Între educaţie şi comunism legătura este atît de strînsă, încît una nu ar putea exista fără cealaltă (...). Ignoranţa şi comunitatea sînt incompatibile. Educaţia generală fără comunism şi comunismul fără educaţie generală sînt la fel de imposibile. Omul comunităţii este cel care nici nu înşeală, nici nu conduce. Orice ignorant înşeală şi este un instrument al înşelăciunii, un sclav şi un instrument al sclaviei.

Un om lipsit de sentimente, dacă nu chiar un iezuit, a îndrăznit să declare public: „dacă societatea ar fi compusă numai din producători, din lucrători buni, dar ignoranţi, ea ar cădea din exploatare în despotism, dar ar putea trăi. Dacă însă societatea ar fi compusă numai din savanţi, neştiind să producă, ea ar dispărea.“ Şi, mai departe: „regret această anomalie, îmi pare rău de aceşti *declasaţi*, pe care îi vedem în fiecare zi: foarte inteligenţi, foarte instruiţi, dar incapabili să-şi cîştige existenţa“. Acelaşi orator a completat: „învăţămîntul gratuit, obligatoriu şi laic e un atentat la libertate şi un sprijin pentru conducerea autoritară“.

Aici sînt cuprinse toate convingerile tenebroase și întreaga ură popească împotriva științei. După lovitura de stat[22] războiul împotriva *declasaților* a fost deviza neîndurătoarei vînători împotriva profesorilor și a liceelor laice. Citiți circularele prefecților din această epocă nefastă și veți înțelege intențiile reacțiunii clerico-monarhice.

Învățămîntul liber i-ar da deoparte pe iezuiți. Dar nici o concurență nu e posibilă în fața coaliției dintre cler și capital. Numai trădătorii ar putea susține contrariul. Anatema clericală aruncată asupra unei *societăți compuse numai din savanți* relevă în suficientă măsură intenția de a perpetua regimul de caste: de o parte paria muncii manuale, de cealaltă privilegiații instrucției — o masă de abrutizați și un pumn de exploatatori.

Trebuie multă obrăznicie și inepție pentru a pretinde că o națiune de savanți nu ar putea trăi și s-ar lăsa să piară de foame. Nici un popor de astăzi nu s-ar putea măsura în putere productivă cu o națiune de savanți, fie în agricultură, fie în industrie. Distanța dintre ele ar fi mai mare decît cea dintre galii lui Cezar și francezii din 1870 (...). Oricine respinge învățămîntul gratuit și obligatoriu, invocînd libertatea și cerințele economice și solicită, totodată, învățămînt liber, este un agent al iezuitismului. Oricum s-ar autointitula — republican, revoluționar, ateu, materialist, socialist, comunist, proudhonian — puțin contează culoarea măștii sale, căci el este, de fapt, un agent al iezuiților (...). Or, învățămîntul popilor înseamnă întuneric și opresiune. Armata neagră, compusă dintr-o sută de mii de soldați de sex masculin și feminin, pătrunde peste tot, aducînd noaptea și lăsînd oamenii în întuneric. Sprijinită pe stat, ea domină, guvernează, amenință, taie și spînzură. Brațul secular stă la dispoziția sa, capitalul îi oferă toate resursele, știind-o cel mai bun auxiliar sau, mai degrabă, ultima barcă

[22] Din decembrie 1851.

de salvare (...). Planul cretinizării generale continuă fără încetare. Se va realiza el oare?

Nu. Dar ce greu vin zilele luminoase! Ce mult timp durează antagonismele și mizeria! Anii fug, inutili și monotoni, generațiile trec, devorate, una după alta, de monstrul superstiției și al neștiinței. (...) Dacă revoluția și-ar fi făcut datoria în 1830 și 1848, această ultimă jumătate de secol, atît de trist pierdută, ar fi fost suficientă pentru ca omenirea să-și realizeze visul. Războiul s-ar fi sfîrșit, iar națiunile, lăsînd în urmă un trecut întunecat, s-ar fi avîntat cu pași mari spre un viitor mereu mai fericit (...).

Deviza noastră trebuie să fie: *suprimarea cultelor, alungarea popilor.* A ceda echivalează cu moartea. Republica victorioasă nu va avea răgaz să se piardă în lupte inutile. Prea multe alte obstacole vor cere ani de înfruntare deschisă, pentru a mai întreprinde un atac în regulă împotriva unui gard de mărăcini, care poate fi trecut în fuga calului. Armata, magistratura, creștinismul, organiuzarea politică — simple mărăcinișuri. Ignoranța — bastion formidabil. O zi pentru mărăcini — douăzeci de ani pentru bastion. Mărăcinii care incomodează asaltul bastionului trebuie șterși de pe fața pămîntului! (...)

Orice organism are nevoie de anumite condiții de viață, fără de care ar pieri. Fiind consecința unei educații generalizate — care nu este o improvizație — comunitatea nu poate ființa în provizorat. (...) Altfel, hainele negre s-ar întoarce repede. Am vedea ieșind din pămînt, precum ciupercile după ploaie, șarlatanii comunismului primitiv pentru a înregimenta bărbații și a îmbrobodi femeile. Vor cere conducerea, ca preț pentru mașinațiile lor, adică dirijarea discreționară a bunurilor comune. Masa ignoranților va deveni prada și armata lor, (...) absolut la fel ca și astăzi, dar cu groaznice consecințe de altă natură:s-ar produce un asemenea amestec de tiranie și anarhie, încît contrarevoluția ar deveni înfiorătoare, nu pentru o zi, ci pentru ani lungi (...). Un îngrozitor salt înapoi!

Comunitatea va înainta, pas cu pas, paralel cu tovarășa și călăuza sa — educația: niciodată înainte, niciodată înapoi, mereu împreună! Ea va fi completă în ziua în care, datorită răspîndirii generale a științei, nici un om nu va putea fi înșelat de altul. Din acea zi nimeni nu va mai putea suporta inegalitatea averii. Numai comunismul satisface această condiție (...).

Civilizația are drept supremă etapă comunitatea. E foarte greu de negat această evidență. Studiul trecutului și prezentului arată că orice progres a fost un pas pe acest drum, iar examinarea problemelor controversate astăzi indică faptul că nu există o altă soluție rațională. Totul merge spre acest deznoudmînt. El nu cere decît educația maselor, deci depinde de bunăvoința noastră. Comunismul nú este, prin urmare, o utopie. El este o dezvoltare normală și nu are nici o legătură cu cele trei sau patru sisteme născute de-a gata în cîteva creiere înfierbîntate.

Prin Icaria sa și prin încercarea de la Nauvoo, Cabet a greșit, tocmai pentru că a confundat idealul firesc al viitorului cu ipotezele emise de șarlatani. El a greșit încă și mai rău decît emulii săi, căci comunismul este rezultatul unui efort general și nu un ou clocit într-un colț al omenirii de o pasăre cu două picioare, fără aripi și pene.

Saint-simoniștii, fourieriștii, pozitiviștii — toți au declarat război revoluției, acuzată de un negativism incorigibil. Timp de trezeci de ani, preoții lor au anunțat omenirii sfîrșitul erei destructive și sosirea epocii organice, încarnate de persoanele lor, noii mesia ai omenirii. Rivale de cafenea, cele trei secte nu erau de acord decît în ceea ce privește condamnarea revoluționarilor, păcătoși înrăiți, chipurile, care nu vor să deschidă ochii și urechile pentru a vedea și auzi adevărul.

Un lucru este remarcabil și suficient pentru a trasa liniile de demarcație: comuniștii nu au încetat să fie avangarda cea mai curajoasă a democrației, în timp ce producătorii de

teorii goale s-au întrecut în platitudini în fața guvernelor retrograde și au plătit gesturile de bunăvoință din partea puterii cu insulte la adresa republicii. Comunismul este miezul și esența revoluției, în timp ce noile religii reformiste nu au fost nimic altceva decît niște dușmani ai acesteia, la fel ca și vechea religie.

Nimeni nu ignoră ce sînt astăzi saint-simoniștii: stîlpii Imperiului. Nu pot fi acuzați de apostazie[23], fără îndoială. Doctrinele lor au învins: ele au adus suveranitatea actuală a capitalului, omnipotența băncilor și a marii industrii. Saint-simoniștii domnesc astăzi împreună cu teoriile lor; nimic mai frumos! Dar să nu-mi spuneți că acești bravi bărbați au fost tratați vreodată drept reformiști periculoși.

După ce, vreme de optsprezece ani, i-au făcut curte lui Louis-Philippe[24] pe spezele republicanilor, fourieriștii au trecut la republicani, odată cu instaurarea republicii, fiind foarte curînd șocați și dezamăgiți că întîlnesc contradicții acolo unde credeau că vor găsi puterea. Au dispărut în furtună, cu utopia lor burlescă cu tot! N-au vreo speranță în altă parte.

Pozitivismul — cea de-a treia himeră a secolului — a debutat prin negarea tuturor cultelor și a sfîrșit altoind sistemul castelor pe o caricatură de catolicism. În rest, e divizat. Ortodocșii sectei intonează grav misa comtistă în camera mortuară a profetului[25]. Protestanții își petrec vremea negînd doctrina pe care o propovăduiesc sau propovăduind doctrina pe care o neagă, cum vreți. Toți se remarcă prin teama de violență, prin respectul față de forță și grija de a-i evita pe cei învinși (...).

---

[23] Apostazie — abandonarea publică a unei credințe.

[24] Între 1830 și 1848.

[25] Auguste Comte (1798—1857) — filosof, secretar al lui Saint-Simon, el este inventatorul termenului *sociologie* și unul dintre întemeietorii pozitivismului, teoria cunoașterii experimentale în disciplinele socioumane și filosofice. A dezvoltat sistemul științelor expus de Saint-Simon.

Comunismul, care este însăşi revoluţia, trebuie să se ferească de utopie şi să nu se separe niciodată de politică. El a fost mereu dincolo de politică, dar astăzi este chiar în inima ei. Politica nu mai este decît slujnica teoriei comuniste (...).

Ce e de făcut? Să punem un alt cal la trăsură, ca în 1848, şi să o apucăm pe vechile drumuri bătătorite? Ştim unde duc. Dar dacă, dimpotrivă, bunul simţ şi-a reluat locul, atunci, iată două drumuri care duc în acelaşi punct. Unul duce, treptat, la educaţia integrală, generală; celălalt duce la comunitate.

Pe cele două drumuri, la început se află aceeaşi măsură: distrugerea obstacolelor. Ele sînt bine cunoscute: armata neagră şi conspiraţia capitalului. Armata neagră o aruncăm peste graniţă, sarcină simplă. Mai greu e cu capitalul. Se cunosc procedeele sale: fuge sau se ascunde. Apoi, capitalul se aşează liniştit la fereastră şi priveşte poporul, care se zbuciumă în mocirlă. Ca în 1848. Poporul a gemut, a plîns, a criticat, iar apoi, făcîndu-se tîrziu, a fost bătut bine şi şi-a reluat lanţurile. Nu o vom lua de la capăt (...)

Dispoziţii imediate[26]

Pe plan economic

Ordin către toţi patronii industriali şi comerciali, sub pedeapsa expulzării, de a menţine provizoriu *in statu quo* situaţia prezentă, personalul şi salariile. Statul va intra în

[26] Întreaga analiză blanquistă, decisă şi directă, se încheie cu un tabel al măsurilor necesare imediat după preluarea puterii. Adevărat decalog al dictaturii politice a proletariatului, acest text a fost amplu utilizat pînă în anii 1917—1920 ca temei teoretic al acţiunii politice a partidelor comuniste şi muncitoreşti, chiar şi atunci cînd nu a fost citat în mod expres.

tratative cu ei. Înlocuirea, printr-un comitet de stat, a oricărui patron expulzat pentru refuz de supunere la ordin.

Convocarea unor adunări competente pentru reglementarea problemelor de vamă, mine, mari companii industriale, credit și instrumente de schimb.

Convocarea unei adunări însărcinate să elaboreze bazele asociațiilor muncitorești.

Prin ordinul adresat patronilor se va evita contralovitura capitalului. La început, acest fapt este esențial. Astfel, muncitorii vor putea aștepta altfel decît în mizerie noile măsuri sociale.

Pe plan politic

Suprimarea armatei și a magistraturii. Revocarea imediată a funcționarilor superiori și mijlocii; menținerea provizorie a funcționarilor mărunți. Expulzarea clerului, de sex masculin și feminin. Trecerea în patrimoniul statului a tuturor bunurilor mobile și imobile, biserici, mănăstiri și congregații, ca și a bunurilor clericale aflate sub nume de împrumut. Urmărirea dușmanilor importanți ai Republicii pentru acte comise după 24 februarie 1848. Anularea oricărei vînzări a bunurilor clericale și a ipotecilor trase asupra lor, după data de mai sus.

Reorganizarea personalului de stat. Anularea codului penal și a magistraturii. Introducerea arbitrajului civil si a juraților în procesele de drept penal. Pedeapsă proporțională cu greșeala, totdeauna adoptată de un juriu, după conștiința sa, fără o normare prestabilită. Natura diferitelor pedepse ca singură formă de codificare.

Formarea unei armate naționale sedentare. Înarmarea muncitorilor și a persoanelor cu convingeri republicane.

Nici o libertate pentru dușmani.

Pe plan financiar

Suprimarea datoriilor publice (către stat). Comisie pentru reorganizarea Casei de economii. Înlocuirea tuturor contribuţiilor, directe sau indirecte, printr-un impozit progresiv, direct, asupra succesiunilor şi veniturilor.

Educaţia publică

Constituirea unui corp profesoral pe trei nivele: primar, gimnazial şi superior.

Guvernare

Dictatură în Capitală.

În 1848, chemarea grăbită la lupta pentru sufragiu universal a fost o trădare premeditată. Se ştie că, din cauza cenzurii presei, după 18 Brumar, provincia căzuse în mîinile clerului, funcţionarismului şi aristocraţiei. A cere un vot acestei populaţii aservite însemna a cere un vot stăpînilor săi. Republicanii de bună credinţă cereau amînarea comisiilor electorale, pînă la deplina eliberare a conştiinţelor, pe calea unei polemici fără obstacole[27]. A fost o mare spaimă pentru reacţiune, la fel de convinsă de victoria ei imediată, cît şi de înfrîngerea de peste un an. Guvernul provizoriu i-a oferit reacţiunii, în mod deliberat, Republica, pe care o văzuse cu furie proclamată.

[27] A. Blanqui ceruse de două ori (la 6 martie şi la 14 martie) amînarea alegerilor prevăzute de Guvernul provizoriu, pe motiv că nu vor duce decît la formarea unei Adunări naţionale sfîşiate între republicani şi monarhişti (ceea ce s-a şi întîmplat), şi că, în acest mod, reacţiunea va avea timp să folosească instrumentele de stat pentru eliminarea republicanilor de la putere. De aici şi-a format A. Blanqui teoria cu privire la necesitatea dictaturii proletariatului, înainte de orice procedeu electoral şi pînă la asigurarea condiţiilor favorabile menţinerii noului regim.

Recursul la scrutin, a doua zi după revoluție, nu ar putea avea decît două scopuri la fel de condamnabile: a strînge voturi prin constrîngere sau a aduce înapoi monarhia. Se va spune, apoi, că s-a manifestat convingerea unei minorități înclinate spre violență. Nu, majoritatea obținută prin teroare și cenzură nu este o majoritate cetățenească, ci o turmă de sclavi!

Tribunalul părtinitor al societății a ascultat vreme de șaptezeci de ani o singură parte. E timpul să o asculte și pe cealaltă. (...)

Speriați de evenimentele viitoare, mieroșii reacțiunii predică, sentimental, pe una și aceeași temă: „e o mare nenorocire că partidele nu caută decît răzbunarea în victorie, în loc de a căuta libertatea". Refrenul sună fals.

În 1848, uitînd cincizeci de ani de persecuții, republicanii au acordat o libertate deplină și întreagă dușmanilor lor. Ora era decisivă și solemnă. Ea nu se va mai întoarce niciodată. Învingătorii, în ciuda lungilor și grelelor chinuri îndurate, luaseră inițiativa și dădeau un exemplu.

Care a fost răspunsul? Exterminarea. Problemă rezolvată. În momentul în care călușul va fi scos din gura Muncii, el va fi pus în gura Capitalului.

Un an de dictatură pariziană în 1848 ar fi scutit Franța și istoria sa de sfertul de secol ce i-a urmat. Chiar le-ar fi necesari, acum, zece ani de dictatură, nu ezitați! Înainte de toate, guvernul de la Paris este guvernarea poporului de către popor, deci singurul legitim. Parisul nu e deloc un orășel cantonat în interesele sale înguste, ci un adevărat reprezentant național.

Pentru salvarea revoluției e importantă împletirea prudenței cu energia. Atacarea principiului proprietății va fi pe cît de inutilă, pe atît de periculoasă[28]. Departe de a se

[28] A. Blanqui are o concepție *politică* asupra comunismului. Pentru el, structura economică bazată pe proprietatea privată putea fi transformată în structură economică asociată (sau comunitară) nu prin decret sau lege, ci prin înțelegere între membrii societății.

impune prin decret, comunismul trebuie să aștepte să se nască prin libera hotărîre a țării, iar aceasta nu poate să rezulte decît din răspîndirea generală a cunoștințelor științifice.

Bezna nu poate fi înlăturată în douăzeci și patru de ore. Nu vor fi, poate, suficiente două decenii pentru a face lumină deplină. Muncitorii înaintați știu deja, din experiență, că principalul, s-ar putea chiar spune singurul obstacol în calea dezvoltării asociațiilor este ignoranța. Masele nu înțeleg și se tem, teama lor este legitimă, rasa vampirilor e mereu prezentă, gata oricînd să reînceapă exploatarea, sub măști noi. Cu o vagă presimțire a acestui pericol, neștiutorii preferă încă simplitatea condiției de salariat, deși îi cunosc pe dinafară inconvenientele și avantajele. Complicațiile îi sperie. Nimic nu este mai descurajator decît de a nu vedea clar țele jocului, mai ales cînd miza e chiar viața ta!

Cu toate acestea, binefacerile asocierii nu vor întîrzia să devină evidente pentru fiecare proletar industrial, din momentul în care puterea va acționa pentru răspîndirea cunoștințelor științifice, iar unirea se va putea face cu o mare rapiditate.

Mai gravă e problema la țară. În primul rînd, pentru că ignoranța și invidia afectează mai mult căsuțele țăranilor decît atelierul. În al doilea rînd, la țară nu există motive de necesitate și de interes atît de puternice încît să-l împingă pe țăran spre asociație. Instrumentul său de muncă este solid și fix. Industria, creația artificială a capitalului, e o navă bătută de valuri și mereu amenințată cu naufragiul. Agricultura are mereu sub picioare pămîntul gol, care nu dispare niciodată.

Țăranul își cunoaște pămîntul, e legat de el, îl îngrijește și nu îi e frică decît de încălcarea acestuia. Pentru țăran, naufragiul ar echivala cu pierderea parcelei de pămînt în

acest ocean de terenuri, ale cărui limite nu le cunoaște. Astfel, *partaj și comunitate* sînt cuvinte care sună la fel în urechile sale. Ele au contribuit, în bună măsură, la nenorocirile Republicii din 1848 (...)

Nu e, desigur, un argument pentru a șterge cuvîntul *comunism* din dicționarul politic. Departe de mine gîndul acesta! Trebuie să obișnuim țăranii să-l înțeleagă nu ca o amenințare, ci ca o speranță. E suficient să stabilim clar că acum, comunitatea înseamnă asocierea întregii țări, formată treptat din asociații parțiale, mărită prin afilieri succesive. Asociația politică a teritoriului francez există deja. De ce nu s-ar putea ca, prin progresul ideilor, asociația economică să devină complementul asocierii politice?

Dar aici e locul să declarăm că nimeni nu va fi forțat să-și alăture pămîntul său unei asociații oarecare, iar dacă se va asocia, aceasta va fi totdeauna o urmare a voinței sale depline și libere. Popririle pe bunurile dușmanilor Republicii vor fi ordonate de o comisie judiciară, ceea ce implică faptul că nu se afectează cu nimic proprietățile celor fideli Republicii.

Va fi indispensabil să se anunțe că aceste popriri vor respecta proprietățile mici și mijlocii, înțelegîndu-se că ostilitatea lor, fără importanță cînd se manifestă, nu merită represalii. Cei care, fără ezitare și fără false scrupule, trebuie înlăturați, sînt aristocrații și clerul! Cu toții peste granița!(...)

Între ceea ce există și ceea ce trebuie să vină este o distanță atît de mare, încît gîndirea nu ajunge să o parcurgă. Totuși, cheia enigmei e dată de o ipoteză. Dacă fiecare cetățean ar avea liceul, prin ce procedeu s-ar putea institui egalitatea absolută, unicul mijloc de a concilia pretențiile imperioase ale tuturor? Fără nici o urmă de îndoială, prin comunism. Comunismul este singura organizare posibilă pentru o societate foarte educată și, prin urmare, ferm egalitară (...)

Aceasta este și cauza pentru care comunismul nu poate fi forma societății prezente. El nu e compatibil decît cu răspîndirea cunoașterii științifice, iar noi nu sîntem încă în acest stadiu.

Tentativele premature pentru a implanta comunismul într-un mediu refractar nu ar putea produce decît dezastre. În 1848, majoritatea muncitorilor a primit rău egalitatea salariilor[29], într-adevăr greu de împăcat cu o educație limitată. (...)

[29] În cadrul atelierelor naționale de muncă salariile erau egale.

JEAN-JACQUES PILLOT

(1809 – 1877)

Doctor în medicină, fost cleric convertit la o aspră critică a religiei, conducător de cluburi revoluționare de inspirație babuvistă, președinte al primei întruniri politice comuniste, membru ales al Comunei din Paris și, apoi, condamnat la muncă forțată pe viață, J.-J. Pillot a fost un model de revoluționar incoruptibil. În fierberea revoluționară franceză dintre 1840 și 1871, fostul preot, devenit un adversar neîmpăcat al religiei, a contribuit din plin la clarificarea conștiinței radicale a maselor, oricum cele mai avansate din acest punct de vedere în Europa secolului al XIX-lea. A condus un ziar în care a propagat fără încetare o idee mai puțin curentă în mediile revoltei pariziene: unitatea dintre comunism (absența proprietății private și egalitatea veniturilor) și ateism. Mulți alți revoluționari erau mai înclinați către o linie non-atee, inspirați fiind de principiul că schimbarea lumii cere numai o modificare a conduitei morale și a organizării politice. Ateismul, ca trăsătură revoluționară, era mai curînd promovat de tinerii hegelieni germani, cu adevărat șocați de invocarea divinității într-un discurs despre mizerie, sărăcie și republică. Pentru francezi însă, principiul religios rămînea oarecum intangibil: numai babuviștii, blanquiștii și „teroriștii" tip Proudhon puteau să-l combată cu îndîrjire. J.-J. Pillot se înscrie în acest curent, fiind foarte puțin utopic, ca majoritatea celor încadrați în tradiția iacobină. El are o percepție foarte clară a luptei dintre proletariat și stăpîni, dintre cei care nu dispun de libertatea de a-și alege

mijloacele de trai și cei care domină aceste mijloace. Va rămîne toată viața, încheiată în închisoare, un revoluționar activ și un organizator desăvîrșit al luptei politice.

NICI CASTELE, NICI BORDEIE!

(1840)

I

În zilele noastre, în întreaga lume cunoscută, nu mai există nici o națiune care să nu fie apăsată de o teamă profundă față de propriul său viitor, pe care nu-l cunoaște, dar despre care știe, deja, că nu va semăna cu nimic din ceea ce este sau a fost. Orice am inițiat în secretele sufletului știe că această stare de incertitudine este cea mai rea din cîte poate trăi specia noastră. Decît un viitor nesigur, mai bine orice alt rău, căruia, cel puțin, poți spera că îi vei găsi leacul. Un tablou fidel și viu al consecințelor unei asemenea stări de lucruri ar fi, cred, un argument imbatabil împotriva celor ce se străduiesc să adoarmă omenirea, legănînd-o în nebuneasca speranță că destinele sale se vor realiza fără a contribui la aceasta sau sugerîndu-i că nu trebuie și nu poate face nimic. Dar acest tablou, de o imensă utilitate, ar prezenta un inconvenient încă și mai pronunțat, generalizînd prea tare problema, în așa fel încît oricine ar putea să creadă că înțelege despre ce e vorba și s-ar putea considera, individual, obligat să ia inițiativa. Cred că voi fi în stare să înving această dificultate. Și iată cum.

Legea *egalității reale și pozitive* nu a fost încă adoptată nicăieri, nici chiar examinată teoretic pe deplin. Unii filosofi au întrevăzut-o în adîncurile gîndirii lor. Însă — fie că s-au temut de furia tiranilor, fie că, dominați, ei înșiși, de o rămășită a înclinației pentru privilegii, s-au speriat de perspectiva că urmările inflexibilei legi a egalității pot ajunge

pînă la ei — s-au grăbit mereu să o respingă sau și-au luat cele mai mari precauții cînd au început să o analizeze. Nici trecutul, nici prezentul nu ar trebui învocat împotriva unui viitor care nu trebuie deloc să le semene. Cei care au luptat pentru fericirea tuturor, înaintea noastră, sau nu au înțeles marea problemă socială, sau au fost de rea-credință, sau le-a lipsit curajul. Acestea sînt cauzele care au contribuit la eșecul lor. Iată de ce îmi asum curajul de a striga Omenirii — într-un moment în care o văd prefăcută, din disperare, într-o mulțime de cadavre rătăcitoare și fantome cărora nu le-a mai rămas decît credința stupidă în fatalitate: *încă o încercare!* Mii de secole de decepții, pe drumuri greșite, nu pot fi un motiv plauzibil pentru a crede că distanța care te separă de fericire este de nestrăbătut. Recunoști, în sfîrșit, slăbiciunea ideilor pe care ți-ai sprijinit speranțele de bunăstare; și, pentru că tot ce altădată admiteai, fără nici o probă, ca adevărat, adică morală, religie, providență, nu mai e în ochii tăi decît prostie, viclenie și minciună, crezi că nu mai poți avea încredere în natura despre care nu ți s-a vorbit niciodată, dar a cărei voce nu a încetat să răsune în adîncul inimii tale, în timp ce tu îi negi eternele principii, ale căror ecouri (ce le deplîngi acum ca niște nebunii de neiertat) nu erau decît niște falsuri abominabile. Ce funestă ignoranță! Ai înțeles, în sfîrșit, prostia, incapacitatea, lașitatea sau nebunia celor puși să te conducă; de aceea, te îndoiești de tine însuți și-ți spui că adevărul nu este în știință, că nu există oameni curajoși și morali. Ce orbire! Ce mărunt motiv de descurajare!

Căci eu îți spun: morala, care a supus atîta vreme popoarele sub jugul legilor sale absurde și normelor sale stupide, a pierdut pînă și ultimele petice ale măștii cu care șarlatania a împopoțonat-o, pentru a o așeza în locul științei. Toate religiile nu au alt scop decît de a-i face pe oameni nepăsători și lași, ascunzîndu-le adevărul, singura cale spre curajul veritabil. După ce orice religie a fost denunțată ca mincinoasă a rămas numai adevărul, care reapare în întreaga lui

strălucire. Miturile adorate unul după altul nu mai sînt decît niște speculatori deșarte, prin care exploatatorii speciei umane i-au furat partea sa de viață. Să ne sfărîmăm idolii și să uităm miturile ridicole! Cultului himerelor îi va urma cel al virtuții, iar omenirea, iluminată de flacăra rațiunii, nu va avea de acum înainte alt simbol al fericirii sale, adică al drepturilor și îndatoririlor sale, decît echilibrul lumii, decît *marele nivel societar.*[1]

Doctrina noastră nu admite altă autoritate decît cea a adevărului. Adevărul nu exclude de la drepturile sale deci pe ticăloșii înhăitați întru răspîndirea minciunii și exploatarea speciei noastre. Oricine va susține sus și tare această doctrină, va fi în mod necesar ascultat în minunata noastră țară a Franței, unde oamenii sînt pregătiți pentru a concepe, iar inimile sînt pregătite pentru a iubi tot ce e mare și generos.

De multe secole, restul lumii s-a obișnuit să primească lumina de la Europa. Ceva mai tîrziu, Europa a recunoscut că din Franța izvorăște, fără încetare, focul regenerator care răspîndește mișcarea și viața în toate colțurile lumii.

Să mai existe oare, în Franța, cîțiva bărbați al căror curaj să fi supraviețuit spectacolului celor o mie și una de decepții încercate de omenire? Iată toată problema!

De-ar ajunge numai acești oameni să se cunoască, să aibă încredere unii în alții ca în ei înșiși și, în ziua cînd vocile lor vor afirma unanim același adevăr, cînd brațele lor se vor ridica pentru aceeași cauză, întreaga Franță le va răspunde printr-un strigăt de admirație și recunoștință. Căci, dacă sînt treizeci de milioane de locuitori în țara noastră, treizeci de milioane vor înțelege, imediat, că fericirea nu este deloc o himeră și că reaua-credință a cîtorva a fost, pînă atunci, singura cauză a nefericirii tuturor. Posibilitatea de a stabili pe pămînt imperiul egalității, adică al echității și al păcii, virtuțile astfel renăscute și fericirea pe care o procură n-ar

---

[1] Respectiv faza societății construite după modelul egalității societare.

mai fi o temă îndoielnică. Desigur, crima și impostura nu vor ceda fără luptă infamele privilegii de care se bucură de atîta amar de vreme. Iar generațiile trecute nu au cunoscut nimic comparabil cu încleștarea ce va să vină, nimic atît de frumos, de blînd și de sublim ca minunile care îi vor urma.

Să demonstrăm imposibilitatea de a restabili regimul politic căruia secolul al optsprezecelea i-a dat ultimele lovituri, de a prelungi existența tristului sistem care a apăsat atît de greu omenirea de atunci încoace și, în sfîrșit, să demonstrăm necesitatea de a proclama cît mai curînd principiul care trebuie să pună capăt tuturor durerilor, conferind omenirii demnitate și asigurîndu-i satisfacerea drepturilor sale! Iată, cred, unul dintre cele mai mari servicii ce se pot face omenirii, căci este singurul mijloc ce ne rămîne de a o scuti de vărsare de sînge și de lacrimi. Acesta este scopul lucrării de față.

II. *Rațiunea socială ultimă este încă în stadiul de problemă*

De trei mii de ani, omenirea merge din progres în progres. În științele noastre se fac descoperiri atît de minunate că adesea omenirea se îndoiește ea însăși că ar fi propriile sale creații. În artă, omenirea și-a perfecționat într-atît operele încît ești tentat să te întrebi cum trăiau oamenii înaintea apariției lor. Și totuși, suferințele omenirii au crescut mereu; viața a devenit mai grea, șansele distrugerii sînt mai mari ca oricînd. Trebuie, oare, să deducem de aici că științele sînt periculoase pentru specia umană, iar artele nu ar putea exista fără a-i produce mari suferințe? Acceptînd un răspuns pozitiv la întrebarea de mai sus, am da dovadă de o judecată firavă și de un spirit sărăcăcios.

Nu, științele nu sînt deloc periculoase pentru om! Dimpotrivă, numai prin ele se poate ajunge la fericire, adică la o viață deplină, pentru că numai prin ele se poate cunoaște binele și răul, păstrîndu-l pe primul și ferindu-le de al doilea.

Nu, artele nu sînt periculoase pentru om, ele sînt pentru știință ceea ce mîna este pentru inteligență, adică executant fidel al unei voințe care conduce și pune în mișcare. Trebuie să căutăm în altă parte cauza nenorocirilor noastre; sau, mai bine spus, trebuie să ne grăbim să descoperim influența negativă care a corupt sursele fericirii noastre și le-a transformat în mizerabile torente de otravă și moarte.

Pe de altă parte, nu există nici o națiune care să nu fi trecut prin nenumărate revoluții. Desigur, unele au avut și alte scopuri decît fericirea omenirii, dar, cel puțin, au fost făcute de oamenii și pentru oamenii care iubeau sincer omenirea și care doreau, în mod direct, bunăstarea ei. Totuși, odată aceste revoluții împlinite, oamenii care le-au conceput, ajunși la putere, s-au mulțumit cu atît; mulți s-au simțit păcăliți, iar soarta maselor a rămas absolut aceeași, în afara cazurilor cînd a devenit mai rea. Înainte și după revoluție au existat stăpîni și sclavi, sibariți și mincinoși, escroci și intriganți, ipocriți și imbecili, trădători și lași, tirani și sclavi. Înainte și după revoluție existau castele, unde crima veghea asupra orgiilor de sînge și desfrîu, și bordeie, unde inocența și virtutea erau sufocate sub apăsarea muncii, mizeriei și disprețului.

Toate revoluțiile care au avut loc pînă acum au dus la un singur rezultat, și anume la trecerea privilegiilor din mîinile unei caste în ale alteia. Destinul omenirii a rămas același, în ciuda schimbărilor care au avut loc. Din punct de vedere social, rațiunea ultimă a rămas în stadiul de problemă. Or, cum filosofia a ajuns deja să demonstreze că omenirea nu e proprietatea nimănui și că ea nu trebuie să acționeze decît în propriul său interes, urmează că revoluția viitoare, care este inevitabilă, nu va trebui să meargă pe

urmele celei precedente, nici să invoce exemplul acesteia, fie și numai pentru a-i demonstra neputința, avînd, prin urmare, dreptul de a urma o altă cale, de a admite alte principii, de a folosi o metodă cu totul nouă.

III. *Ceea ce separă trecutul de prezent*

În vremurile mai vechi, poporul se considera proprietatea cuiva, iar această credință era mai înrădăcinată în spiritul său decît toate celelalte dogme care îi erau propovăduite, decît toate ideile care îi alcătuiau viața intelectuală. Toate acțiunile care constituiau viața sa materială tindeau să-l convingă de acest presupus adevăr. Cînd se revolta, poporul nu putea avea, deci, altă speranță decît cea de a schimba un stăpîn rău cu un stăpîn mai puțin rău sau de a ieși de sub apăsarea și capriciile unei caste, pentru a intra sub dominația alteia, pe care o spera mai puțin insolentă și mai puțin aspră. Poporul nu acționa decît sub imperiul nevoii oarbe, de moment, fără nici o privire spre viitor. Această nevoie odată satisfăcută, sau aproape satisfăcută, el uita complet suferințele anterioare și devenea, din nou, foarte potrivit pentru sclavie. Iar perpetuarea mizeriei sale era cel mai solid sprijin al puterii noilor săi stăpîni: de ce ar mai fi făcut poporul revoluție, cînd fiecare revoluție îl lăsase așa cum îl găsise? Totuși, istoria a înregistrat o mulțime de revolte populare. Dar poporul nu a recurs la acest mijloc, de fapt singurul pe care îl avea la îndemînă, decît cînd chinurile îndurate sau fanatismul ideii de a fi supus unui stăpîn *ilegitim* îi schimbau starea obișnuită de apatie într-un fel de furie, pe care nici o altă putere nu ar fi putut să o domolească. Nemuritoarea noastră revoluție din 1793 nu seamănă deloc cu nici una din cele care au precedat-o. Nu că ar fi

avut rezultate imediate pentru popor, căci eu susțin că viața sa a fost mai grea ca niciodată de la revoluție încoace (și acesta este un adevăr pe care sînt gata să-l susțin ori de cîte ori va fi nevoie); dar, prin revoluție, poporul a luat un drum nou, de pe care nimeni nu-l poate abate, înainte de a-l fi parcurs pînă la capăt. Revoluția va deschide un drum, poporul va suporta consecințele o perioadă mai lungă sau mai scurtă. Revoluția i-a spus poporului: „iată drumul care duce la fericire; am spulberat barierele care îți stăteau în cale; acum e rîndul tău. Sarcina mea a fost aceea de a-ți face cunoscute drepturile; acum, tu trebuie să ți le cucerești și să ți le asiguri, pe vecie."

Înainte de 1793 poporul avea stăpîni; după 1793, el are exploatatori. Stăpînii poporului erau împărțiți în diferite caste, aflate adesea în război între ele pentru cîte un privilegiu particular, dar care erau de acord asupra unui punct: poporul este o specie inferioară, creată numai pentru a le satisface nevoile și capriciile. Exploatatorii sînt și ei grupați în coterii[2], nu în caste, care se invidiază și se detestă reciproc, dar toți sînt de acord asupra unui punct esențial pentru existența lor, anume că averea publică trebuie să rămînă în mîinile unui grup restrîns de indivizi; că stima, onorurile, gloria, bogăția, pe scurt, toate comoditățile și dulceața vieții, trebuie să le revină numai lor.

Exploatatorii au organizat societatea în așa fel încît masele să fie mereu incluse în proletariat, adică mulțimile să fie condamnate la o necontenită muncă, abia procurîndu-le mijloacele minime de trai și, deci, să nu le permită niciodată să ajungă în posesia vreunui privilegiu, de care

---

[2] *Coterie* — termen propriu lui J.-J. Pillot și admis și de sociologia politică cu sensul de grup restrîns, care urmărește scopuri nedemne din punct de vedere moral; gașcă, clică. În sociologia politică de limbă engleză termenul are un înțeles apropiat de sensul în care îl folosește J.-J. Pillot: grup ilegitim, care își urmărește interesele particulare într-un sistem de putere.

aveau să se bucure numai grupurile ce-şi însuşesc fructul trudei lor şi-şi arogă dreptul de a guverna. Iată care a fost fundamentul invariabil al tuturor sistemelor guvernamentale succedate în Franţa de la triumful grupului zis thermidorian asupra montagnarzilor, ale căror eforturi tindeau să edifice *egalitatea reală*, deşi nici nu au formulat-o, nici nu au înţeles-o bine. Iată care a fost, în ciuda divergenţelor aparente, spiritul comun al tuturor coteriilor care au avut sau şi-au disputat puterea de la Revoluţie încoace. Nu excep-tez de la această clasificare nici liberalii Restauraţiei, nici aristocraţii republicani ai zilelor noastre (care nu sînt decît o bandă de duşmani ai omenirii) şi care ar abandona lozincile lor, imediat ce nu li s-ar mai asigura privilegiile prezente şi şansa de a domina şi în viitor. Vom ajunge, oare, să ferim poporul de această ultimă nenorocire? Să sperăm;

IV. *Cum au ajuns diferitele coterii la putere*

Filosofia a depus eforturi extraordinare pentru a ajunge să convingă omenirea de un adevăr evident, ale cărui probe apar fără încetare sub ochii oamenilor de toate vîrstele. Adevărul este că toţi sîntem *egali;* dintotdeauna şi prin legea naturii toţi sîntem rezultatul aceloraşi principii; toţi tindem către un scop *comun.*

Cred că această uriaşă descoperire trebuia să aibă drept consecinţă imediată soluţionarea definitivă a problemei sociale. N-a fost deloc aşa. Problema socială a devenit din ce în ce mai gravă, pe măsură ce ştiinţa a dezvăluit-o şi şi-a impus punctul de vedere! De unde vine această contradicţie? Din faptul că exploatatorii, nedispunînd de securitatea de care se bucurau vechii stăpîni datorită ignoranţei şi, totuşi, doritori să păstreze toate privilegiile celor pe care

i-au înlocuit (privilegii numite astăzi *drepturi acordate)* au introdus în sistem minciuna, duplicitatea, viclenia și violența. Prin acest procedeu rușinos, exploatatorii omenirii au ajuns să-și asigure, la nesfîrșit, aceleași privilegii, cu ajutorul cîtorva schimbări de formă și de denumiri. Înarmați cu aceste teribile scuze împotriva inegalității sociale și tocmai pentru că sîntem în stare să demonstrăm că ea este sursa scîrboasă a tuturor mizeriilor, viciilor și crimelor, care transformă drumul ce-i este dat fiecăruia într-o arenă, neîncetat plină cu lacrimi și sînge, am susținut necesitatea de a aboli cît mai curînd inegalitatea socială.

A aboli inegalitatea! Ce putere magică au aceste cuvinte! Niciodată, nici o blasfemie nu a produs un efect atît de direct asupra spiritelor fanatice. Abia le-am pronunțat și văd deja nenumărate hoarde de dușmani prăvălindu-se asupra noastră, pline de furie, cu ochii lucind de ură, amenințînd, înarmate pînă în dinți.

Orbi ce sînteți! Nu vedeți că v-am scăpat de șarpele pe care îl încălzeați la sîn? Nu vedeți că noi nu avem nimic comun cu reformatorii care au răsturnat unul după altul imperiile? Nu vedeți că noi am adus omenirii realizarea idealurilor mereu și degeaba invocate, pentru că erau, de fapt, produse ale unor coterii preocupate de orgoliile și lăcomia lor? În timp ce *noi* am dat ultima lovitură tuturor castelor ce se străduie să arunce, din nou, omenirea în mizerie, căci păstrează încă nebuneasca speranță de a-și redobîndi vechea lor putere; noi am declarat război, pe viață și pe moarte, tuturor coteriilor care au urmat celor dinainte de Revoluție și al căror jug este încă și mai rău decît cel al stăpînilor de odinioară, căci, neputînd să nege principiile în numele cărora au ajuns la putere, ele încearcă să le facă uitate, prin false interpretări, în așa fel încît să nu rămînă altă putere decît cea a aurului pe care îl au, nici altă morală decît cea de a face totul pentru aur.

V. *Coteriile nu pot păstra puterea. Egalitatea nu are nimic din ceea ce ar putea înfricoșa, chiar și pe privilegiați*

Ceea ce vreți e prea frumos, omenirea nu e în stare de o asemenea neasemuită virtute! Astfel, neputînd aduce împotriva noastră probe ca acelea pe care noi le desemnăm drept sursele răului, fiecare ne acuză de propriile sale vicii; iar noi, prin urmare, nu ar trebui să fim ascultați, cel puțin pentru că principiile noastre presupun a avea în suflet prea multă virtute! În ce mlaștină a tîrît viciul umanitatea, dacă a putut să-i imprime această pecete a murdăriei? Cei care turuie despre soartă și destin s-au gîndit bine la greutatea cuvintelor lor? Știu ei, oare, că discursul lor aduce cu următoarea frază: Umanitatea, ca masă, este incapabilă să separe binele de rău, crima de virtute, mizeria de bunăstare? Această prerogativă ar fi rezervată cîtorva inteligențe privilegiate, care, în consecință, ar avea dreptul să guverneze după bunul lor plac. Cît timp va funcționa acest drept? Pînă cînd inteligențele mai subtile, adică mai viclene și mai ipocrite, vor trece la atacul puterii celor care conduc astăzi. Iar aceasta se va întîmpla în curînd; imediat apoi, alte lupte vor urma pînă cînd, în sfîrșit, nu vor mai rămîne decît cenușă și cadavre.

Cum adică? Ați văzut că prestigiul pe care se sprijineau vechile caste a fost distrus și mai vreți încă să perpetuați inegalitatea, care nu are altă apărare decît tocmai acest prestigiu?

Gîndiți că sclavul s-ar fi supus stăpînului său, dacă nu ar fi fost convins că autoritatea acestuia venea de la o putere superioară ambilor și independentă de voința atît a unuia, cît și a altuia? În numele cui vreți voi să obțineți supunere, voi, care vreți sclavi sau inferiori (ceea ce e absolut același lucru), în timp ce ei se consideră mai inteligenți și mai puternici decît voi? Această supunere o veți obține în nu-

mele carcerei, temniței, pistolului și eșafodului! Iată singurele baze pe care va putea să stea sistemul inegalității; iată, deci, singurele valori pe care 1793 le-a lăsat celor ce doresc menținerea sistemului!

Astfel, voi, cei care nu doriți *egalitatea reală* — care oricum vă asaltează din toate părțile — ar trebui să învățați în ce condiții ați putea ajunge să-i impuneți o încetinire a împlinirii sale. Fie trebuie să restabiliți, în propriul vostru interes, ceea ce a distrus 1793, adică să aruncați din nou masele în ignoranță și să inventați o altă divinitate în care să creadă, așa cum vă prefaceți voi însivă a crede; fie, în caz contrar, să vă hotărîți să țineți fără încetare sabia în mînă, pentru a face să cadă capetele ce se ridică mereu din popor.

Prima din aceste căi este imposibilă acum, cred că nu mai e nevoie să insist pentru a vă convinge. A doua v-ar putea reuși un timp, dar va săpa sub picioarele voastre o prăpastie, în care veți cădea siguri la rîndul vostru, acoperiți de sînge și dezonoare. Nu înseamnă aceasta a împinge orbirea și cruzimea dincolo de limitele firești, susținînd un război nedrept, cu certitudinea că veți fi învinși?

Neputînd să ne convingeți, încercați să ne emoționați, pozînd în victime ale egalității, tocmai voi, cărora regimul inegalității v-a creat nevoi și vicii pe care nu le-ați mai putea satisface altfel. Aveți multă abilitate, de puteți juca un asemenea rol! Nu aș putea ca, în loc de orice răspuns, să vă arăt nenumăratele victime ale viciilor și poftelor voastre ușuratice, ca să vă convingeți singuri care le este opinia în această privință? Dar îmi face mai multă plăcere să mă fac interpretul lor pe lîngă voi. Îmi este mai ușor așa.

Nu înțeleg cum puneți problema! Pentru că vor exista totdeauna cîțiva oameni care au toane bizare, dorințe extravagante, gusturi depravate, întreaga omenire va trebui să se condamne, cu bună știință, la mizerie pentru a-i putea mulțumi? Va trebui ca ea să se mulțumească cu cîteva mărunte cocioabe, în timp ce unii să locuiască în castele,

din care să nu ocupe, de fapt, decît a suta parte? Va trebui ca omenirea să umble îmbrăcată în zdrențe, pentru ca puținii aleși să aibă stofe de lux, aur și pietre prețioase? Va trebui omenirea să trudească zi și noapte, pentru a da posibilitatea cîtorva să nu muncească? Va trebui ca omenirea să fie fericită că moare de foame, sau cel mult să se mulțumească cu o hrană mizeră, în timp ce cîțiva, puțini, să sufere de indigestie de pe urma meselor prea încărcate, unde o singură înghițitură costă mai mult efort, grijă, muncă și sudoare decît cina a douăzeci de familii sărmane?

Au trecut deja cincizeci de ani de cînd omenirea cere răzbunarea acestor inechități; și acum, cînd dreptatea omenească e gata să explodeze, voi încercați să-i obiectați că ar trebui să amîne realizarea fericirii sale! Ce are oare egalitatea atît de înfricoșător ca teama de ea să vă orbească atît de tare? Legea egalității nu e făcută și pentru voi, ca pentru toți? Nu vă apără drepturile, așa cum le apără pe ale tuturor? Îndrăzniți, deci, să o priviți în față: cînd o veți cunoaște mai bine, poate că veți fi obligați să fiți de acord că ea poate să aducă și fericirea voastră și pe cea a tuturor; asta, în cazul că nu sînteți niște monștri. Iar voi știți bine ce se întîmplă cu monștrii care amenință existența unei specii!

VI. *Axiomele legii egalității*

Fiind alcătuită din ființe absolut identice, omenirea nu poate admite mari și mici, puternici și slabi, orgolioși și umili, superiori și inferiori, exploatatori și exploatați sau, pe scurt, nu poate admite stăpîni și sclavi! Oricare ar fi numele dat tuturor acestor clasificări nedrepte, tuturor acestor gradări odioase, ele au fost și ar putea fi stabilite încă,

dar împotriva legilor naturii, bază invariabilă a oricărei legi sociale.

Omul izolat nu se află în starea sa normală, căci, astfel, nu-şi poate exercita facultăţile naturale, nici să-şi satisfacă adevăratele nevoi. Societatea are ca scop de a oferi fiecăruia dintre membrii săi cea mai înaltă bunăstare posibilă, asigurîndu-i satisfacerea nevoilor raţionale; iar fiecare este dator societăţii, în schimbul a ceea ce primeşte, să-şi folosească la maximum capacităţile, în scopul bunăstării tuturor. De aici decurge axioma care cuprinde întreaga lege a egalităţii: *cine face tot ce poate, face ce trebuie.* Fiecare are dreptul la satisfacerea nevoilor sale raţionale; cînd toţi posedă ceea ce le este necesar. Utilul şi agreabilul sînt distribuite în aceleaşi proporţii ca şi necesarul; ceea ce este inutil e înlăturat din orice societate bazată pe principiul egalităţii.

Raţiunea universală este cea mai înaltă sumă a raţiunilor individuale, emanînd vigoare şi bucurîndu-se, pe deplin, de toate facultăţile lor.

Ştiinţa este singura călăuză a opiniei publice, iar opinia publică este singura suverană.

Calităţile corpului, ca sănătatea şi forţa; calităţile spiritului, ca amplitudinea şi profunzimea, nu determină altă diferenţă între oameni, între cel care are mai mult şi cel care are mai puţin, decît obligaţia primului de a satisface nevoile celui de-al doilea. Diferitele funcţiuni cerute de activităţile republicii sau comunei nefiind decît îndatoriri ca toate celelalte, îndeplinite de fiecare cetăţean pentru bunăstarea societăţii, nu pot juca, pentru cel ce le are în sarcină, rolul de cauză sau pretext pentru a face discriminări în satisfacerea nevoilor corpului şi spiritului său. Neadmiţînd nici o dogmă mistică sau religioasă, egalitatea nu promite şi nici nu acordă altă recompensă celui care o merită decît recunoştinţa publică. Educaţia egală pentru toţi îi va învăţa pe toţi că stima concetăţenilor este cea mai frumoasă recompensă pe care ar putea-o obţine.

Principiile legii egalității sînt convenabile tuturor popoarelor, oricare ar fi poziția lor geografică și cerul sub care trăiesc.

Iată, deci, spiritul legii egalității. Mă limitez acum la acest rezumat, pentru că principiile sale vor fi examinate și dezvoltate în întreaga lor cuprindere cînd în *Istoria egalilor*[3] ne vom ocupa de organizarea socială.

VII. *Comunitatea este singura expresie veritabilă a legii egalității. Mijloacele edificării ei*

Oricine va fi meditat adînc asupra axiomelor ce le-am expus în capitolul precedent va înțelege că, departe de a fi un nou Procust, nu doresc deloc să așez umanitatea pe un pat al supliciilor, tăind cu crudzime ceea ce-ii depășește dimensiunile rigide. Să nu ni se arunce în față că am fi adepții *legii agrare* și ai robespierrismului. Frații Grachus și montagnarzii sînt pentru noi iluștri martiri ai fericirii omenirii, ale căror curaj și virtute ne străduim să le urmăm, dar nu vom adopta niciodată sistemul de organizare socială imaginat de ei, tot așa cum nu adoptăm cel cunoscut sub numele de *calea de mijloc*, dacă există vreuna, în acest caz. Toate principiile noastre, toate perspectivele și speranțele noastre se rezumă într-un singur cuvînt: *comunitate* (...)

---

[3] J.-J. Pillot a redactat și *L'Histoire des Egaux ou Moyens d'établir l'égalité absolue parmi les hommes* (1840) *(Istoria egalilor sau despre căile de a întemeia egalitatea absolută între oameni)* apărută după scrierea de față.

PIERRE-JOSEPH PROUDHON

(1809 — 1865)

P.-J. Proudhon, „omul-teroare", cum l-au numit exagerînd contemporanii, a avut destinul sinuos și greu de descifrat la prima vedere al multor revoluționari ai secolului al XIX-lea. Cîteva dintre multele sale cărți au fost mereu reeditate, pînă în anii noștri chiar; s-au scris zeci de teze doctorat (printre care cea a lui Mihai Ralea) și sute de lucrări despre esența ideilor sale, dar, la lectura directă, cititorul contemporan poate cu greu să-și imagineze cum a putut trece Proudhon, polemist subtil și înfocat, (însă nu mai mult) drept un terorist al ideilor. Faima și-o datorează unei lucrări de 250 de pagini, apărută în iunie 1840 la Paris, sub titlul *Ce este proprietatea sau cercetări asupra principiului dreptului și guvernării*, carte destinată unei cariere privilegiate în literatura revoluționară a timpului. Autorul avea 31 de ani (născut la 15 ianuarie 1809 în familia unor mici viticultori din Besançon, oraș care îi dăduse deja pe Ch. Nodier și V. Hugo, situat într-o regiune unde se născuse și Ch. Fourier), fusese muncitor tipograf, iar în zilele apariției cărții era bursier al *Academiei* din orașul său natal. Bun cunoscător al latinei și ebraicii, stăpînit de o patimă acaparatoare a scrisului, veșnic în mișcare, angrenat în afaceri „păguboase", cum spune Saint-Beuve, care i-a consacrat o monografie, ca orice economist care scrie mult despre bani, credite, bănci, dobînzi, P.-J. Proudhon va intra în istoria revoluționarilor sub o formă ambiguă. Nu va crea o mișcare revoluționară propriu-zisă, — deși Bakunin și anarhiștii blamați de prima *Internațională* îl vor revendica drept părinte spiritual, mai mult pentru opoziția sa față de Marx decît pentru litera operei — nu va fi un condu-

cător de organizații proletare, nu-și va pune amprenta pe un sistem de gîndire cu totul original, neerodabil de istorie, nu va institui o știință nouă. Dar va avea o certă influență asupra spiritului francez în secolul al XIX-lea, secol numit de senzualul Léon Daudet al „stupidității și materialismului", în așa fel încît îl vor revendica revoluționarii, polemiștii cu sau fără înclinații politice, literații și oratorii parlamentari, de care Franța nu a dus niciodată lipsă. Comuna din Paris, răscoalele rusești din 1905 și crearea sovietelor ca organisme ale muncitorilor și soldaților „federați" au fost direct influențate de ideile politice proudhoniene. De fapt, Proudhon este primul socialist cu adevărat important care a supus unei *critici economice* teoria comunismului egalitar și a transferat, astfel, discuția despre mijloacele de realizare a noii societăți de pe tărîmul moral, etic, religios, politic, filosofic, pe planul economiei politice. Atacul proudhonian împotriva proprietății private este atît de limpede, de logic, de echilibrat, încît a marcat o întreagă generație de revoluționari europeni. Cînd a murit, în 1865, mai erau numai doi ani pînă la apariția *Capitalului*, carte construită după un model similar celui pe care, cu mai puțină rigoare, îl folosise și Proudhon în *Sistemul contradicțiilor economice sau filosofia mizeriei* (1846).

CE ESTE PROPRIETATEA? SAU CERCETĂRI ASUPRA PRINCIPIULUI DREPTULUI ȘI GUVERNĂRII

(1840)

I. *Metoda lucrării; ideea unei revoluții*

Dacă aș fi întrebat: *ce este sclavia?* și aș răspunde scurt: *este o crimă*, gîndul meu ar fi imediat înțeles. N-aș avea nevoie de un lung discurs pentru a arăta că puterea de a-i răpi omului gîndirea, voința, personalitatea este o putere de viață și moarte, că a face dintr-un om un sclav înseamnă

a-l ucide. Atunci pentru ce nu aş putea răspunde la întrebarea: *ce este proprietatea?* cu *este un furt*, căci această a doua întrebare este echivalentă cu prima? (...) Un autor ne învaţă că proprietatea este un drept civil, născut din dreptul primului ocupant şi protejat de lege; un altul susţine că este un drept natural, avîndu-şi izvorul în muncă. Iar aceste teorii, oricît de contradictorii ar părea, sînt aprobate şi încurajate! Eu afirm că nici munca, nici ocuparea, nici legea nu pot da naştere proprietăţii. Afirm, de asemenea, că proprietatea este, de fapt un efect fără cauză. (...)

La drept vorbind, eu nu vreau să întocmesc un sistem: eu cer sfîrşitul privilegiilor, abolirea sclaviei, egalitatea drepturilor, domnia legii. Dreptate, şi numai dreptate: aceasta este, pe scurt, discursul meu. Las altora grija de a disciplina lumea.

M-am întrebat într-o bună zi: de ce atîta durere şi mizerie în societate? Omul trebuie să fie la nesfîrşit nefericit? Şi, fără a mă opri la explicaţiile bune la toate ale celor ce propun reforme, acuzînd pentru mizeria generală fie moliciunea şi nepricepereа conducătorilor, fie conspiratorii şi răscoalele, fie ignoranţa şi corupţia generală, obosit de interminabilele lupte de tribună şi de presă, am vrut eu însumi să aprofundez problema. Am consultat marii savanţi, am citit o sută de volume de filosofie, drept, economie politică şi istorie; şi m-am plîns celui de sus de a fi trăit într-un secol în care atîta lectură nu mi-a fost de nici un folos! M-am străduit din răsputeri să obţin informaţii precise, comparînd teoriile, criticînd răspunsurile, calculînd fără încetare, cîntărind mii de silogisme cu balanţa celei mai scrupuloase logici. Pe acest drum chinuitor am adunat mai multe fapte interesante, pe care le voi împărtăşi prietenilor şi publicului îndată ce voi avea prilejul. Dar, trebuie să o spun, cred că noi nu am înţeles niciodată sensul acestor cuvinte atît de banale şi de sacre, totodată — *dreptate*, *egalitate*, *libertate*. Cred că asupra fiecăruia dintre acestea avem idei profund

obscure, iar această ignoranță este cauza unică a sărăciei care ne macină și a tuturor calamităților care afectează specia umană. (...)

Da, desigur, toți oamenii cred și spun mereu că egalitatea condițiilor de viață generează egalitatea drepturilor; că *proprietate* și *furt* sînt termeni sinonimi, că orice privilegiu social acordat, sau mai bine zis, însușit sub pretextul superiorității de talent sau de utilitate, este o nelegiuire și o ticăloșie. Toți oamenii, repet, simt aceste lucruri în inimalor. E vorba de a-i face să le înțeleagă.

Martor al durerilor secolului meu, mi-am spus: printre principiile pe care se bazează societatea, există unul pe care ea nu-l înțelege, pe care ignoranța l-a degradat și care este cauza întregului rău social. Acest principiu este cel mai vechi dintre toate, căci stă în firea revoluțiilor să aducă principii noi, conservîndu-le totodată pe cele deja existente. Or, răul care ne macină este anterior oricărei revoluții[1] (...).

Dar ce există în om mai vechi și mai profund decît sentimentul religios?

Este însuși omul, adică voința și conștiința, liberul arbitru și legea, opuse într-un antagonism perpetuu. Omul este în război cu sine însuși. De ce? (...)[2]

În 1789 națiunea franceză, divizată în caste, săracă și oprimată, se zbătea sub plasa triunghiulară a absolutismului regal, tiraniei seniorilor și parlamentarilor și intoleranței sacerdotale. Exista dreptul regelui și cel al preotului, dreptul nobilului și al omului de rînd, existau privilegii de naștere, provincie, comune, corporații și de meserii. Dincolo de ele — violență, imoralitate, mizerie. De cîtva timp se vorbea de reforme; cei care, în aparență, le doreau cel mai mult, nu voiau, de fapt, decît să profite, iar poporul — care

[1] Acest principiu nu este religia, demonstrează P.-J. Proudhon.

[2] Teologii spun că primul om a păcătuit, deci păcatul, răul ar fi caractere intrinseci ale umanității. Această teorie, continuă Proudhon, este nulă în fața științei. Nici ideea că justiția și legea se aplică greșit nu poate fi cauza răului social.

ar fi trebuit să cîştige totul prin reformele promise — nu aştepta prea multe, rămînînd tăcut. Multă vreme, acest sărman popor, fie din neîncredere, fie din disperare, a ezitat să-şi ceară drepturile. S-ar fi zis că obiceiul de a fi supus a subminat curajul celor vechi organizări comunale, atît de mîndre în evul mediu.

În acest moment a apărut o carte[3] care rezuma întreaga situaţie în două propoziţii: *Ce este starea a treia?* — *Nimic. Ce ar trebui să fie* — *Totul.* Cineva a adăugat sub formă de comentariu: *Ce este regele?* — *El este delegatul poporului.*

Revelaţie. Un văl imens s-a risipit dintr-o dată, ochii văd acum limpede. Poporul începe să judece:

Dacă regele este delegatul poporului, el trebuie să dea seamă.

Dacă trebuie să dea seamă, el este supus controlului.

Dacă poate fi controlat, este răspunzător.

Dacă este răspunzător, poate fi pedepsit.

Dacă poate fi pedepsit, trebuie să i se judece faptele.

Dacă poate fi pedepsit după fapte, poate fi pedepsit cu moartea.

Cinci ani după broşura lui Sièyes, starea a treia era totul: regele, nobilimea, clerul nu mai existau. În 1793, poporul, fără să se împiedice de ficţiunea constituţională a inviolabilităţii monarhului, l-a dus la eşafod pe Ludovic al XVI-lea; în 1830 îl însoţea la Cherbourg pe Charles al X-lea. Că, într-un caz sau celălalt, poporul s-ar fi putut înşela asupra aprecierii delictului — aceasta ar fi o eroare de fapt; de drept însă, logica (care îl făcea să acţioneze) era ireproşabilă. (...)

Cînd ideile noastre despre un fapt fizic, intelectual sau social se schimbă, ca urmare a observaţiilor pe care le facem,

---

[3] E.-J. Sièyes (1748—1836) — abate francez, autor al lucrării *Qu'est-ce que le tiers état? (Ce este starea a treia?).* Starea a treia era denumirea burgheziei urbane. Lucrarea lui Proudhon a fost comparată favorabil de Karl Marx cu lucrarea lui Sièyes, ambele avînd un ecou amplu la data apariţiei lor.

vorbim de o *revoluție*. Dacă e vorba numai de extinderea sau modificarea ideilor noastre, atunci avem *progres*. Astfel, sistemul lui Ptolemeu a fost un progres în astronomie, cel al lui Copernic a făcut revoluție. Examinarea reformelor efectuate atunci o demonstrează.

Atît de multă vreme victimă a egoismului monarhic, poporul a crezut că se va elibera pentru vecie declarînd că numai el este suveran. Dar ce era monarhia? — Suveranitatea unui om. Ce este democrația? — Suveranitatea poporului sau, mai bine zis, a majorității naționale. Dar aceasta este întotdeauna suveranitatea omului pus în locul suveranității legii, suveranitatea voinței în locul celei a rațiunii, într-un cuvînt a pasiunilor în locul dreptului. Fără îndoială, cînd un popor trece din stadiul monarhic în cel democratic, acesta este un progres, pentru că, multiplicînd suveranul, rațiunea are mai multe șanse de a înlocui bunul-plac; totuși, în acest caz nu este vorba de revoluție în guvernare, pentru că principiul societății rămîne același. Astăzi avem dovezi că nici în cea mai perfectă democrație omul nu e totdeauna liber[4].

Mai e ceva: poporul suveran nu poate exercita el însuși suveranitatea, fiind obligat să delege puterea unor împuterniciți (...). Că acești împuterniciți sînt cinci, zece, o sută, o mie, nu au nici o importanță nici numărul, nici numele. E vorba, totdeauna, de guvernarea unui om, de domnia voinței și a bunului plac. Întreb deci: ce a revoluționat pretinsa revoluție de la 1793?

De altfel, se știe cum a fost exercitată această suveranitate, mai întîi de către Convenție, apoi Directorat, mai tîrziu confiscată de consul (...). Dar, ce este de fapt suveranitatea? Este, se spune, *puterea de a face legi*. *Altă absurditate*,

---

[4] v. Tocqueville, *Despre democrație în Statele Unite* și Michel Chevalier *Scrisori despre America de nord*. În Plutarh, *Viața lui Pericle*, se poate vedea că, la Atena, oamenii cinstiți erau obligați să se ascundă pentru a se instrui, altfel putînd fi acuzați că aspiră la conducerea statului *(n. P.-J. Proudhon)*.

prelungire a despotismului. Poporul, știind că regii își motivează ordinele prin formula: *așa este vrerea noastră* a vrut, la rîndul său, să guste din plăcerea de a face legi. De cincizeci de ani încoace el a făcut mii de legi, totdeauna, bineînțeles, prin intermediul reprezentanților săi. Iar distracția e departe de a se fi sfîrșit. (...)

Iată deci trei principii fundamentale ale societății moderne, pe care mișcările din 1789 și 1830 le-au consacrat rînd pe rînd: 1) *suveranitatea de voință a omului*, adică, pe scurt, *despotismul;* 2) *inegalitatea averilor și rangurilor;* 3) *proprietatea* — care s-ar găsi deasupra JUSTIȚIEI, mereu și de toți invocată ca geniu tutelar al suveranilor, nobililor și proprietarilor; JUSTIȚIA, lege generală, primară, categorică a oricărei societăți (...).

Proprietatea e justă? Toți răspund fără ezitare: da, e justă. Nimeni pînă în prezent nu mi se pare să fi răspuns în deplină cunoștință de cauză negativ. De altfel, un răspuns argumentat n-ar fi fost deloc un lucru ușor; numai timpul și experiența puteau aduce o soluție. Acum, această soluție există — e rîndul nostru să o ascultăm. Încerc deci să o demonstrez.

I. (...) Prin metoda logică de analiză, ajungem repede să recunoaștem că toate raționamentele imaginate pentru a apăra proprietatea, *oricare ar fi ele*, conduc totdeauna și în mod necesar la egalitate, adică la negarea proprietății (...)

II. Proprietatea fiind, deci, în mod necesar concepută sub semnul egalității, vom cerceta de ce, în ciuda necesității logice, egalitatea nu există. Acest nou studiu cuprinde două părți: în prima parte, plecînd de la faptul în sine al proprietății, analizăm dacă acest fapt este real, dacă există, dacă este posibil; ar fi o contradicție ca ambele forme sociale opuse (egalitate și inegalitate) să fie simultan posibile. Astfel descoperim, fapt singular, că în realitate proprietatea poate să se manifeste ca accident, dar, în principiu și ca instituție, ea este imposibilă din punct de vedere logic. În așa

fel încît axioma scolastică *ab actu ad posse valent consecutio (de la fapt la posibilitatea consecinţei este un drum logic)* e falsă în privinţa proprietăţii.

În sfîrşit, în ultimul capitol, sprijinindu-ne pe psihologie şi înţelegînd natura omului, vom expune principiul justiţiei, formula şi caracterul său. Vom preciza legea organică a societăţii. Vom explica originea proprietăţii, cauzele edificării, stabilităţii şi viitoarei sale dispariţii. Vom stabili, în mod definitiv, identitatea sa cu furtul. Şi, după ce vom fi arătat că aceste trei prejudecăţi, *suveranitatea omului*, *inegalitatea condiţiilor*, *proprietatea* sînt identice, că pot fi înlocuite una cu cealaltă şi sînt reciproc înlocuibile, nu ne va fi greu să deducem, pe baza principiului contradicţiei, baza guvernării şi a dreptului. Aici se opresc analizele noastre, pe care le vom continua în alte lucrări[5].

III. *Munca drept cauză eficientă a proprietăţii*

(...) 1. Munca nu are, prin ea însăşi, nici o putere (justificare) de însuşire asupra obiectelor naturii;

2. Acceptînd totuşi această putere a muncii, se ajunge la ideea egalităţii proprietăţii, oricare ar fi felul muncii, va-

[5] Într-un mod specific, utilizînd foarte frecvent procedeul reducerii la absurd, P.-J. Proudhon examinează teoriile care justifică proprietatea privată prin argumente din domeniul: a) dreptului natural (fie dreptul primului ocupant, fie prin munca depusă în vederea transformării pămîntului în mijloc de producţie); b) dreptului civil (conform legilor existente la un moment dat într-o societate) şi constată că nici una nu rezistă în confruntarea cu logica şi cu drepturile fundamentale ale omului. În plus, aceste modalităţi de justificare a proprietăţii private intră în contradicţie, conform opiniei autorului, cu principiul egalităţii promovat de Revoluţia Franceză. Astfel, nici dreptul „divin" (proprietatea este dată de Dumnezeu), nici „contractul social", nici legea impusă prin forţă nu pot justifica proprietatea. Urmează analiza muncii ca bază a proprietăţii private.

loarea produsului și oricît de accentuată ar fi inegalitatea facultăților productive (...);

3. Bazîndu-ne pe ideea de justiție, constatăm că munca *distruge* proprietatea (...).

Să acceptăm, totuși, că munca dă dreptul de proprietate asupra produsului; atunci, de ce acest principiu nu este universal? De ce această pretinsă lege este aplicată unui grup restrîns de oameni și nu are valabilitate în cazul masei muncitorilor? (...) Cel care muncește devine proprietar; după principiile actuale ale economiei politice și dreptului, acest fapt nu poate fi negat. Cînd spun „proprietar" eu nu înțeleg însă, cum o fac economiștii noștri ipocriți, numai cel care își încasează prelevările, salariul, gajurile. Prin proprietar, eu înțeleg stăpînul valorii create de el însuși, valoare care poate da un beneficiu numai proprietarului, adică celui care a produs-o.

Cum analiza aceasta este legată de teoria salariilor și a distribuirii produselor, materie deloc limpede pînă acum, îmi permit să mă opresc mai mult asupra ei. Nu va fi inutil pentru subiectul nostru. Mulți vorbesc despre admiterea muncitorilor la împărțirea produselor și beneficiilor; dar această participare cerută pentru ei este pură filantropie. Nu s-a demonstrat niciodată, nici măcar nu s-a bănuit că participarea este, de fapt, un drept natural, necesar, inerent muncii, inseparabil de calitatea de producător.

Iată ideea mea: *muncitorul păstrează, chiar după ce și-a primit salariul, un drept natural de proprietate asupra obiectului pe care l-a produs.*

Citez dintr-un economist: „Un număr de muncitori sînt angajați să curețe un teren: ei taie copacii, smulg mărăcinișul, fac lucrări de desecare a unei mlaștini. Muncitorii fac să crească valoarea solului, mărind proprietatea respectivă. Valoarea adăugată solului prin munca lor le este plătită prin alimentele date de proprietar și prin salariul zilnic. Valoarea adăugată devine proprietatea capitalistului."

Acest preţ nu este suficient. Munca a creat o valoare. Ea este proprietatea muncitorilor. Dar ei nici nu au vîndut-o, nici nu au schimbat-o. Iar capitalistul nu a achiziţionat-o. Că acel capitalist are un drept parţial asupra întregului, pe baza a ceea ce a dat muncitorilor — nimic mai corect. A contribuit la producţie, are dreptul să se bucure de o parte a rezultatelor. Dar dreptul capitalistului nu-l anulează pe cel al muncitorilor, tovarăşii săi în procesul producţiei. De ce se tot vorbeşte de salariu? Banii cu care s-au plătit salariile muncitorilor sînt recuperabili în cîţiva ani de folosire a terenului, cedat pe vecie de către muncitori, în stare productivă. Salariul este cheltuiala cerută de întreţinerea şi refacerea zilnică a muncitorului. Eronat se vede în salariu preţul unei vînzări. Muncitorul nu a vîndut nimic; el nu-şi cunoaşte dreptul, nu ştie ce a cedat, nu are habar de contractul pe care capitalistul pretinde că l-a încheiat cu muncitorul. Din partea muncitorului — o totală neştiinţă; din partea capitalistului, greşeală şi efectul surprizei, ca să nu spun viclenie şi fraudă.

(...) Capitalistul, se susţine, a plătit *zilele* muncitorilor; pentru a fi exacţi, ar trebui să spunem că a plătit de atîtea ori o zi cîţi muncitori a folosit în fiecare zi, ceea ce nu este deloc acelaşi lucru. El nu a plătit această forţă imensă care rezultă din unirea şi armonia muncitorilor, din convergenţa şi simultaneitatea eforturilor lor. Două sute de soldaţi au pus în cîteva ore obeliscul de la Luxor pe postamentul său; un singur om ar fi putut-o face în 200 de zile? Cu toate acestea, pentru capitalist, suma salariilor zilnice ar fi fost aceeaşi (...). E uimitor că nici un economist nu a remarcat aceasta.

Să calculăm ce a primit şi ce a plătit capitalistul.

Muncitorului îi trebuie un salariu pentru a trăi cînd munceşte, căci el nu produce decît consumînd. Cine angajează un om îi datorează hrană şi întreţinere, sau salariul echivalent. E prima condiţie a oricărei producţii (...). Trebuie, de asemenea, ca muncitorul, în afară de subzistenţa

actuală, să găsească în producţie garanţia existenţei sale viitoare, pentru cazul că nu ar mai avea de lucru sau nu ar mai putea lucra. Cu alte cuvinte, trebuie ca munca viitoare să renască permanent din munca trecută: aceasta este legea generală a reproducţiei (...). Care este motivul celui ce-şi închiriază serviciile? Presupusa nevoie pe care o are proprietarul de el şi presupunerea (falsă) că există voinţa de a-i da de lucru. La fel cum altădată pălmaşul îşi ţinea pămîntul din generozitatea şi bunul plac al seniorului, tot aşa, azi, muncitorul îşi menţine munca din bunul plac şi nevoile stăpînului şi proprietarului. Este ceea ce se numeşte a posеda cu *titlu precar*[6]. Dar această condiţie precară este o nedreptate, căci ea implică inegalitatea pe piaţă. Salariul muncitorului nu depăşeşte deloc consumul său curent şi nu-i asigură salariul de a doua zi, în timp ce capitalistul găseşte în instrumentul produs de muncitor o garanţie de independenţă şi securitate pentru viitor.

Dar acest ferment regenerativ, acest germen etern al vieţii, adică pregătirea unei producţii şi a instrumentelor ei, este ceea ce capitalistul datorează producătorului şi nu-i mai dă niciodată înapoi. Tocmai această prelevare fraudoloasă sărăceşte muncitorul, generează luxul trîndavului şi provoacă inegalitatea condiţiilor de existenţă. Este exact ceea ce s-a numit, cu un titlu atît de potrivit, *exploatarea omului de către om*.

Din trei, una. Ori muncitorul va avea o parte din produsul pe care îl realizează împreună cu un şef, ori şeful va înapoia muncitorului echivalentul serviciilor productive, ori, în sfîrşit, se obligă să-i dea continuu de lucru. Împărţirea produsului, reciprocitatea serviciilor prestate sau garanţia unei munci continue, capitalistul nu are o altă cale în afara acestora. Dar a doua şi a treia cale nu sînt valide: capitalistul nu se poate pune la dispoziţia miilor şi miilor de mun-

[6] *Précaire*, din *precor* (lat.), „eu rog", pentru că actul de concesiune menţiona expres că seniorul a cedat rugăminţilor slujitorilor şi servilor săi şi le-a acordat permisiunea de a munci *(n. P.-J. Proudhon)*.

citori care, direct sau indirect, i-au procurat ceva. Rămîne, deci, partajul proprietății. Iar, dacă proprietatea e împărțită, toate averile vor fi egale. Nu vor mai exista nici mari capitaliști, nici mari proprietari (...). *Divide et impera:* dezbină și stăpînește; dezbină și vei deveni bogat; dezbină și vei înșela oamenii, le vei zăpăci rațiunea și nu-ți va păsa de justiție. Separă muncitorii unii de alții și se va putea ca ziua de lucru plătită fiecăruia să depășească valoarea fiecărui produs individual. Dar nu despre asta e vorba. O mie de oameni lucrînd douăzeci de zile sînt plătiți cum e plătit un om lucrînd 55 de ani. Însă forța celor o mie a făcut în douăzeci de zile ceea ce unul singur, într-o veșnicie chiar, nu va face. E echitabil tîrgul? Încă o dată, nu. Plătind toate forțele individuale, nu se plătește forța colectivă; rămîne, deci, totdeauna un rest de proprietate colectivă care nu a fost plătit și de care capitalistul beneficiază în mod injust.

Să presupunem că salariul pe cele douăzeci de zile e suficient pentru ca cei o mie de muncitori să se poată hrăni, locui, îmbrăca cît lucrează. După douăzeci de zile, dacă munca încetează, ce vor face muncitorii, dacă, pe măsură ce creează, ei lasă proprietarilor produsul lor? În timp ce proprietarul, întărit datorită contribuției muncitorilor, trăiește în securitate și nu se teme că-i vor lipsi munca sau pîinea, muncitorul nu are drept speranță decît bunăvoința aceluiași proprietar, căruia i-a vîndut și înfeudat libertatea sa. Și dacă proprietarul, retrăgîndu-se satisfăcut în dreptul său, refuză să se ocupe de muncitor, cum va putea muncitorul să trăiască? El a pregătit un teren și nu-l va semăna, a construit o casă comodă și frumoasă și nu o va locui, a produs totul și nu se bucură de nimic.

Prin muncă ajungem la egalitate: dacă forța, sîrguința, meșteșugul muncitorilor sînt egale, e clar că veniturile le vor fi la fel. Într-adevăr, dacă, cum se pretinde și am convenit și noi, muncitorul este proprietarul valorii pe care o creează, decurge că:

1. Muncitorul trebuie să acumuleze pe seama proprietarului trîndav;

2. Întreaga producție, fiind, în mod necesar, colectivă, muncitorul are dreptul, proporțional cu munca depusă, la participarea la produse și la beneficii;

3. Întregul capital acumulat fiind o proprietate socială, nimeni nu îl poate avea în proprietate exclusivă.

Aceste consecințe nu pot fi contestate. Numai ele, și ar fi suficiente pentru a răsturna întreaga noastră economie și a schimba instituțiile și legile noastre. Pentru ce atunci, chiar cei care au emis principiul refuză să-l urmeze? De ce economiști ca Say, Comte, Hennequin și ceilalți, după ce au spus că proprietatea vine din muncă, încearcă să o înghețe în principiul primului ocupant și în cel al legii? (...)

Cînd saint-simoniștii, fourieriștii și, în general, toți cei ce astăzi se interesează de economie socială și de reforme, își iau drept devize formulele:

Fiecăruia după capacitatea sa,
fiecărei capacități după munca sa
(Saint-Simon)

și *Fiecăruia după capitalul, munca și talentul său*
(Fourier)

ei înțeleg, chiar dacă nu exprimă direct, că produsele naturii folosite de muncă și industrie sînt o recompensă, un premiu, o distincție pentru tot felul de preeminențe și superiorități. Astfel, lumea apare ca o imensă arenă, unde trofeele sînt disputate nu cu lancea sau spada, forța sau trădarea, ci prin bogăție, știință, talent, chiar virtute. Pe scurt, principiul este: la capacitate mare, retribuție mare, sau, exprimat comercial, deci neechivoc, încasările trebuie să fie proporționale cu munca și capacitatea (...). Cele două secte se mîndresc cu principiul inegalității condițiilor, conform legilor naturii care, spun ele, a dorit ea însăși inegalitatea capacităților. Fourieriștii și saint-simoniștii doresc să facă în așa fel, prin organizarea lor politică, încît inegalitățile sociale să fie întotdeauna în acord

cu inegalitățile naturale. Cît despre problema de a ști dacă inegalitatea condițiilor, deci a retribuțiilor, este posibilă, ei se mărginesc la a măsura capacitățile naturale[7]. (...)

De la moartea lui Saint-Simon și de la pulverizarea școlii lui Fourier nimeni, din numeroșii lor adepți, nu a încercat să facă publică o demonstrație științifică a acestor maxime. Pariez o sută contra unu că nici un fourierist nici măcar nu bănuiește că aforismul bicefal de mai sus este susceptibil de două interpretări diferite. (...)

Propozițiile de mai sus, luate, cum se spune, *în sensul obvio* (aparent și vulgar) sînt false, absurde, înguste și contradictorii, ostile libertății, incitînd la tiranie, antisociale și fatalmente concepute sub influența categorică a prejudecății de proprietate.

În primul rînd *capitalul* trebuie șters dintre elementele după care se calculează retribuția. Atît cît am putut prinde din cîteva broșuri fourieriste, ei par să nege dreptul de ocupare și nu recunosc alt principiu al proprietății decît munca. Cu o asemenea premisă, ei ar fi trebuit să înțeleagă (dacă ar fi încercat să gîndească puțin) că un capital nu produce decît în baza dreptului de ocupare, deci această producție este ilegitimă. Într-adevăr, dacă munca este singurul principiu al proprietății, atunci nu mai sînt proprietarul terenului meu pe măsură ce mi se plătește arenda. Am demonstrat aceasta, fără putință de tăgadă. Același lucru este valabil pentru toate capitalurile, astfel că, plasînd un capital într-o afacere, înseamnă, conform regulilor dreptului, să-l schimb contra unei sume echivalente de produse. (...)

Deci capitalul poate fi schimbat, el nu poate fi o sursă de venit. Rămîn *munca* și *talentul* sau, cum spune Saint-Simon, *opera* și *capacitățile*. Încasările trebuie să fie propor-

[7] După Saint-Simon, preotul comunității, în baza infailibilității sale pontificale, trebuie să determine capacitatea fiecăruia (imitație a organizării bisericii romane). După Fourier, rangul și meritele sînt determinate prin vot și alegeri, imitație a regimului constituțional *(n. P.-J. Proudhon)*.

ţionale cu munca? Altfel spus, este just ca acela care muncește mai mult să primească mai mult? Rog cititorul să-și mărească atenția aici.

Pentru a rezolva dintr-o dată problema, e suficient să se pună întrebarea: munca e o *condiție* sau o *luptă*? Răspunsul nu mi se pare îndoielnic (...). În muncă trebuie să distingem, de fapt, două aspecte — *asocierea* și *materialul exploatabil*. În calitate de asociați, muncitorii sînt egali, și e o contradicție în faptul că unul este plătit mai mult decît altul. Căci producția unui muncitor neputînd fi plătită decît cu producția altuia, dacă cele două produse sînt inegale, restul (sau diferența dintre cel mai mare și cel mai mic produs) nu va fi încasat de societate, ci de cel plătit mai bine și, în consecință, nefiind schimbat, nu va afecta deloc egalitatea salariilor. Dacă vreți, va rezulta, pentru cel mai puternic muncitor, o inegalitate naturală, dar nu și una socială, nimeni nefiind privat de forța și energia sa productivă. Pe scurt, societatea nu schimbă decît produse egale, adică nu plătește decît activități care sînt efectuate pentru ea. Ceea ce se poate produce în afara limitelor sale nu o afectează mai mult decît diferențele dintre părul și vocile membrilor săi.

S-ar părea că apelez eu însumi la principiul inegalității. E exact pe dos. Suma muncilor efectuate pentru societate, adică a activităților susceptibile de a fi schimbate, fiind pe bază de folosire dată, cu atît mai mare cu cît muncitorii sînt mai mulți și, deci, sarcina fiecăruia e mai mică, decurge că inegalitatea naturală se neutralizează, pe măsură ce asocierea se extinde, și este produsă o cantitate mai mare de valori consumabile, astfel încît, în societate, singurul fapt care ar putea aduce inegalitatea muncii ar fi dreptul de ocupare, dreptul de proprietate.

Să presupunem că sarcina socială de muncă (arat, plivit, secerat etc.) este de 400 m² pe zi și că media de timp necesară este de 7 ore. Un agricultor va termina în 6 ore, altul în 8, cei mai mulți în 7 ore. Dar fiecare furnizează cantitatea de muncă cerută, oricare ar fi timpul necesar. Salariul tre-

buie să fie egal. Muncitorul care termină treaba în 6 ore ar avea dreptul, pe baza forței și a activității mai intense, să preia sarcina celor mai puțin îndemînatici, luîndu-le astfel munca și pîinea? Cine ar putea să susțină o asemenea idee? (...) Produsul fiecăruia este limitat prin dreptul tuturor. Chiar dacă solul ar fi nelimitat și cantitatea de materie de exploatat inepuizabilă, încă nu s-ar putea aplica formula: *fiecăruia după munca sa*. De ce? Pentru că societatea, oricît ar fi de numeroasă, nu poate da fiecărui membru același salariu, căci nu-l plătește decît cu propriul său produs. În ipoteza de mai sus (că nimic nu i-ar împiedica pe cei puternici să uzeze de avantajele lor) s-ar putea vedea cum, în interiorul egalității sociale, renasc inconvenientele inegalității naturale. Dar pămîntul, ținînd seama de forța productivă a locuitorilor săi și de capacitatea lor de multiplicare, este foarte limitat; în plus, datorită imensei varietăți de produse și extremei diviziuni a muncii, sarcina socială este ușor de îndeplinit. Or, prin această limitare a obiectelor care pot fi produse și prin ușurința de a le produce, legea egalității absolute este demonstrată.

Sigur, viața este o luptă, dar această luptă nu este deloc lupta omului împotriva omului, ci a omului împotriva naturii, și fiecare dintre noi trebuie să se implice aici. Dacă, în luptă, cel tare vine în ajutorul celui slab, fapta sa merită laude și afecțiune; dar ajutorul trebuie să fie acceptat liber, nu impus prin forță sau plătit. Pentru toți, drumul este același, nici prea lung, nici prea greu. Cine îl parcurge, își primește recompensa; nu e nevoie să ajungi primul.

S-a calculat că, dacă munca ar fi repartizată după numărul de indivizi valizi, durata medie a muncii zilnice în Franța nu ar depăși 5 ore. De pe ce poziție se cutează a se vorbi de inegalitatea muncitorilor? (...) Principiul *fiecăruia după munca sa*, interpretat în sensul *cine muncește mai mult primește mai mult*, presupune, deci, două fapte evident false: unul, de natură economică, care spune că într-o muncă

socială sarcinile pot fi inegale; altul, de natură fizică, care arată că producția este nelimitată. (...)

Dar se poate obiecta: în orice activitate sînt necesari conducători, supraveghetori etc. Aceștia vor avea aceleași sarcini? Nu, pentru că sarcina lor este de a conduce, supraveghea și instrui. Dar ei trebuie să fie aleși dintre muncitori, de către muncitorii înșiși și trebuie să îndeplinească condiția de eligibilitate. Același lucru pentru orice funcție publică, fie de administrație, fie de învățămînt.

Deci, primul articol al unei societăți bazate pe egalitate ar fi următorul: cantitatea limitată de material explotabil demonstrează necesitatea de a împărți munca după numărul muncitorilor; capacitatea dată tuturor de a îndeplini o sarcină socială, adică o sarcină egală, și imposibilitatea de a plăti un muncitor altfel decît prin produsul muncii altuia justifică egalitatea încasărilor individuale.

Se obiectează, iar această obiecție atacă a doua parte a formulei saint-simoniene și a treia a fourierismului, următoarele: lucrările care trebuiesc îndeplinite nu sînt la fel de ușoare. Unele cer o mare investiție de talent și inteligență și tocmai în aceasta le stă prețul. Artistul, savantul, poetul, omul de stat nu sînt stimați decît în raport cu superioritatea lor, care, de fapt, distruge paritatea dintre ei și ceilalți. În fața somităților științei și geniilor, dispare legea egalității. Dar, dacă egalitatea nu este absolută, ea nu există deloc. De la poet ajungem la romancier, de la sculptor la cioplitorul în piatră, de la arhitect la zidar, de la chimist la bucătar. Capacitățile se ordonează și se împart în ordine, genuri și specii; extremele se leagă prin talente intermediare, umanitatea este, de fapt, o vastă ierarhie, în care individul se evaluează în comparație cu alții, și-și găsește măsura în valoarea de opinie a ceea ce produce.

Această obiecție a fost dintotdeauna șocantă. Ea constituie piatra de încercare a economiștilor și a partizanilor egalității. Pe primii i-a dus la mari greșeli, pe ceilalți i-a fă-

cut să debiteze incredibile stupizenii. Gracchus Babeuf vroia ca orice superioritate să fie *reprimată sever* și chiar *urmărită ca un pericol social*. Pentru a construi comunitatea pe care o dorea, aducea pe toți la talia celui mai scund. S-au văzut demnitari refuzînd inegalitatea din știință și n-aș fi deloc surprins dacă alții s-ar ridica, într-o zi, împotriva inegalității virtuților. Aristotel a fost proscris, Socrate s-a otrăvit, Epaminondas a fost judecat — toți au fost găsiți vinovați de către niște demagogi desfrînați și imbecili. Asemenea prostii vor apărea mereu, cîtă vreme într-o mulțime oarbă și oprimată inegalitatea de avere va fi îngrozită la gîndul apariției unor noi tirani.

Nimic nu pare mai monstruos decît ceea ce se privește prea de aproape. Nimic nu este adesea mai puțin verosimil decît adevărul. După J.-J. Rousseau „trebuie multă filosofie pentru a ști să observi ceea ce vezi în fiecare zi", iar D'Alembert spune „adevărul nu este de înțeles, dacă oamenii nu sînt avertizați" (...). Repet aserțiunea pe care o susțin, ca să nu se creadă că greșesc: inegalitatea facultăților este condiția *sine qua non* a egalității averilor.

În societate trebuie distinse două aspecte: *funcțiile* și *raporturile*.

I. *Funcțiile*. Orice muncitor trebuie să știe să facă treaba care îi este încredințată sau, mai simplu, meșterul trebuie să știe meserie. Cînd muncitorul este pe măsura sarcinii sale, avem egalitate între funcționar (cel care îndeplinește o funcție) și funcție. Într-o societate funcțiile nu seamănă între ele — trebuie deci să existe capacități diferite. În plus, anumite funcții cer o inteligență și calități mai înalte (...). Să admirăm economia naturii: în această mulțime de nevoi pe care ni le-a dat, pe care omul izolat nu le poate satisface, natura trebuie să acorde speciei puterea refuzată individului — de aici principiul *diviziunii muncii*, principiu fundamentat pe *specializarea vocațiilor* (...).

Nu analizez dacă diferenţa de talent şi inteligenţă dintre un om şi altul vine de la civilizaţia noastră deplorabilă şi dacă nu cumva ceea ce numim astăzi *inegalitatea facultăţilor înnăscute*, în condiţii mai fericite, nu ar fi nimic altceva decît *diversitatea calităţilor*. (...) Unii partizani ai nivelării pretind că toate inteligenţele sînt egale şi că orice diferenţă dintre ele provine din educaţie. Sînt departe de a împărtăşi această doctrină care, de altfel, dacă ar fi adevărată, ar conduce la un rezultat contrar celui propus. Căci, dacă nu există capacităţi diferite, atunci funcţiile brute, prea grele şi murdare, ar trebui plătite cel mai bine, ceea ce ar fi în contradicţie cu principiul — *fiecărei capacităţi după rezultatele sale*. Dimpotrivă, daţi-mi o societate în care fiecare fel de talent să fie în raport armonios cu necesităţile, şi unde nu se cere producătorului decît ceea ce poate face în specialitatea sa, iar aici voi deduce egalitatea veniturilor. (...)

II. *Raporturi*. Discutînd despre muncă, am arătat cum într-un acelaşi gen de servicii productive, capacitatea de a îndeplini o sarcină socială fiind dată tuturor, inegalitatea forţelor individuale nu poate fonda nici o inegalitate de retribuţie. (...) Problema se reduce deci la a demonstra că funcţiile sînt egale între ele şi că, la o aceeaşi funcţie, muncitorii sînt egali între ei. Pare uimitor că eu refuz geniului, savantului, cutezătorului, pe scurt oricărei superiorităţi admirate de public, omagiul demnităţilor, distincţiile de putere şi lux. Dar nu eu le refuz, ci economia, dreptatea, libertatea. (...) Este liber omul care se bucură de raţiunea şi calităţile sale, care nu este orbit de pasiune şi constrîns sau împiedicat de teamă, nici dezamăgit de o idee cronată. Muncitorul care îşi vinde braţele pentru o bucăţică de pîine, care construieşte un palat pentru a locui într-un grajd, care produce cele mai fine stofe şi se îmbracă în zdrenţe, care produce totul pentru a se lipsi de toate, nu e liber. Stăpînul pentru care el lucrează nu devine asociatul său prin schim-

bul salariu-serviciu care are loc între ei, ci este dușmanul său (...)[8].

Orice creație manufacturată are o valoare de schimb, absolută, imuabilă, totuși legitimă și adevărată? — DA.

Orice lucru produs de om poate fi schimbat contra unui produs al omului? — Încă o dată, DA.

Cîte cuie fac o pereche de pantofi?

Dacă vom rezolva această problemă chinuitoare, vom avea cheia sistemului social pe care umanitatea îl caută de șase mii de ani. În fața acestei chestiuni, economistul se retrage, dar țăranul analfabet răspunde fără ezitare: tot atît cîte se pot face în același timp și cu aceleași cheltuieli.

Valoarea absolută a unui obiect este deci costul de timp și cheltuieli; cît face un diamant care n-a cerut decît să fie cules din nisip? Nimic — nu e un produs al omului. Cît va face cînd va fi tăiat și montat? Timpul și cheltuielile bijutierului. — De ce atunci se vinde atît de scump? Pentru că oamenii nu sînt liberi. Societatea trebuie să reglementeze schimburile și distribuirea bunurilor mai rare, ca și a celor mai abundente, în așa fel încît fiecare să-și poată avea partea și să se bucure de ea. (...) Un poem care l-ar fi costat pe autor treizeci de ani de muncă și 10.000 fr. cheltuieli (cărți, călătorii etc.) trebuie plătit prin treizeci de ani de încasări obișnuite ale unui muncitor, plus 10.000 fr. indemnizații. Să presupunem că suma totală este de 50.000 fr.; dacă societatea care preia capodopera are un milion de oameni, fiecare datorează 5 centime.

Aici sînt necesare anumite observații.

1. Același produs, în epoci diferite și în locuri diferite, poate cere mai mult sau mai puțin timp și cheltuieli. Din

---

[8] Economiștii spun că valoarea unui obiect fabricat de om este variabilă, că nu există o valoare absolută, dată odată pentru totdeauna. Pe baza teoriei că valoarea este muncă încorporată, Proudhon se declară împotriva acestei idei. Să observăm totuși că Proudhon nu ține seamă de rolul pieței (care aduce mărfurile la o valoare comparabilă) și de cel al concurenței.

acest punct de vedere este adevărat că valoarea este o cantitate variabilă. Dar variația aceasta nu este deloc cea despre care vorbesc economiștii, care confundă mijloacele de producție cu gustul, capriciul, moda, opinia. Într-un cuvînt, valoarea adevărată a unui obiect este invariabilă în expresia sa algebrică, cu toate că poate varia în expresie monetară.

2. Orice produs trebuie plătit cu cît a costat în timp și cheltuieli, nici mai mult nici mai puțin; orice produs necerut este o pierdere pentru producător, o nonvaloare comercială.

3. Necunoașterea principiului de evaluare și, în multe situații, dificultatea de a-l aplica este sursa fraudelor comerciale și una dintre cauzele cele mai importante ale inegalității averilor.

4. Pentru a plăti anumite tipuri de cunoștințe și anumite produse, trebuie o societate cu atît mai numeroasă, cu cît talentele respective sînt mai rare, produsele mai costisitoare, artele și științele mai diversificate. Dacă, de exemplu, un învățător poate fi întreținut de 50 de lucrători, trebuie 100 pentru un cizmar, 150 pentru a întreține un potcovar, 200 pentru un croitor etc. Dacă numărul lucrătorilor crește la 1.000, 10.000, 100.000 etc. trebuie ca numărul funcționarilor — adică a celor care îndeplinesc anumite funcții — să crească proporțional, în așa fel încît funcțiile cele mai înalte nu devin posibile decît în societățile cele mai puternice. (...) Exact în acestea constau diferențele între capacități: geniul nu se poate naște și dezvolta decît în sînul unor naționalități numeroase. Dar această determinare a geniului nu adaugă nimic la drepturile sale sociale. Dimpotrivă, faptul că el apare atît de tîrziu demonstrează că, în ordinea economică și civilă, cea mai înaltă inteligență este supusă egalității bunurilor, egalitate care îi este anterioară și căreia îi este încununarea.

Neplăcută idee, dar acesta este adevărul inexorabil. Aici psihologia sprijină economia socială, făcîndu-ne să înțelegem că între recompensa materială și talent nu există o

măsură comună, că, din acest punct de vedere, toți producătorii sînt egali și, deci, orice comparație și orice diferență de avere sînt imposibile. Într-adevăr, orice lucru făcut de om, comparat cu materia brută din care e făcut, are o valoare inestimabilă. (...) Geniul celui mai simplu meșteșugar adaugă tot atît materialului pe care îl prelucrează, cît spiritul lui Newton asupra sferelor inerte cărora le-a calculat distanțele, masele și duratele de evoluție. Se solicită pentru talent și geniu onoruri și venituri proporționale — dacă se va evalua cît e talentul unui tăietor de lemne, cu voi evalua talentul lui Homer! Inteligența nu poate fi plătită decît cu inteligență; la această idee se ajunge cînd producătorii de feluri diferite își plătesc un tribut reciproc de admirație și elogii. Dar este oare vorba de un schimb de produse, cu scopul de a satisface nevoi reciproce? Acest schimb nu se poate efectua decît în baza unei economii indiferente la talent și geniu, ale cărei legi se deduc nu dintr-o vagă și neînsemnată admirație, ci dintr-o justă cumpănire a *necesității* și *posesiunii*, pe scurt, din aritmetica comercială.

Pentru a nu vă imagina că libertatea de a cumpăra și a vinde este întreaga rațiune a egalității salariilor, (...) voi explica pentru care motiv aceeași retribuție trebuie să recompenseze orice capacitate, de ce, deci, inegalitatea salariilor este o nedreptate. Voi demonstra că talentul trebuie să se alinieze nivelului social; iar în ceea ce privește superioritatea geniului, voi fundamenta ideea egalității veniturilor. Am dat *rațiunea negativă* a egalității salariilor, indiferent de capacitatea individuală, voi oferi acum *rațiunea directă și pozitivă*.

Să vedem ce spune economistul — e o plăcere întotdeauna să-l vezi cum gîndește, crezînd că o face bine. Fără el, dealtfel, fără prostiile lui vesele și argumentele lui minunate n-am înțelege, nu-i așa? mare lucru. Egalitatea, atît de odioasă economiștilor, datorează totul economiei politice.

„Cînd familia unui medic (textul vorbește de un *avocat*, ceea ce nu e un bun exemplu, *n. P. — J. Proudhon)* a chel-

tuit pentru educaţia sa 40.000 fr., această sumă poate fi privită ca un capital plasat cu rentă viageră. E firesc atunci să se ceară o redevenţă anuală de 4. 000 fr. Dacă medicul câştigă 30.000 fr. pe an, rămîn deci 26.000 fr. venit pentru talentul său personal, dat de natură. Dacă fondul natural (talentul) aduce 10% dobîndă, atunci dobînda acumulată este de 260.000 fr., iar capitalul dat de părinţi pentru studii — 40.000 fr. Cele două sume (20.000 şi 40.000) compun averea medicului."

Deci economistul J.-B. Say distinge două elemente în averea medicului: capitalul plătit pentru educaţia sa şi venitul adus de talentul său personal. Această împărţire e corectă, e conformă cu natura lucrurilor, este universal admisă. Să vedem care îi sînt consecinţele, dacă o admitem fără rezerve. (...) Tot aşa cum crearea oricărui instrument de producţie este rezultatul unei forţe colective, talentul şi cunoştinţele unui om sînt produsul inteligenţei universale şi ştiinţei generale acumulate lent de o mulţime de profesionişti cu ajutorul multor meserii inferioare. Cînd medicul şi-a plătit profesorii, cărţile, diplomele şi îşi calculează cheltuielile, nu şi-a plătit talentul mai mult decît capitalistul domeniul şi palatul prin plata muncitorilor. Omul de talent a contribuit deci la a-şi produce în el însuşi un instrument util; el îşi este coposesor şi nu proprietar. În el coexistă un muncitor liber şi un capital social acumulat: ca muncitor este destinat folosirii unui instrument sau conducerii unei maşini — ceea ce constituie propria sa capacitate; drept capital, el nu-şi aparţine, nu se exploatează pentru sine însuşi, ci pentru alţii.

Deci în talent am găsi mai degrabă motive pentru a scădea salariul decît de a-l ridica deasupra mediei condiţiei comune. (...) Orice producător primeşte o educaţie, orice muncitor este un talent, o capacitate, deci o proprietate colectivă, dar producerea lui nu este la fel de costisitoare. Pentru a forma un agricultor sau un meşteşugar sînt necesari puţini profesori, puţini ani, puţine cunoştinţe tra-

diționale. Efortul de a produce, aș spune, durata gestației sociale, a unui asemenea producător sînt proporționale cu aceste eforturi reduse. În timp ce medicul, poetul, artistul, produc tîrziu și puțin, producția ,muncitorului este mult mai puțin hazardată și nu așteaptă mulți ani pentru a se realiza. Oricare ar fi, deci, capacitatea unui om, din momentul în care e creată, ea nu-și mai aparține: semănînd cu un material făurit de o mînă iscusită, capacitatea avea facultatea de a *deveni;* societatea a făcut-o *să existe.* Oala i-ar putea spune olarului: eu sînt ceea ce sînt și nu-ți datorez nimic?

Artistul, savantul, poetul își primesc justa lor recompensă prin faptul că societatea le permite să se dedice exclusiv științei și artei. Astfel că, în realitate, ei nu lucrează pentru ei înșiși, ci pentru societatea care îi produce și-i scutește de alte sarcini. La rigoare, societatea se poate dispensa de proză și vers, de muzică și pictură, de cunoștințe despre Lună și Steaua Polară. Dar ea nu se poate dispensa o singură zi de hrană și adăpost.

Fără îndoială, omul nu trăiește numai cu pîine; cum spune Cartea, el trăiește în Cuvînt; are deci nevoie de bine, frumos, de știință. Dar pentru a-și cultiva sufletul, trebuie să înceapă prin a-și întreține trupul. (...) Dacă e o glorie să desfeți și să instruiești, e la fel de onorabil să hrănești oamenii. Deci cînd societatea, respectînd principiul diviziunii muncii, încredințează o sarcină artistică sau științifică unuia dintre membrii săi, scutindu-l de munca în comun, aceasta îi datorează o indemnizație pentru absența lui din producție, dar numai atît. Dacă ar cere mai mult, societatea îi va refuza serviciile. Obligat atunci, pentru a trăi, să se consacre unei munci pentru care natura nu l-a dotat, omul de geniu s-ar prăbuși într-o condiție mizerabilă.

Se spune că o celebră cîntăreață i-a cerut țarinei Ecaterina a II-a douăzeci de mii de ruble pentru un concert. „Dar e mai mult decît le dau generalilor mei", ripostează țarina. — „Atunci, puneți-i să vă cînte", răspunde liniștită cîn-

tăreața. Dacă Franța (mult mai puternică decît Ecaterina a II-a) i-ar spune actriței Rachel — „Jucați pentru 100 de ludovici sau treceți la țesut pînză“ sau cîntărețului Duprez — „Cîntați pentru 2400 fr. sau munciți la vie“ — credeți că Rachel și Duprez ar abandona teatrul? S-ar acomoda imediat[9]. (...) Talentul unui artist poate fi nemăsurat, dar pretențiile sale pecuniare sînt în mod necesar limitate atît de utilitatea socială a ceea ce produce, cît și de resursele acelei societăți. Altfel spus, trebuie să echilibreze ceea ce oferă cu ceea ce primește. (...) Tocmai pentru că nu sîntem nici liberi, nici destul de luminați, sîntem înșelați. Muncitorul achită notele de plată pe care prestigiul puterii și egoismul talentului le înfățișează trîndavului și avem un continuu scandal al acestor inegalități monstruoase, încurajate și aplaudate de opinia publică. Națiunea întreagă, și numai ea, plătește autorii, savanții, artiștii, funcționarii, oricare ar fi căile pe care vin banii lor. Pe ce bază trebuie ei plătiți?

Pe baza egalității.

Ce s-a demonstrat pînă aici? — cîteva lucruri atît de simple încît par realmente prostii.

— Ca și călătorul, care nu-și însușește drumul pe care merge, nici agircultorul nu-și însușește cîmpul pe care îl seamănă;

— Dacă, totuși, datorită felului meșteșugului său, un muncitor își poate însuși materialul pe care îl exploatează, orice alt utilizator devine de asemenea proprietar al acelei materii;

— Orice capital material sau intelectual, fiind o operă colectivă, formează, deci, o proprietate colectivă;

— Cel puternic nu are dreptul să împiedice munca celui slab, nici să-l înșele pe cel mai puțin deștept;

---

[9] Opiniile nivelatoare despre rolul artiștilor în societatea exprimate de P.-J. Proudhon au fost ridiculizate de E. Zola în *Mes haines* (*Urile mele* — 1879). Teoria lui Proudhon se bazează pe ideea că artistul îndeplinește o funcție necesară în societate și, deci, nu trebuie recompensat suplimentar.

— În sfîrşit, nimeni nu poate fi forţat să cumpere ceea ce nu-i trebuie, cu atît mai puţin să plătească ceea ce nu a cumpărat. Deoarece valoarea de schimb a unui produs ce nu are ca măsură opinia cumpărătorului sau vînzătorului său, ci cantitatea de timp şi cheltuielile necesare fabricării produsului, mărimea proprietăţii fiecăruia rămîne totdeauna egală. (...)

Înainte de a sfîrşi acest capitol să mai spun ceva despre unul din acele adevăruri ce sar în ochi şi pe care niciodată nu le văd economiştii sau juriştii. (...)

Omul izolat nu-şi poate satisface decît într-o foarte mică măsură nevoile sale; întreaga sa putere este în societate şi în combinarea inteligentă a eforturilor tuturor. Diviziunea muncii multiplică varietatea produselor, cantitatea şi specializarea pe funcţii fac să crească calitatea bunurilor de consum.

Nu există nici un om care să nu trăiască din produsul muncii a mai multor mii de meseriaşi; nu există nici un muncitor care să nu primească de la societate întregul său consum şi mijloacele de a-l reproduce. Cine ar putea să spună: eu produc singur tot ceea ce consum, n-am nevoie de nimic? Agricultorul, pe care vechii economişti îl priveau ca pe singurul adevărat producător, nu are oare şi el nevoie de locuinţă, mobilă, haină, hrană, îngrijire medicală, deci de zidar, tîmplar, croitor, morar, brutar, măcelar, băcan, fierar etc.? Consumul este dat fiecăruia de toată lumea, producţia presupune producţia tuturor. Un obiect nu poate fi produs fără alte obiecte; o industrie izolată este imposibilă .(...) Toate industriile se reunesc, prin raporturi reciproce, într-un mănunchi; toate producţiile îşi servesc reciproc drept mijloc şi scop; toate varietăţile de talente nu sînt decît o serie de metamorfoze de la inferior la superior.

Acest fapt incontestabil şi necontestat al participării generale la oricare fel de produs are ca rezultat să facă *sociale* toate producţiile specifice. Fiecare produs ieşit din mîinile producătorului este, de la bun început, ipotecat de socie-

tate. Producătorul însuşi nu are un drept mai mare asupra produsului său decît oricare alt membru al societăţii. E drept că, în compensaţie, fiecare are dreptul la cîte o parte din produsele altora. (...) Nu e oare vizibil că această reciprocitate de drepturi, în loc să permită proprietatea, o distruge?

Lucrătorul nu este nici măcar posesorul produsului său; abia l-a terminat şi societatea îl şi cere. (...)

Muncitorul nu este nici măcar proprietarul preţului muncii sale (salariului) şi nu-l are la dispoziţie absolută. Să nu ne lăsăm orbiţi de o justiţie falsă: ceea ce îi este acordat muncitorului în schimbul produsului său nu îi este dat drept recompensă pentru o muncă trecută, ci ca avans şi contribuţie pentru munca viitoare. Consumăm înainte de a produce. Muncitorul poate spune la sfîrşitul zilei de lucru: mi-am plătit cheltuielile de ieri, mîine îmi voi plăti consumul de azi. În fiecare moment al vieţii sale individul prelevă un avans asupra „contului său curent". El moare fără să se achite niciodată. Cum ar putea oare aduna o avere? Se vorbeşte de economii. Stil de proprietar. Sub un regim de egalitate, orice economie, care nu are ca obiect reproducerea ulterioară a produsului sau satisfacerea unei necesităţi, este imposibilă. De ce? Pentru că această agoniseală, neputînd fi capitalizată, nu mai are scop şi nici *cauză finală*. (...)

Deci: *muncitorul* este faţă de societate un debitor care moare insolvabil. *Proprietarul* este un depozitar infidel, care neagă ceea ce i s-a dat, dar cere să-i fie plătite zilele de păstrare. (...)

IV. *Proprietatea este imposibilă*

Raţiunea ultimă a proprietarilor, argumentul lor cel mai zgomotos, este că egalitatea condiţiilor este imposibilă. Egalitatea condiţiilor este o himeră, vociferează proprietarii

cu un aer atoateştiutor; împărţiţi astăzi bunurile în părţi egale, mîine această egalitate va fi deja pulverizată. (...) Dacă toţi ar fi stăpîni, nimeni nu se va supune; dacă n-ar mai fi bogaţi, cine i-ar pune să muncească pe cei săraci? (...) Şi dacă n-ar mai exista săraci, cine să mai lucreze pentru cei bogaţi?

Eu atac proprietatea nu numai prin propriile sale aforisme, dar şi prin calcul[10]. (...)

(Cele zece argumente ale imposibilităţii proprietăţii într-un sistem social bazat pe dreptate, raţiune şi egalitate?)[11]

1. Proprietatea este imposibilă pentru că ea cere ceva din nimic.

2. Proprietatea este imposibilă pentru că, acolo unde domneşte ea, producţia costă mai mult decît face;

---

[10] Urmează analiza a zece propoziţii prin care autorul încearcă să demonstreze că proprietatea privată este imposibilă (ilogică), într-un sistem social care se doreşte condus de ideile raţiunii şi dreptăţii. Proudhon demonstrează propoziţia *proprietatea este, din punct de vedere matematic şi fizic, imposibilă*, ceea ce în limbajul său specific înseamnă că demonstraţia imposibilităţii (ilogicităţii) proprietăţii se face pe calea „realităţii" şi a calculului. Demonstraţia pleacă de la o axiomă şi anume: *proprietatea este dreptul de prelevare (le droit d'aubaine) pe care proprietarul şi-l arogă*. Fraza cere o anume lămurire. *Le droit d'aubaine* este dreptul suveranului de a moşteni bunurile unui străin nenaturalizat, stabilit în Franţa, drept care, în evul mediu, putea fi suprimat pentru anumite persoane care îşi lăsau astfel averea moştenitorilor naturali. Autorul numeşte *droit d'aubaine* următoarele prelevări: arendă, chirie, rentă, dobîndă, beneficiu, cîştig, profit. Importanţa acestei axiome constă în faptul că Proudhon priveşte proprietatea nu ca pe o relaţie între oameni şi obiecte, ci ca pe *o relaţie între oameni*, spre deosebire de economiştii care înţelegeau prin proprietate o calitate veşnică, de natură spirituală, inerentă obiectului.

[11] Pentru fiecare propoziţie în parte, Proudhon desfăşoară o lungă argumentaţie, nu totdeauna conformă cu principiile pe care singur le-a propus studiului său.

3. Proprietatea este imposibilă pentru că, la un capital dat, producţia este în raport cu munca depusă şi nu cu proprietatea;

4. Proprietatea este imposibilă pentru că ucide;

5. Proprietatea este imposibilă pentru că societatea se autodevoră în prezenţa ei;

6. Proprietatea este imposibilă pentru că ea este creatoare de tiranie;

7. Proprietatea este imposibilă pentru că economisind — anulează, consumînd — distruge, capitalizînd — subminează producţia;

8. Proprietatea este imposibilă pentru că puterea sa de acumulare este infinită, dar ea nu se exercită decît asupra unor mărimi finite;

9. Proprietatea este imposibilă pentru că ea este neputincioasă în faţa proprietăţii;

10. Proprietatea este imposibilă pentru că ea este negaţia egalităţii.

Dezvoltarea acestei din urmă propoziţii va fi rezumatul celor precedente.

1) Principiul dreptului economic este că *produsele nu se cumpără decît cu produse;* proprietatea, neputînd fi apărată decît afirmînd că produce utilitate şi, de fapt, neproducînd nimic, este, din acest moment, condamnată;

2) Este o lege economică că *munca trebuie să fie echilibrată prin rezultatul său;* este un fapt că proprietatea face ca producţia să coste cît nu face;

3) Altă lege economică: *capitalul fiind dat, producţia se măsoară nu în raport cu mărimea capitalului, ci cu forţa productivă;* proprietatea, cerînd ca venitul să fie proporţional cu capitalul, fără a lua în consideraţie munca, ignoră acest raport de egalitate al cauzei cu efectul;

4) şi 5) (...) Muncitorul nu produce niciodată decît pentru el însuşi; proprietatea, cerînd producţie dublă şi neputînd-o obţine, sărăceşte muncitorul şi îl ucide;

6) Natura nu a dat fiecăruia decît o singură raţiune, un spirit, o voinţă; proprietatea, acordînd aceluiaşi individ o mulţime de voturi, îi presupune a avea mai multe suflete;

7) Orice consum care nu este reproducător de utilitate este o distrugere; proprietatea, fie că consumă, economiseşte sau capitalizează, este producătoare de *inutilitate*, cauză a sterilităţii şi a morţii;

8) orice satisfacere a unui drept natural este o ecuaţie; altfel spus, dreptul la ceva este în mod necesar satisfăcut prin posedarea acelui lucru. Astfel, între dreptul la libertate şi condiţia de om liber există un echilibru-ecuaţie; între dreptul de a fi tată şi paternitate — o ecuaţie; între dreptul la securitate şi garanţia socială, o ecuaţie. Dar între dreptul de prelevare şi perceperea acestei prelevări nu există niciodată ecuaţie; căci, pe măsură ce prelevarea este percepută, ea dă dreptul la o alta, apoi la o a treia prelevare etc, şi aşa la nesfîrşit. Proprietatea, nefiind niciodată adecvată obiectului său, este un drept contra naturii şi a raţiunii.

9) În sfîrşit, proprietatea nu există prin ea însăşi; pentru a se produce, pentru a acţiona, ea are nevoie de o cauză externă care este forţa sau frauda; astfel spus, proprietatea nu este deloc egală proprietăţii, este o negaţie, o minciună, este un NIMIC.

V. *Expunerea psihologică a ideii de just şi injust şi determinarea principiului guvernării şi al dreptului*

Proprietatea este imposibilă, egalitatea nu există. Prima ne este odioasă, dar o dorim; a doua ne domină gîndurile, dar nu ştim să o realizăm. Cine ne va explica acest antagonism profund al conştiinţei şi voinţei noastre? Cine ne va arăta cauzele acestei erori funeste devenită principiul cel mai sfînt al justiţiei şi egalităţii?

Îndrăznesc să încerc şi sper a fi reuşit.

Dar înainte de a explica cum a violat omul justiţia, e nevoie să o determinăm chiar pe aceasta.

Prima parte — *Despre simţul moral, la om şi animale*

Filosofii au învîrtit în fel şi chip problema de a şti care este linia precisă de demarcaţie între inteligenţa omului şi cea a animalelor; şi, după obiceiul lor, au emis o grămadă de prostii înainte de a recurge la singurul instrument pe care îl pot folosi, adică observaţia. I-a fost dat unui savant modest, care poate habar n-avea de filosofie, să pună capăt interminabilelor controverse printr-o simplă distincţie, dar una dintre acelea luminoase care ele singure fac cît un sistem întreg: Frédéric Cuvier a separat *instinctul* de *inteligenţă*.

Dar nimeni, încă, nu şi-a pus problema următoare: *simţul moral* la om şi animal diferă prin natură sau numai prin intensitate? (...)

Omul este un animal vorbitor şi social, *zoon logikon kai politikon*, spunea Aristotel. (..) Omul este deci un animal trăind în societate. Cine spune societate, spune ansamblu de raporturi, într-un cuvînt, sistem. Or, orice sistem nu rezistă decît în anumite condiţii. Care sînt deci aceste condiţii, care sînt *legile* societăţii umane? Ce sînt *dreptul* şi *justiţia* în societatea omenească? (...) Dreptul este ansamblul principiilor care acţionează în societate; justiţia este respectul şi analiza acestora. A practica justiţia înseamnă a te supune instinctului social; a face un act de justiţie înseamnă a face un act de societate. Dacă observăm, deci, conduita reciprocă a oamenilor, într-un anumit număr de circumstanţe diferite, ne va fi uşor să recunoaştem cînd alcătuiesc şi cînd nu alcătuiesc o societate. (...)

La animal şi la om instinctul social există în grade diferite, de la mai mult, la mai puţin; natura sa este aceeaşi. Omul este *asociat* mai frecvent şi mai necesar; animalul pare

mai rezistent la singurătate. La om, nevoile sociale sînt mai categorice, mai imperioase; la animal, ele par mai puțin profunde, mai puțin variate, mai puțin interiorizate. Într-un cuvînt, societatea are ca scop, în cazul societății omenești, conservarea speciei și a individului, în cazul societății animale, conservarea speciei. (...) Inteligența infinit superioară pe care o depunem în sarcinile noastre sociale, conștiința binelui și a răului, nu stabilesc, în ceea ce privește moralitatea, o diferență esențială între om și animale. (...)

Primul grad al sociabilității este un fel de magnetism, pe care ni-l trezește contemplarea unei ființe asemănătoare nouă, dar al cărei flux nu izvorăște din cel care îl încearcă. Acest magnetism poate fi reciproc, dar nu comunicat: dragoste, bunăvoință, milă, simpatie, oricum l-am denumi, nu poate fi nimic care să ridice omul deasupra animalului.

Al doilea grad al sociabilității este justiția, care poate fi definită ca *recunoaștere în altul a unei personalități egale cu a noastră*. Sociabilitatea se întîlnește și la animale, în ceea ce privește afectivitatea; dar în ceea ce privește cunoașterea, numai oamenii își pot face o idee completă despre ceea ce este *just*, ceea ce, cum spuneam mai sus, nu schimbă esența moralității. Vom vedea în curînd cum omul se ridică la un al treilea grad de sociabilitate la care animalele sînt incapabile să ajungă. Sociabilitatea este asemănătoare atracției reciproce a ființelor sensibile (...), justiția este această atracție însăși, însoțită de gîndire și cunoaștere. Dar din care punct de vedere, sub care categorie a înțelegerii percepem justiția? Sub categoria cantităților egale. De aici antica definiție a justiției: *Justum aequale est, injustum inaequale.*

Ce înseamnă deci a practica justiția? Înseamnă a face fiecăruia parte egală din bunuri, în condiții egale de muncă; înseamnă a acționa în mod societar. (...)

Ce este dreptul de ocupare? E un mod natural de a împărți pămîntul, alăturînd lucrătorii pe măsură ce se prezintă la locul muncii; acest drept dispare în fața interesului general, care este în același timp și cel al ocupantului.

Ce este dreptul muncii? Este dreptul de a participa la bunuri îndeplinind condițiile cerute; este dreptul societății și al egalității. (...)

Toți oamenii sînt deci asociați, toți se supun aceleași justiții, toți sînt egali. (...)

În rezumat, instinctul nu este deloc modificat de cunoașterea ulterioară, iar faptele sociale pe care le-am observat pînă în prezent aparțin unei sociabilități animale. Știm ce este justiția (sau sociabilitatea concepută sub rațiunea egalității) — nici aici nu există nimic care să ne separe de animale.

Cititorul nu a uitat poate ce am spus în capitolul al treilea, privind diviziunea muncii și specializarea aptitudinilor. Între oameni, suma talentelor și a capacităților este constantă și natura lor este similară. Toți, atîți cîți sîntem, ne naștem poeți, matematicieni, filosofi, artiști, meșteșugari țărani. Dar nu în aceeași măsură, iar de la un om la altul în societate, de la o facultate la alta în fiecare individ, proporțiile sînt infinite. Această varietate de intensități ale acelorași facultăți înnăscute, această predominanță de talent pentru anumite specializări este, am spus-o deja, fundamentul însuși al societății noastre. Inteligența și geniul natural au fost repartizate de natură cu o asemenea economie și o atît de mare înțelepciune, încît organismul social nu are a se teme nici de supraabundență, nici de penuria talentelor speciale. Fiecare lucrător, îndeplinindu-și funcția, poate totdeauna să obțină gradul de instrucție necesar pentru a se bucura de activitățile și descoperirile tuturor asociaților săi. Prin această precauție atît de simplă și de înțeleaptă a naturii, lucrătorul nu rămîne izolat cu sarcina sa; ei comunică prin gîndire cu semenii săi, înainte de a fi legat de ei prin inimă, în așa fel încît, pentru el, dragostea se naște din inteligență.

Nu același lucru se întîmplă în societățile animale. În fiecare specie aptitudinile, foarte limitate dealtfel prin nu-

măr şi chiar (cînd nu se nasc din instinct) prin energie, sînt egale printre indivizi. Fiecare ştie să facă ceea ce fac toţi ceilalţi şi la fel de bine ca alţii, să caute hrana, să evite duşmanii, să-şi sape o vizuină, să-şi construiască un cuib etc. Printre animale nimeni, liber şi sănătos fiind, nu aşteaptă şi nu primeşte ajutorul vecinului său şi nici el nu-l acordă.

Animalele asociate trăiesc unele alături de altele fără nici un schimb de gînduri, fără conversaţie intimă, făcînd toate aceleaşi lucruri, neavînd nimic să înveţe şi să reţină: ele se văd, se simt, sînt în contact, dar nu se înţeleg. Omul face cu omul un schimb permanent de idei şi sentimente, produse şi servicii. Tot ceea ce se învaţă şi se efectuează într-o societate îi este necesar; dar, din această imensă cantitate de produse şi de idei, ceea ce este dat fiecăruia să facă şi să desăvîrşească singur, e ca un atom în faţa soarelui. Omul nu este om decît prin societate care, la rîndul său, nu se susţine decît prin echilibrul şi armonia forţelor care o compun. (...)

Sociabilitate, justiţie, egalitate — aceasta este, în trei grade, definiţia exactă a facultăţii instinctive care ne fac să căutăm schimbul cu semenii noştri şi al cărui mod fizic de manifestare se explică prin formula: *egalitate în faţa produselor naturii şi ale muncii.*

Aceste trei grade ale sociabilităţii se susţin şi se presupun reciproc. Echitatea fără justiţie nu există; societatea fără justiţie este un nonsens. Într-adevăr, dacă pentru a compensa talentul, iau produsul muncii unuia pentru a-l da altuia, spoliind în mod injust pe primul, de fapt, nu-i acord celui de-al doilea respectul pe care i-l datorez; dacă, într-o societate, îmi însuşesc o parte mai mare decît asociatul meu, nu sîntem de fapt asociaţi. Justiţia este sociabilitatea manifestată prin admiterea, prin participarea la bunurile fizice, singurele susceptibile de măsurare; echitatea este o justiţie însoţită de admiraţie şi respect, bunuri care nu se măsoară. (...)

Dar o greșeală înlăturată presupune, în mod necesar, un adevăr contrar; nu voi sfîrşi acest memoriu fără a rezolva prima problemă a ştiinţei politice, cea care preocupă astăzi toate inteligenţele. *Odată abolită proprietatea, care va fi forma societăţii? Va fi comunitară?*

Partea a doua

Determinarea adevăratei forme a societăţii umane cere soluţionarea prealabilă a următoarei probleme:

Proprietatea nefiind condiţia noastră naturală, cum s-a instaurat ea? În ce mod instinctul social, atît de sigur la animale, a murit la om? De ce omul, născut pentru societate, nu este încă asociat?

Am spus că omul este asociat *într-un mod compus:* chiar dacă expresia ar fi nepotrivită, faptul că mi-a fost utilă la caracterizarea angrenajului de talente şi capacităţi nu este mai puţin adevărat. Dar cine nu vede că aceste talente şi capacităţi devin, la rîndul lor, prin infinita lor varietate, cauzele unei nesfîrşite varietăţi a voinţelor, în care caracterul, înclinaţiile şi, îndrăznesc să spun, forma *eu*-lui, sînt inevitabil alterate? În aşa fel încît, în ordinea libertăţii, ca şi în cea a inteligenţei, există tot atîtea tipuri cît indivizi, atîtea păreri cîte capete, ale căror gusturi, uneori înclinaţii, modificate de idei diferite, nu pot să se armonizeze în mod necesar. Prin natura sa şi prin instinct, omul este predestinat societăţii, iar personalitatea sa, totdeauna inconstantă şi multiformă, se opune acestei societăţi.

În societăţile animale, toţi indivizii fac exact aceleaşi lucruri; un acelaşi geniu îi dirijează, o aceeaşi voinţă îi animă. O societate animală este un ansamblu de atomi sferici, spiralaţi, cubici sau triunghiulari, dar totdeauna perfect identici; personalitatea lor este omogenă, s-ar spune că un singur *eu* îi guvernează pe toţi. Acţiunile efectuate de animale, fie singure, fie împreună, reproduc aidoma caracterul

lor: aşa cum roiul de albine este compus din unităţi-albină de aceeaşi natură şi de valoare egală, la fel fagurele de miere este format din unităţi alveolare, constant şi invariabil repetate.

Dar inteligenţa omului, calculată atît pentru scopuri sociale, cît şi pentru nevoile personale, este de cu totul altă natură şi este tocmai ceea ce face, printr-un efect uşor de înţeles, ca voinţa umană să fie profund divergentă. La albină, voinţa este constantă şi uniformă, pentru că instinctul, care o ghidează, este inflexibil, iar acest instinct unic compune viaţa, fericirea şi întreaga existenţă a animalului. La om, talentul variază, raţiunea este indecisă, deci voinţa este multiplă şi vagă; el caută societatea, dar fuge de constrîngere şi monotonie, imită, dar este şi iubitor de idei originale, pasionat de activităţile pe care le efectuează.

Dacă, precum albina, fiecare om ar fi dotat prin naştere cu un talent complet format, cu cunoştinţe speciale perfecte, cu o ştiinţă anume, pe scurt, dacă ar avea funcţii pe care ar trebui să le îndeplinească cu precizie, dar ar fi privat de facultatea de a reflecta şi raţiona, societatea s-ar organiza de la sine. Un om ar lucra pămîntul, altul ar construi case, unul ar lucra metalele, celălalt ar face haine, unii ar stoca produsele şi ar dirija repartizarea lor. Fără a căuta raţiunea muncii sale, fără a se preocupa dacă face mai mult sau mai puţin decît trebuie, fiecare şi-ar urma destinul, şi-ar aduce contribuţia, şi-ar primi salariul, s-ar odihni şi toate acestea fără a invidia pe nimeni, fără a se plînge de cel care repartizează bunurile, care nu ar comite, dealtfel, niciodată vreo injustiţie. Regii ar guverna şi nu ar domni, pentru că a domni înseamnă *a fi proprietar pus la îngrăşat*, cum spunea Bonaparte; şi, neavînd nimic de comandat, pentru că fiecare ar fi la locul său, regii ar servi mai degrabă drept centre de informare decît ca autorităţi şi diriguitori. Ar exista o comunitate integrată, nu o societate raţională şi liber acceptată.

Dar omul nu devine îndemînatic decît prin observaţii şi experienţe. El reflectează deci, pentru că a observa şi a ex-

perimenta înseamnă a reflecta. El raţionează, pentru că nu poate altfel; reflectînd, îşi face iluzii; raţionînd, se înşală şi crede că are dreptate, se încăpăţînează, îşi susţine părerea, se autoapreciază şi-i dispreţuieşte pe alţii. Astfel se izolează, căci nu s-ar putea supune majorităţii decît făcînd abstracţie de propria-i vîrstă şi raţiune, adică negîndu-se pe sine, ceea ce ar fi imposibil. Şi această izolare, acest egoism raţional, acest individualism durează atîta vreme cît adevărul nu-i este demonstrat prin observaţie şi experienţe.

O ultimă comparaţie va face toate acestea mai clare. Dacă, dintr-o dată, la instinctul orb, dar convergent şi armonizat al unui roi de albine, s-ar adăuga reflexia şi raţionamentul, mica societate n-ar mai putea subzista. Mai întîi, albinele n-ar rezista tentaţiei de a încerca un oarece procedeu industrial nou, de exemplu să-şi facă fagurii rotunzi sau pătraţi. Sistemele noi şi invenţiile şi-ar urma cursul pînă cînd o îndelungă practică, ajutată de o geometrie savantă, ar demonstra că figura hexagonală este cea mai avantajoasă. Apoi, ar avea loc tot felul de insurecţii: s-ar cere trîntorilor să-şi poarte singuri de grijă, reginelor li s-ar cere să muncească; invidia şi-ar face loc printre lucrătoare, discordiile şi-ar scoate capul, curînd fiecare ar dori să producă pe cont propriu, iar, în final, stupul ar fi abandonat şi albinele ar pieri. Ca un şarpe ascuns printre flori, răul s-ar insinua în republica meliferă tocmai prin ceea ce ar trebui să-i facă gloria, adică prin raţionament şi gîndire.

Astfel, răul moral, adică, în problema care ne preocupă, dezordinea socială, se explică natural prin capacitatea noastră de a raţiona. Sărăcia, crimele, revoltele, războaiele au avut ca strămoş inegalitatea condiţiilor de viaţă, fiica proprietăţii, născută din egoism, rudă cu sentimentul privat, care descinde în linie directă din autocraţia raţiunii. Omul nu şi-a început drumul nici prin crimă, nici prin sălbăticie, ci prin copilărie, ignoranţă, inexperienţă. Dotat cu instincte imperioase, dar plasate sub condiţia raţionamentului, la

început el reflectă puţin şi raţionează rău; apoi, forţat de greşeli, ideile sale se conturează încetul cu încetul şi raţiunea sa se perfecţionează (...).

Omul s-a născut sociabil, de aceea el caută în toate relaţiile sale egalitatea şi justiţia; dar el iubeşte totodată independenţa şi elogiul. Dificultatea de a satisface în acelaşi timp aceste nevoi diferite este prima cauză a despotismului voinţei şi a însuşirii (injuste) care îi este consecinţa. Pe de altă parte, omul are nevoie permanent de schimb de produse; incapabil de a măsura echilibrat valori diferite, el se mulţumeşte de a le judeca prin aproximaţii, după pasiunea şi capriciul său. El se dedă unui comerţ incorect ale cărui rezultate sînt opulenţa şi mizeria. Astfel, cele mai mari rele ale omenirii vin din sociabilitatea sa rău exercitată, din chiar această justiţie de care este atît de mîndru şi pe care o aplică cu o atît de adîncă ignoranţă.

Practicarea justiţiei este o ştiinţă a cărei descoperire şi difuziune vor sfîrşi mai devreme sau mai tîrziu prin a aduce dezordine socială. (...)

Proprietatea, născută din facultatea de a raţiona, se întăreşte prin comparaţii. Dar, la fel cum reflexia şi raţionamentul sînt posterioare spontaneităţii, observaţia — senzaţiei, experienţa — instinctului, la fel proprietatea este posterioară comunităţii. Comunitatea, sau asociaţia în forma ei simplă, este scopul necesar, spontan, prin care se manifestă sociabilitatea, este, deci, prima fază a civilizaţiei umane. În această stare a societăţii, pe care juriştii au denumit-o *comunitate negativă*, omul se apropie de om, împarte fructele pămîntului, laptele şi carnea animalelor; treptat, această comunitate, negativă atît timp cît omul nu produce el însuşi nimic, tinde să devină pozitivă şi angrenată în dezvoltarea muncii şi a meşteşugurilor. Dar acesta este exact momentul în care autonomia gîndirii şi teribila facultate de a raţiona asupra mai-binelui şi mai-răului, învaţă Omul că dacă egalitatea este condiţia necesară a societăţii, comunitatea este prima formă de servitudine.

Pentru a pune toate acestea sub o formă hegeliană[12]: comunitatea, prima formă, prima determinare a sociabilității, este primul termen al dezvoltării sociale, *teza;* proprietatea — expresie contradictorie a comunității — este al doilea termen, *antiteza.* Rămîne de descoperit al teilea termen, *sinteza*, și vom avea astfel soluția cerută. Or, ea rezultă, în mod necesar, din corectarea tezei prin antiteză; e nevoie, deci, de un ultim examen al caracteristicilor lor, trebuie să fie eliminat din unitatea lor ceea ce este ostil sociabilității. Unitatea tezei și antitezei, astfel corectată, va da naștere adevăratului mod de asociere umană.

Nu pot să ascund că, în afara proprietății și comunității, nimeni nu a conceput o altă societate posibilă; din această cauză s-a putut menține proprietatea. Inconvenientele comunității sînt de o asemenea evidență, că adversarii ei nu au avut nevoie de multă elocință pentru a convinge. Nedreptățile sale sînt ireparabile, simpatiile și refuzurile îi sînt violente, voința este supusă unui jug de fier, conștiința morală este torturată, societatea se înnămolește, personalitățile libere active, raționale, nesupuse suferă un tratament de uniformizare prostească și stupidă. Toate aceste au influențat opinia publică și au condamnat irevocabil comunitatea.

Autoritățile în materie și exemplele lor se întorc împotriva comunității: republica comunistă a lui Platon presupunea sclavia: cea a lui Licurg se sprijinea pe iloți, care trebuiau să producă totul, pentru ca stăpînii lor să se poată ocupa cu exercițiile fizice și războiul. La fel, J.-J. Rousseau, confundînd comunitatea cu egalitatea, spunea undeva că fără sclavaj nu concepea egalitatea condițiilor posibile. Comunitățile creștine primitive n-au rezistat pînă la sfîrșitul primului secol de existență și au degenerat în curînd în mănăstiri; în cele

[12] P.-J. Proudhon cunoștea lucrările lui Hegel din relatarea pe care o făcuse V. Cousin, mare admirator și compilator al operei hegeliene în limba franceză. De fapt, acesta a fost unul dintre principalele reproșuri pe care i le-a făcut Karl Marx: că interpretează greșit filosofia germană.

iezuite din Paraguay, starea negrilor a apărut călătorilor la fel de mizeră ca aceea a sclavilor (...). Babuviştii, mai curînd din ură neînfrînată împotriva proprietăţii decît dintr-o credinţă clar formulată, au căzut în exagerarea propriilor principii; saint-simoniştii, unind proprietatea şi comunitatea, au dispărut ca o fantomă grotescă. (...)

Observaţie. Comunitatea sistematică, negaţie gîndită a proprietăţii, este concepută sub influenţa directă a prejudecăţii proprietăţii, şi tocmai proprietatea se află la baza oricărei teorii comuniste. Membrii unei comunităţi, e adevărat, nu posedă nimic în mod individual; dar comunitatea este proprietară şi nu numai a bunurilor, ci şi a persoanelor şi voinţelor. Tocmai datorită acestui principiu de proprietate suverană, în orice comunitate munca devine un imperativ categoric, chiar odios, deşi nu ar trebui să fie astfel pentru om decît o condiţie impusă de natură; supunerea pasivă, de neconceput cu o voinţă raţională, este riguros cerută; fidelitatea faţă de reglementări totdeauna eronate, oricît de înţelepte ar fi, nu oferă nici o posibilitate de reclamaţie; viaţa, talentul, toate facultăţile omului sînt proprietate de stat, care are dreptul de a face cu ele, pentru interesul general, orice îi place; asocierile particulare trebuie sever reprimate, în ciuda simpatiilor şi antipatiilor de talent şi caractere, pentru că a le tolera înseamnă a introduce mici comunităţi în cea mare şi, deci, proprietatea; cel puternic trebuie să facă treaba celui slab (...), harnicul-leneşului, talentatul — idiotului (...); iar omul, sărăcindu-şi *eu*-l, spontaneitatea, geniul, afectele, trebuie să se anuleze, umil, în faţa semeţei şi inflexibilei comunităţi.

Comunitatea este inegalitate, dar într-un sens invers proprietăţii. Proprietatea este exploatarea celui slab de către cel puternic; comunitatea este exploatarea celui tare de către cel slab. În proprietate, inegalitatea condiţiilor rezultă din forţă, oricare ar fi denumirea sub care se ascunde: forţă fizică şi intelectuală, forţa evenimentelor, a hazardului, *averea*, forţa proprietăţii însuşite etc. În comunitate, inegalitatea provine din mediocritatea cunoştinţelor şi a muncii, mediocritatea

glorificată, ca şi forţa. Această ecuaţie vulgară revoltă conştiinţa şi face pe cel harnic să cîrtească (...).

Comunitatea este opresiune şi servitudine. Omul vrea din toată inima să se supună legii datoriei, să-şi servească patria, să-şi ajute prietenii; dar el vrea, de asemenea, să lucreze ce îi place, cînd îi place, cît îi place; vrea să dispună de timpul său, să nu se supună decît necesităţii, să-şi aleagă prietenii, distracţiile, disciplina; să muncească raţional, nu din ordin; să se sacrifice prin sine însuşi, nu din obligaţie servilă. Comunitatea este în mod esenţial contrară liberului exerciţiu al facultăţilor noastre, înclinaţiilor noastre celor mai intime (...). Astfel, comunitatea violentează autonomia conştiinţei şi egalităţii; prima, prin reducerea spontaneităţii spiritului şi a mîinii, adică a voinţei în acţiune şi gîndire; a doua, prin recompensarea nediferenţiată a muncii şi leneviei, talentului şi prostiei, viciului şi virtuţii. În plus, dacă proprietatea este imposibilă datorită concurenţei, comunitatea va deveni curînd imposibilă datorită competiţiei pentru arderea gazului degeaba (...). La rîndul său, proprietatea violentează egalitatea prin dreptul excluderii şi prin dreptul de prelevare, iar liberul arbitru prin despotism.

Prima consecinţă a proprietăţii fiind suficient detailată în cele trei capitole precedente, mă voi mulţumi să stabilesc acum, printr-o ultimă comparaţie, perfecta identitate a proprietăţii cu furtul (...).

Se fură: 1) prin asasinat oficial; 2) singur, sau în bandă; 3) prin efracţie sau tîlhărie; 4) prin sustragere; 5) prin faliment fraudulos; 6) prin fals în acte publice sau private; 7) prin fabricarea de monedă calpă (...); 8) prin ticăloşie; 9) prin escrocherie; 10) prin abuz de încredere; 11) prin jocuri de noroc şi loterie (...); 12) prin camătă; 13) prin instituirea de rente, arende, chirii (...); 14) prin comerţ, cînd beneficiul comerciantului depăşeşte salariul legitim presupus de funcţia sa socială. Definiţia comerţului e cunoscută: arta de a cumpăra cu trei ceea ce face şase, şi de a vinde cu şase ceea ce costă trei. Între comerţul astfel definit şi furtul *à l'améri-*

caine, diferenţa constă numai în proporţia relativă a valorilor schimbate, adică numai în mărimea beneficiului. Se fură: 15) prelevînd un beneficiu de pe urma produsului tău, acceptînd o sinecură, însuşindu-ţi venituri mari (...);

În rezumat: justiţia, ieşind din comunitatea negativă, numită de poeţii antici *vîrsta de aur*, a debutat prin a fi dreptul forţei (...). Din dreptul forţei derivă exploatarea omului de către om, altfel spus şerbia, camăta sau tributul impus de învingător învinsului, (...) adică proprietatea.

Dreptului forţei i-a urmat dreptul înşelătoriei, a doua manifestare a justiţiei (...). E aceeaşi forţă, dar transportată din ordinea facultăţilor corporale în cea a facultăţilor psihice (...).

Al doilea efect al proprietăţii este despotismul (...). Ce formă de guvernare să preferăm atunci? — Eh, e clar, răspunde fără îndoială vreunul din tinerii mei cititori, sînteţi republican. — Republican... acest cuvînt nu este deloc exact: *res publica* înseamnă treburi publice. Cineva care se referă la treburile publice, sub orice formă de guvernare, poate fi numit republican. Regii sînt de asemenea republicani. — Atunci sînteţi democrat? — Nu. — Monarhist? — Nu. — Constituţionalist? — M-a ferit domnu'! — Sînteţi deci autocrat? — Absolut deloc. — Doriţi o guvernare mixtă? — Şi mai puţin. — Ce sînteţi deci? — Eu sînt anarhist; (...) deşi foarte iubitor de ordine, eu sînt, în deplinătatea cuvîntului, anarhist. (...)

Anarhia, adică absenţa stăpînului, a suveranului, aceasta este forma de guvernare de care ne apropiem în fiecare zi şi pe care obişnuinţele înrădăcinate ne fac să o privim drept culmea dezordinii şi expresia haosului. Se ştie că un burghez parizian din secolul al XVIII-lea, auzind că la Veneţia nu există regi, nu-şi putea reveni din uimire şi credea că va muri de rîs la aflarea unei asemenea idei ridicole. Aceasta este prejudecata noastră: toţi, cîţi sîntem, vrem un şef sau nişte şefi; şi am acum în faţă o broşură al cărei autor, economist zelos, se visează un alt Marat al dictaturii. Cei mai progre-

siști dintre noi nu sînt cei care vor un număr mai mare de suverani în loc de unul singur, ca, de exemplu, domnia gărzii naționale. În curînd, cineva, mai isteț, va spune: toată lumea e rege! Iar eu voi răspunde: nimeni nu este rege, noi, vrem nu vrem, sîntem asociați. Orice chestiune de politică internă trebuie rezolvată conform datelor statisticii departamentale; orice problemă de politică externă ține de statistica internațională. Știința guvernării aparține de drept unei acțiuni a Academiei de științe, al cărei secretar perpetuu devine în mod necesar primul ministru; și, pentru că orice cetățean poate adresa un memoriu Academiei, orice cetățean este legislator. Dar, cum părerea cuiva nu contează decît dacă este demonstrată, nimeni nu-și poate impune voința în locul rațiunii, nimeni nu este rege.

Tot ce ține de legislație și de politică este obiect de știință, nu de opinie; *puterea legislativă* nu aparține decît rațiunii, metodic recunoscută și demonstrată. A atribui unei puteri oarecare dreptul de *veto* și de sancțiune este culmea tiraniei. Justiția și legalitatea sînt două lucruri la fel de independente de asentimentul nostru ca și adevărul matematic. Pentru a funcționa, e suficient să fie cunoscute; pentru a fi recunoscute, ele nu cer decît meditație și studiu (...).

Deci nu guvernare, nu economie politică, nu administrație bazată pe proprietate.

Comunitatea caută *egalitatea* și *legea;* proprietatea, născută din autonomia rațiunii și din asentimentul meritului personal, dorește *independență* și *proporționalitate* asupra tuturor bunurilor. Dar comunitatea, confundînd uniformitatea cu legea și nivelarea cu egalitatea, devine tiranică și injustă: proprietatea, prin despotismul și năvălirile sale, se arată curînd opresivă și nesocială. Ceea ce vor comunitatea și proprietatea este bun; ceea ce produc ambele e rău. De ce? Pentru că ambele sînt exclusive și ignoră, fiecare în parte, două elemente ale societății. Comunitatea respinge independența și proporționalitatea; proprietatea nu satisface egalitatea și legea.

Or, dacă noi concepem o societate fondată pe aceste patru principii: egalitate, lege, independenţă, proporţionalitate găsim că:

1) egalitatea constă numai în *egalitatea condiţiilor*, adică a mijloacelor, nu în *egalitatea bunăstării;* ea trebuie să fie opera lucrătorului cu mijloace egale, şi nu afectează în nici un fel justiţia şi egalitatea;

2) *legea*, rezultînd din ştiinţa faptelor, deci sprijinindu-se pe necesitatea însăşi, nu afectează deloc independenţa;

3) *independenţa* respectivă a indivizilor sau autonomia raţiunii individuale, derivînd din diferenţa talentelor şi a capacităţilor, poate exista fără pericol în limitele legii;

4) *proporţionalitatea*, nefiind admisă decît în sfera inteligenţei şi a sentimentului, nu în cea a treburilor publice, poate fi urmărită fără a viola justiţia sau egalitatea socială.

Această a treia formă de societate, sinteză a comunităţii şi a proprietăţii, o vom numi LIBERTATE.

Pentru a edifica libertatea nu reunim deci fără discernămînt comunitatea şi proprietatea, ceea ce ar fi un eclectism absurd. Noi cercetăm printr-o metodă analitică ceea ce fiecare dintre ele conţine adevărat, conform voinţei naturii şi legilor sociabilităţii, eliminăm elementele străine pe care le conţin, iar rezultatul, care dă o formă adecvată formei naturale a societăţii umane, e, într-un cuvînt, libertatea.

Libertatea este egalitate, pentru că libertatea nu există decît sub formă socială, iar în afara societăţii nu există societate. Libertatea este ceea ce am numit eu anarhie pentru că nu admite domnia bunului plac, ci numai autoritatea legii, adică necesitatea. Libertatea este varietatea infinită, pentru că ea respectă toate voinţele în limitele legii. Libertatea este proporţionalitate, pentru că ea lasă spaţiu deplin meritului şi emulaţiei pentru glorie (...). Libertatea este fundamental organizatoare: pentru a asigura egalitatea între oameni, echilibrul între naţiuni, trebuie ca agricultura şi industria, centrele de educaţie, de comerţ şi de stocare să fie distribuite după condiţiile geografice şi climaterice din fiecare ţară, după

felurile de produse, caracterul și talentele naturale ale locuitorilor etc., în proporții atît de juste, atît de savante, atît de bine combinate, încît în fiecare loc să nu existe niciodată nici exces, nici lipsă de populație, de consum și de producție. Aici începe știința dreptului public și privat, adevărata economie politică. E rîndul juriștilor, eliberați de acum înainte de falsul principiu al proprietății, să descrie noile legi și să pacifice lumea. Știința și geniul nu le lipsesc; au acum și un punct de sprijin (...).

Mi-am atins scopul: proprietatea este învinsă; ea nu va mai apare niciodată. Peste tot unde va fi citit și transmis discursul meu, se va arunca sămînța dispariției proprietății. Acolo, mai devreme sau mai tîrziu, vor dispare privilegiile și servitudinea. Despotismului îi va urma domnia rațiunii. Într-adevăr, ce sofisme, ce prejudecăți încăpățînate ar putea rezista în fața acestor propoziții?

I. Posesiunea individuală[1] este condiția vieții sociale. Cinci mii de ani o demonstrează. *Proprietatea* este sinuciderea societății. Posesiunea este justificată, proprietatea — nu. Suprimați proprietatea, conservînd posesiunea, și prin această unică modificare în interiorul principiului social, veți schimba totul în legi, guvernare, economie, instituții. Veți alunga răul de pe pămînt.

II. Dreptul de ocupare fiind egal pentru toți, posesiunea variază după numărul de posesori; proprietatea nu se poate forma.

III. Efectele muncii fiind aceleași pentru toți, proprietatea se distruge prin munca altora și prin chirie.

---

[13] Posesiunea individuală nu este deloc un obstacol pentru marea cultură. Dacă nu am vorbit despre inconvenientele fărîmițării este pentru că am crezut inutil să repet, după atîția alții, ceea ce trebuie să fie pentru toată lumea un adevăr. Dar eu sînt surprins că economiștii, care au relevat atît de bine defectele micii culturi, nu au văzut că principiul acesteia apare integral și în proprietate, în special nu au văzut că proiectul lor de a face exploatări mari este începutul abolirii proprietății private (n.a.).

IV. Orice muncă omenească, rezultînd în mod necesar dintr-o forţă colectivă, orice proprietate devine, din această cauză, colectivă şi indiviză; mai clar, munca distruge proprietatea.

V. Orice capacitate de muncă fiind, la fel ca orice instrument de muncă, un capital acumulat, o proprietate comună, inegalitatea de poziţie socială şi de avere, sub pretextul inegalităţii de capacitate naturală sau dobîndită, este nedreptate şi furt.

VI. Comerţul are drept condiţii necesare libertatea contractanţilor şi echivalenţa produselor schimbate; or, valoarea avînd drept expresie timpul şi cheltuielile pentru a produce un anume obiect, iar libertatea fiind inviolabilă, lucrătorii rămîn necesar egali în salarii, drepturi şi îndatoriri.

VII. Produsele nu se cumpără decît cu produse; condiţia de schimb fiind echivalenţa produselor, beneficiul este imposibil şi nedrept. Respectaţi acest principiu al celei mai elementare economii şi sărăcia, luxul, opresiunea, viciul, crima şi foametea vor dispare dintre noi.

VIII. Oamenii sînt asociaţi prin legea fizică şi matematică a producţiei, înainte de a fi prin deplinul lor consimţămînt. Deci, egalitatea condiţiilor de viaţă aparţine justiţiei, adică dreptului social, dreptului pur şi simplu; respectul, prietenia, recunoaşterea, admiraţia se supun singure dreptului *echitabil* sau *proporţional*.

IX. Asocierea liberă, libertatea, care se limitează la menţinerea egalităţii mijloacelor de producţie şi echivalenţa în schimburi, este singura formă de societate posibilă, singura justă, singura adevărată.

X. Politica este ştiinţa libertăţii. Guvernarea omului de către om, oricum s-ar deghiza, este opresiune. (...)

LOUIS BLANC

(1811—1882)

Cu Louis Blanc, devenit o adevărată istorie vie a revoluționarismului secolului al XIX-lea spre sfîrșitul vieții sale, ideologia schimbării sociale se îndreaptă din ce în ce mai hotărît spre ceea ce va fi marxismul: o disciplină revoluționară închegată, dispunînd de un aparat explicativ bazat pe analiza economică și de o înaltă putere motivatoare. L. Blanc este unul dintre primii socialiști francezi care detaliază sugestia mai veche referitoare la faptul că inegalitatea condițiilor de viață provine dintr-o anumită formă a condițiilor de producție, și nu dintr-un viciu al repartiției sau al reprezentării parlamentare. Cartea sa, *Organizarea muncii*, interzisă imediat după apariție (1839) a avut patru ediții pînă în 1845 și nenumărate altele pînă prin 1880, cînd, însă, răspîndirea teoriei marxiste a trimis-o mai către centrul spectrului politic decît fusese pînă atunci. L. Blanc este autorul formulei *de la fiecare după capacități, fiecăruia după nevoi* și a susținut toată viața ideea organizării unui sector de producție al statului, nu numai un sector de distribuție sau supraveghere, așa cum prevedeau alte curente socialiste. Ideea acestor *ateliere sociale* era, de fapt, o critică la adresa liberalismului absolut care domnea în teoria economică a vremii și a fost pusă în practică după revoluția din februarie 1848, cînd L. Blanc a fost numit președintele așa-numitei Comisii de la Luxembourg, însărcinată cu reglementarea raporturilor de muncă în Franța revoluționară. L. Blanc este autorul decretului din februarie 1848 care garanta locuri de muncă pentru toată lumea și a decretului din martie 1848 care reducea ziua

de lucru la 10 ore în Paris și 11 ore în provincie. În ciuda sprijinului popular, atelierele sociale nu au reușit însă să funcționeze așa cum a proiectat autorul lor și au fost desființate în iulie 1848.

ORGANIZAREA MUNCII

(1839)

Cum s-ar putea organiza munca, după părerea noastră.

Guvernul va fi considerat ca regulatorul suprem al producției și, pentru a-și putea îndeplini misiunea, va fi investit cu o mare putere. Această misiune constă în a se servi de arma concurenței pentru a face să dispară concurența.

Guvernul va lansa un împrumut, al cărui rezultat va fi afectat creării de *ateliere sociale* în ramurile cele mai importante ale industriei naționale. Cum crearea atelierelor sociale solicită fonduri mari, numărul lor va fi la început strict delimitat. Dar chiar în baza organizării lor, cum se va vedea mai jos, ele vor avea o imensă forță de expansiune.

Fiind considerat ca singurul fondator de *ateliere sociale*, guvernul va întocmi statutele lor. Redactarea acestor statute, analizată și votată de Adunarea Națională, va avea formă și putere de lege.

Vor fi chemați să lucreze în atelierele sociale, pînă la limita capitalului inițial, necesar cumpărării de instrumente de muncă, toți muncitorii care vor oferi garanții morale.

Cum educația greșită și antisocială dată generației actuale nu permite să se găsească altundeva decît în creșterea retribuției un motiv de emulație și de promovare, diferențele de salarii vor fi gradate după ierarhia funcțiilor. O educație viitoare, nouă, va trebui să schimbe în acest punct ideile și moravurile. E de la sine înțeles că salariul va trebui, în orice

caz, să fie întru totul satisfăcător cerințelor de viață ale muncitorului.

Guvernul va reglementa ierarhia funcțiilor în primul an de activitate al atelierelor sociale. După primul an lucrurile se vor schimba. Avînd timp să se cunoască și să se aprecieze reciproc, avînd același interese în succesul asociației, lucrătorii se vor organiza pe baza principiului electiv.

În fiecare an se va face bilanțul beneficiilor nete, care vor fi împărțite în trei părți: prima parte va fi repartizată în cote egale între membrii asociației; a doua parte va fi destinată: 1) întreținerii bătrînilor, bolnavilor, invalizilor; 2) ușurării crizelor care se abat asupra altor industrii, toate ramurile industriale datorîndu-și reciproc ajutor și sprijin; iar a treia parte a beneficiilor va fi consacrată achiziționării de instrumente de muncă pentru cei care vor dori să facă parte din asociație, în așa fel încît atelierul social respectiv să poată crește mereu.

Înființate în industriile care pot lucra pe scară mare, în fiecare din aceste asociații vor putea fi admiși cei care au profesiuni care le permit atît să se adune la un loc, cît să și lucreze disparat, în așa fel încît fiecare atelier social se va putea compune din profesiuni diferite, grupate un jurul unei mari industrii, părți componente ale unui aceluiași întreg, supuse aceloraşi legi, și participînd la aceleași avantaje.

Fiecare membru al atelierului va putea dispune de propriul salariu după dorință. Dar evidenta economie și incontestabila calitate a vieții în comun nu vor întîrzia să transforme asocierea de muncă într-o asociere voluntară a satisfacerii necesităților și a petrecerii timpului liber.

Capitaliștii pot fi primiți în asociație și vor încasa dobînda la capitalul adus de fiecare, dobîndă garantată prin buget. Dar nu vor putea participa la beneficii decît în calitate de muncitori.

Odată înființat și respectîndu-se regulile de mai sus, se înțelege ușor ce se va întîmpla mai departe cu atelierul social. În toate ramurile industriale importante (producătoare

de maşini, mătase, bumbac sau în imprimerii de pildă) va exista cîte un atelier social care va face concurenţă industriei private. Lupta dintre ele va fi oare lungă? Nu, pentru că atelierul social va avea asupra oricărui atelier individual avantajele care decurg din economia vieţii în comun şi dintr-un mod de organizare în care toţi muncitorii, fără excepţie, sînt interesaţi să producă repede şi bine. Lupta va fi oare dăunătoare? Nu, pentru că guvernul va fi totdeauna în măsură să-i amortizeze efectele, împiedicînd producţia să se deprecieze. Astăzi, cînd un individ foarte bogat intră în conflict cu alţii mai puţin bogaţi, lupta aceasta inegală e în mod necesar dăunătoare, căci un particular nu-şi urmăreşte decît propriul interes. Dacă ar putea vinde de două ori mai puţin scump decît concurenţii săi pentru a-i ruina şi a-i elimina, ar face-o. Dar cînd în locul particularului se găseşte însăşi puterea, problema se pune altfel.

Puterea, aceea pe care ne-o dorim, va avea vreun interes să zdruncine industria, să complice vieţile celor care participă la ea? Absolut deloc. Prin natura şi poziţia sa, puterea va fi protectorul major al acestora, chiar dacă va provoca, în scopul transformării sociale, o concurenţă benefică. Deci, între războiul individual pe care îl declară astăzi un mare capitalist unuia mai mărunt, şi cel declarat de putere unui individ — în sistemul nostru — nu e posibilă nici o comparaţie. Războiul industrial foloseşte în mod necesar frauda, violenţa şi nenorocirile pe care nedreptatea le aduce cu sine. Dar al doilea gen de concurenţă va fi dirijat fără brutalitate, fără tulburări şi numai în scopul atingerii obiectivului final, absorbirea succesivă şi paşnică a atelierelor individuale de către atelierele sociale. Astfel, în loc de a fi, cum e astăzi orice mare capitalist, stăpînul şi tiranul pieţei, guvernul va fi cel care va reglementa piaţa. El se va servi de arma concurenţei, nu pentru a răsturna violent industria particulară — ceea ce îl va interesa în cel mai înalt grad să evite — ci pentru a o duce pe nesimţite la dispariţie. Într-adevăr, imediat ce un atelier social va fi înfiinţat într-o sferă industrială, vom vedea

scurgîndu-se spre el, din pricina avantajelor sale intrinseci, mase de muncitori şi capitalişti. După un anumit interval de timp, se va produce, fără uzurpări, nedreptăţi şi dezastre iremediabile şi în profitul principiului asocierii, fenomenul care astăzi se produce într-un mod atît de murdar şi prin forţa tiraniei în profitul egoismului individual. Astăzi, un industriaş foarte bogat poate, dînd o mare lovitură şi eliminîndu-şi rivalii, să monopolizeze o întreagă ramură. În sistemul nostru, statul va deveni stăpînul industriei treptat şi, în loc de monopol, vom obţine înfrîngerea concurenţei, adică asociaţia.

Să presupunem că ne-am atins scopul într-o ramură particulară a industriei. Să presupunem că fabricanţii de maşini, de exemplu, au fost aduşi în serviciul statului, adică se supun principiului comun al reglementării activităţii lor. Cum o industrie nu se exercită totdeauna în acelaşi loc şi are centre diferite, se va putea stabili, între toate atelierele aparţinînd acestui gen de activitate, sistemul de asociere stabilit în fiecare atelier social. Căci ar fi absurd ca, după ce a fost abolită concurenţa dintre indivizi, ea să fie lăsată să subziste între corporaţii. Vom avea deci, în fiecare sferă de activitate dominată de guvern, un *atelier central*, de care vor fi legate toate celelalte, în calitate de ateliere complementare. La fel cum Rothschild posedă, nu numai în Franţa, ci în diferite ţări ale lumii, societăţi care comunică cu cea unde se află sediul principal al afacerilor sale, tot aşa fiecare ramură industrială dominată de stat va avea un sediu principal şi sucursale. Din acest moment s-a terminat cu concurenţa. Interesul diferitelor centre de producţie aparţinînd unei ramuri industriale va fi orientat în aceeaşi direcţie, iar agresivitatea ruinătoare va fi înlocuită prin convergenţă.

Nu voi insista asupra simplităţii acestui mecanism. Ea e evidentă. Într-adevăr, după primul an de activitate, fiecare atelier îşi va fi suficient, va sta pe picioarele sale, şi, deci, rolul guvernului se va limita la supravegherea menţinerii de

raporturi normale între toate centrele de producție de același fel și la împiedicarea violării principiului reglementării colective. Orice serviciu public de astăzi are de o sută de ori mai multe complicații. Imaginați-vă un moment situația în care fiecare ar putea să transporte scrisori și închipuiți-vă că guvernul ar pune deodată: „numai eu am dreptul să organizez serviciul de poștă". Ce de proteste s-ar mai auzi! Cum va putea guvernul să facă să ajungă la ora indicată ceea ce milioane de oameni își pot scrie în fiecare zi, în fiecare minut al zilei? — asta ar fi obiecția principală. Și, totuși, cu excepția anumitor defecțiuni care țin mai puțin de natura mecanismului, cît de constituția puterilor de pînă acum, știm cu cîtă precizie e organizat serviciul poștal. Nu voi descrie ordinea noastră administrativă și angrenajul complex existent. Dar observați, totuși, ce regularitate are mișcarea acestei imense mașini poștale. Tocmai modul de distribuire și subdivizare a sarcinilor face să funcționeze mecanismul cel mai complicat. Și nu s-ar putea face ca muncitorii să acționeze împreună, într-o țară în care, acum mai bine de douăzeci de ani, un singur om a reușit să pună în mișcare un milion de oameni?[1] E drept că era vorba de a distruge. E, oare, în natura lucrurilor, în voința divină, în destinul providențial al societăților să nu poată produce în comun, dar să fie capabile să se unească pentru a distruge? În rest, obiecțiile privind dificultățile de aplicare a proiectului meu nu sînt serioase, o repet. Pur și simplu se cere statului să facă, dispunînd de imense și variate resurse, ceea ce astăzi poate face și un simplu particular.

Din solidaritatea tuturor muncitorilor într-un atelier, am dedus solidaritatea atelierelor într-o aceeași ramură industrială. Pentru a completa sistemul, va trebui să analizăm solidaritatea diferitelor industrii. Tocmai în acest scop am prevăzut o cotă din beneficiile realizate în fiecare ramură

[1] Napoleon Bonaparte.

industrială care, cumulată, va da o sumă, cu ajutorul căreia statul va putea sprijini orice industrie aflată în dificultate, în cazul unor circumstanțe neprevăzute și extraordinare. De fapt, în sistemul pe care îl propunem, crizele vor fi mult mai rare. De unde provin astăzi crizele? Din lupta într-adevăr neîndurătoare între toate interesele, luptă care nu face învingători fără învinși și care, ca orice bătălie, înhamă sclavii la carul învingătorului. Eliminînd concurența, se înlătură efectele sale negative. Nu vor mai fi învingători — deci nu vor mai fi înfrînți. Din acest moment, crizele nu vor mai putea proveni decît din exterior. Numai acestea trebuie contracarate. Nu vor fi suficiente, fără nici o îndoială, tratatele de pace și alianțele. Totuși ce de dezastre ar fi evitate dacă s-ar înlocui actuala diplomație rușinoasă, ipocrită, mincinoasă, josnică, servind numai împărțirii popoarelor între cîțiva tîlhari fericiți, cu un sistem de alinațe bazat pe necesitățile industriale și pe înțelegerea reciprocă a tuturor muncitorilor din toate părțile lumii! Dar acest gen nou de diplomație nu va putea fi pus în practică cît timp va mai dura anarhia industrială care ne devoră. Este exact ceea ce ne-au arătat cu prisosință anchetele deschise în ultimii ani. Ele ne înfățișează un spectacol dezolant. Nu ne-au arătat aceste investigații pe cultivatorii din colonii luptînd împotriva producătorilor de zahăr din sfeclă, mecanicii împotriva stăpînilor de turnătorii, porturile împotriva fabricilor din interior, Bordeaux contra Parisului, Sudul împotriva Nordului, cei care produc împotriva celor care consumă? În mijlocul acestui monstruos dezastru, ce poate face un guvern? Ceea ce unii cer cu îndreptățire, alții resping cu furie. Ceea ce unora le este necesar, altora le este fatal. E limpede că lipsa solidarității între interese provoacă statului o incapacitate de prevedere și îi leagă mîinile în raporturile cu puterile străine. Soldați în afară, jandarmi înlăuntru — statul de astăzi nu poate avea alte mijloace de acțiune, iar toată utilitatea sa se reduce, în mod necesar, la împiedicarea distrugerii într-o

parte, distrugînd în altă parte. Dar dacă statul se pune în fruntea industriei, dacă obține o convergență a eforturilor tuturor, dacă reunește în jurul aceluiași principiu toate interesele aflate astăzi în război — ce categorică, fecundă, decisivă, fericită ar fi atunci acțiunea sa externă! Reorganizarea muncii nu numai că va elimina crizele actuale, dar va aduce, ca să mă exprim astfel, vînt în pînzele navelor noastre.

Mai este necesar să continui cu enumerarea avantajelor ce vor rezulta din acest nou sistem? În lumea industrială în care trăim orice descoperire științifică e o calamitate, mai întîi pentru că suprimă locuri de muncă pentru muncitorii care trebuie să lucreze pentru a trăi și, apoi, pentru că devine o armă ucigătoare în mîna industriașului care are dreptul și capacitatea de a o folosi împotriva celor care nu pot și nu au acest drept. Cine spune *mașină nouă*, spune *monopol* în sistemul concurenței, cum am arătat deja. În sistemul asocierii și solidarității nu mai există brevete de invenții și exploatare exclusivă. Inventatorul va fi recompensat de stat, iar descoperirea sa pusă imediat în serviciul tuturor. Astfel, ceea ce astăzi este un mijloc de exterminare va deveni un mijloc al progresului general. Ceea ce astăzi aduce muncitorului foamete, disperare și revoltă, nu va mai fi folosit pentru a-i face povara și mai grea, ci îi va furniza mai mult timp pentru a-și cultiva inteligența. Pe scurt, ceea ce astăzi sprijină tirania, mîine va contribui la triumful fraternității.

În inimaginabila confuzie în care sîntem azi cufundați, comerțul nu depinde și nu poate depinde de producție. Producția trebuie să-și găsească singură consumatorul (pe care producătorii vor să-l jumulească). E imposibil astăzi să treci de misiți, supramisiți, comercianți și subcomercianți. Comerțul devine astfel viermele producției. Plasat între cel care muncește și cel care consumă, comerțul îi domină pe amîndoi, unul prin celălalt. Fourier, care a atacat atît de viguros ordinea socială actuală și, după el, Victor Considerant, discipolul

său, au dezvăluit cu o logică imbatabilă această imensă plagă a societăţii numită comerţ.

Comerciantul trebuie să fie un agent al producţiei, participant la beneficiile acesteia, asociat la toate riscurile sale. Acesta este glasul raţiunii, este exact ceea ce cere interesul tuturor. În sistemul propus de noi, nimic nu e mai uşor de realizat. Deoarece va înceta orice antagonism între diferitele centre de producţie ale unei anumite industrii, aceasta va dispune — cum au astăzi marile case comerciale — de magazine şi depozite, acolo unde cer necesităţile consumatorului.

Ce trebuie să fie creditul? Un mijloc de a procura instrumente de muncă muncitorului.

Astăzi (...) creditul e cu totul altceva. Băncile nu împrumută decît celui bogat. Să vrea să împrumute celui sărac şi tot nu ar putea-o face fără să se prăbuşească. Băncile constituite pe baza intereselor individuale nu vor fi niciodată — orice s-ar face — decît nişte instrumente admirabil imaginate pentru a-i face mai bogaţi pe cei bogaţi şi mai puternici pe cei puternici. Mereu — monopolul sub haina libertăţii, tirania sub o aparenţă de progres! Organizarea propusă de noi va tăia scurt aceste nedreptăţi. Creditul se va constitui din partea de beneficii special şi neîncetat consacrată măririi atelierului social, prin atragerea de noi muncitori. Astăzi, de ce aveţi nevoie bănci? Suprimaţi-le! (...)

Într-un sistem în care fiecare sferă a muncii va uni un anumit număr de oameni animaţi de acelaşi spirit, acţionînd la unison, nutrind speranţe şi interese comune, ce loc va mai rămîne pentru falsificarea produselor, hoţia mascată, minciunile cotidiene, fraudele mizerabile practicate de producători şi comercianţi în virtutea necesităţii de a-i înşfăca vecinului clientela şi averea, orice s-ar întîmpla? Reforma industrială vizată aici va fi deci, în realitate, o profundă revoluţie morală şi va converti într-o singură zi mai mulţi oameni decît toate dăscălelile predicatorilor şi recomandărilor moraliştilor într-un secol.

Ceea ce am spus despre reforma industrială e suficient pentru a se înțelege după ce principii și pe ce bază dorim o reformă agricolă. Abuzul de succesiuni colaterale e binecunoscut. Aceste succesiuni vor fi abolite, iar valorile lăsate prin moștenire vor fi declarate bunuri comunale. Fiecare comună va ajunge astfel să-și formeze un domeniu inalienabil care, neputînd decît să se extindă, va duce fără rupturi și uzurpări la o imensă revoluție agricolă. Exploatarea domeniului comunal va trebui, de altfel, să aibă loc pe cea mai mare scară posibilă, urmînd legi conforme celor care vor acționa în industrie. Vom reveni asupra acestui subiect care cere unele dezvoltări.

Am văzut de ce, în sistemul actual, educația copiilor din popor este imposibilă. Ea va deveni posibilă în sistemul nostru într-o asemenea măsură încît va trebui să devină obligatorie și gratuită. Viața fiecărui muncitor fiind asigurată, iar salariul său suficient, pe baza cărui drept li s-ar putea refuza copiilor acestora școala?

Multe capete serioase ale vremii noastre gîndesc că ar fi periculos astăzi să se răspîndească instrucția în masă, și au dreptate. Dar cum de nu se înțelege că acest *risc al educației* este o probă convingătoare a absurdității sistemului nostru social? În această ordine socială totul este fals: munca nu e prețuită, profesiunile cele mai utile sînt disprețuite, agricultorul e privit cu milă, dar nu există suficiente laude pentru o dansatoare. Iată de ce liceele și școlile noastre nu oferă societății decît ambițioși, nemulțumiți și neisprăviți. Dacă însă poporul ar învăța să citească după cărțile bune, dacă ar fi educat în spiritul respectului pentru ceea ce este util și prestigios, dacă i s-ar spune că nu există meserii, ci numai arte, dacă i s-ar arăta că nimic nu este demn de dispreț, în afara a ceea ce corupe sufletul, otrăvește prin orgoliu, prin lipsă de fraternitate și egoism și, apoi, i s-ar arăta că societatea e condusă tocmai de aceste principii — în acest caz educația poporului ar mai fi oare riscantă? Astăzi educația e transformată

în sprijin pentru tot felul de prostii vanitoase și pretenții sterile — și apoi se aruncă anatema asupra ei! Se scriu cărți proaste cu exemple rele și apoi se interzice lectura! Ce timpenie!

Să rezumăm. Trebuie să încercăm să revoluționăm societatea

1) pentru că ordinea socială actuală este prea plină de nedreptăți, mizerii, josnicii pentru a mai putea rezista mult timp;

2) pentru că nu există nimeni care să nu aibă un interes, oricare ar fi poziția, rangul sau averea sa, în construirea unei noi ordini sociale;

3) în sfîrșit, pentru că această revoluție, atît de necesară, poate fi desăvîrșită pe cale pașnică și e chiar ușor de realizat.

În noua lume în care ne va introduce revoluția, vor fi poate încă unele lucruri de făcut pentru a realiza complet principiul fraternității. Dar cel puțin, prin învățămînt, totul va fi pregătit pentru această realizare. Omenirea a fost prea îndepărtată de scopul său ca să ne fie dat să-l atingem într-o singură zi. Civilizația coruptă, al cărei jug ne apasă încă, a tulburat interesele și, în același timp, a otrăvit spiritele și sursele inteligenței umane. Nedreptatea a devenit o justiție; minciuna e dată drept adevăr, iar oamenii se sfîșie în plin întuneric.

Multe idei greșite trebuie distruse. Ele vor dispare, să nu ne îndoim nici un moment. Astfel, de exemplu, se va face lumină în ziua în care se va recunoaște că acela care a primit de la providență mai multă forță sau mai multă inteligență, datorează mai mult semenilor săi. Atunci, geniul va constata puterea sa legitimă, nu prin importanța tributului perceput de la societate, ci prin mărimea serviciilor ce i le va face acesteia. Căci inegalitatea firească a aptitudinilor trebuie să ajungă nu la inegalitatea drepturilor, ci la inegalitatea reală a îndatoririlor.

Răspuns la diferite obiecţii[2]

(...) Să examinăm una cîte una obiecţiile care ne-au fost aduse — şi, pentru a nu le deforma, de vom reproduce textual:

„Cum ar putea funcţiona un guvern devenit antreprenorul industriei? Dacă judecăm prin prisma exemplului oferit de ministerul lucrărilor publice, putem prezice că procedeele sale nu vor străluci nici prin spirit de economie, nici prin intensitatea activităţii, nici prin spirit întreprinzător. Se acceptă, totuşi, că guvernul poate conduce un serviciu public, căci statul este aici simultan şi producătorul şi consumatorul său, cînd este vorba de un produs perceput cu titlu de impozit. Dar cînd statul va deveni singurul fabricant şi singurul însărcinat cu satisfacerea necesităţilor consumului privat, ce mijloace va putea el folosi pentru a-şi desface producţia, şi pentru a-şi căuta debuşeuri, fie în exterior, fie în interior?" (ziarul *Comerţul*, 3 august 1841)

Dacă aceste obiecţii nu ar fi false, în mod sigur ele ar fi foarte grave. E sigur că statul devenit *antreprenorul industriei şi fiind însărcinat să satisfacă nevoile consumului privat* ar da faliment sub greutatea acestei sarcini. Merg chiar mai departe şi spun: presupunînd că statul ar fi capabil să facă aşa ceva, ceea ce am risca să găsim la capătul unui asemenea sistem ar fi tirania, violenţa exercitată asupra individului sub aparenţa binelui public, pierderea oricăror libertăţi,

[2] Lucrarea lui L. Blanc, *Organizarea muncii*, în ciuda interzicerii, a cunoscut patru ediţii pînă în 1845 şi a provocat numeroase discuţii în presă datorită proiectului său de a organiza *ateliere de stat*, pentru a elimina concurenţa dintre muncitori pentru un loc de muncă, dintre capitalişti pentru profit şi lupta dintre capitalişti şi muncitori. În ediţia din 1845, după care traducem, capitolul concluziv e urmat de un masiv capitol care analizează o parte a obiecţiilor şi aduce multe clarificări importante ale teoriei.

un fel de sufocare generală. Dar am presupus noi aşa ceva? Această obiecţie poate fi făcută saint-simonismului. Ce există însă comun între sistemul nostru şi doctrinele saint-simoniste? Noi am spus că statul trebuie să devină regulatorul industriei; asta înseamnă oare că trebuie să-şi exercite monopolul? Noi am spus că statul trebuie să înfiinţeze ateliere sociale, să procure instrumente de muncă muncitorilor, să redacteze statute industriale cu formă şi putere de lege; asta înseamnă oare că statul trebuie să devină speculator sau antrepenor industrial? Cine nu vede că aici sîntem criticaţi pe un teren care nu este al nostru? Recitiţi proiectul nostru. Se va vedea că noi nu acordăm nici o cotă guvernului la repartizarea beneficiilor obţinute de atelierele sociale. În sistemul nostru, guvernul nu este nici monopolizator, nici speculant. E adevărat că îl facem să intervină administrativ în atelierul social, în primul său an de funcţionare. Dar de ce să confundăm baza unui sistem cu ceea ce nu este decît un mijloc pentru a-l pune în mişcare? Ce-am spus de fapt? „Guvernul va reglementa ierarhia funcţiilor în primul an de activitate al atelierelor sociale. *După primul an lucrurile se vor schimba.* Avînd timp să se cunoască şi să se aprecieze reciproc, avînd acelaşi interes în succesul asociaţiei, muncitorii se vor organiza pe baza principiului electiv". Ceea ce înseamnă că maşina odată montată, va merge de la sine. Statul nu va avea decît de supravegheat respectarea statutelor, cum face şi acum cu oricare altă lege. Numai că aceste statute fiind, de fapt, aplicarea unei doctrine a asocierii şi fraternităţii, industria se va găsi curînd angajată pe un drum complet nou, fără ca statul să aibă altceva de făcut decît să înlăture obstacolele pe care egoismul individual le ridică în calea mişcării. Să se înţeleagă bine: noi nu cerem, ca saint-simoniştii, ca statul să facă totul singur. Noi cerem ca el să preia iniţiativa unei revoluţii industriale, care să ducă la înlocuirea principiului concurenţei cu principiul asocierii. Nu cerem ca statul să devină antreprenorul industriei şi să concentreze în mîinile sale toate monopolurile. Noi cerem ca el să furnizeze instrumente de muncă cîtorva societăţi de

muncitori, impunîndu-le o legislație care să le permită să se extindă treptat în întreg regatul.

„Există o țară în care, de aproape trei secole, se practică pe o scară largă un sistem foarte asemănător celui propus de Louis Blanc — Paraguay. Înainte de insurecția coloniilor din America de Sud, această țară era supusă unui guvern teocratic care aplica în mod complet utopia comunității bunurilor și a fraternității sociale. Aparent, acest guvern era conform cu dorințele cetățenilor, pentru că, odată eliberați de autoritatea metropolei, ei au vrut să-și păstreze guvernul fără altă modificare decît înlocuirea formei unitare cu o formă federativă de stat. Șeful noii organizări, doctorul Francia, a perfecționat vechea structură și s-a menținut în funcția în care era, fără altă formă decît asentimentul unanim al poporului. Raynal, după ce a descris instituțiile din Paraguay — conform unor mărturii care nu au fost dezmințite — observă un fenomen pe care nu și-l poate explica. Ar trebui — spune el — ca oamenii să se înmulțească foarte mult sub o guvernare în care nimeni nu e trîndav, dar nici nu muncește în exces; în care hrana este sănătoasă, abundentă, egală pentru toți; în care toți sînt bine îmbrăcați, în care bătrînii, văduvele și orfanii beneficiază de ajutoare însemnate în raport cu alte zone ale lumii; unde toată lumea se căsătorește după glasul inimii, fără interese materiale, și unde copiii mulți ar fi o consolare, fără a fi o povară; unde dezmățul, inseparabil de trîndăvia coruptă de opulență și mizerie, nu atinge niciodată nivelul degradării sau decadenței; unde nimic nu împiedică pasiunile artificiale și nu contrariază gusturile bine temperate; unde te poți bucura de avantajele comerțului fără a fi expus pericolului de a fi contaminat de viciul luxului; unde magazinele pline și ajutoarele gratuite între națiunile confederate, acordate pe baza fraternității, sînt o resursă sigură împotriva unei eventuale înfometări provocate de vremea nefavorabilă; unde nu a fost niciodată

necesar să fie condamnat cineva la moarte, la dezonoare sau la închisoare; unde nici măcar noțiunile de impozit sau proces — două teribile flageluri ale speciei umane— nu sînt cunoscute; o asemenea țară ar trebui să fie, s-ar părea, țara cea mai populată de pe fața pămîntului. Și totuși, nu este așa. Fapt e că, pe un teritoriu la fel de întins ca și cel al Franței, Paraguay nu numără decît ceva în jurul a cinci sute de mii de locuitori. Defecte foarte profunde trebuie să aibă o organizare bazată pe comunitatea bunurilor ca să poată neutraliza atîtea binefaceri." (ziarul *Comerțul*, 3 august 1841).

Ne-ar fi ușor să arătăm diferențele radicale care există între sistemul edificat în Paraguay și cel pe care l-am propus noi (...). Creșterea populației e totdeauna, așa, oricum, un simptom de prosperitate? Reamintim că rata nașterilor la Paris este, în cartierele mai răsărite, de 32 la mie, în timp ce, în cartierele unde locuiesc săracii, ea se ridică la numai 26 la mie. (...) Credeți că — în mod absolut — creșterea populației este o binefacere? (...)

„Dacă concurența ar fi o cauză necesară a mizeriei și degradării, cum se poate explica prosperitatea Statelor Unite ale Americii, țara concurenței?" (ziarul *Comerțul*, 3 august 1841)

Nimic mai ușor de explicat. Americanii nu sînt atît de presați ca noi, într-o țară unde să le fie imposibil să se miște după voie. Ceea ce i-a salvat pînă acum, cel puțin în parte, de nenorocirile concurenței este pur și simplu spațiul, Iar, pe de altă parte această logică a concurenței, care i-a împins violent pe englezi dincolo de insula lor și i-a făcut să considere întregul glob drept o piață de cucerit, această inexorabilă logică, nu-și face oare deja simțită prezența în America? Chestiunea pieților de desfacere nu capătă, pe zi ce trece, importanța fatală pe care a avut-o, și o are încă, în Anglia? N-am auzit acum cîtăva vreme un președinte al Statelor Unite, generalul Jackson, plîngîndu-se lumii întregi de peri-

colele care-i amenință țara din pricina dezvoltării extreme a creditului, multiplicării speculațiilor private și extravanței dorințelor care stîrnesc oamenii la o competiție fără limite? Nu mai vorbim aici de viciile născute firesc din impulsul dereglat pe care concurența îl imprimă geniului individual în America: cupiditate, egoism, rea credință, grosolănia ideilor și a moravurilor.

Mai curînd sau mai tîrziu, concurența înseamnă opresiune — America o demonstrează deja. Defectele ordinii sociale adoptate de americani amenință cu dispariția principiul egalității, care servește drept bază instituțiilor lor politice. Dacă regimul băncilor va fi menținut în Statele Unite, regimul democratic va dispare. Jackson a declarat-o limpede, iar părerea sa în acest punct este cea a tuturor partizanilor sinceri ai democrației americane. Acest rezultat merită, într-adevăr, să fie reținut.

„Reproșul fundamental care poate fi făcut proiectului lui Louis Blanc este că, menit să anuleze concurența cu ajutorul asocierii, el nu este, de fapt, decît un sistem de concurență și deloc unul de asociere. Proiectul conține această sămînță rea, care nu ar fi trebuit să scape spiritului pătrunzător al autorului.

Într-adevăr, Louis Blanc admite capitaliștii în asociație, cu condiția de a-și încasa dobîndă la capitalul adus de ei, deci fără a participa la beneficii, decît dacă lucrează ca muncitori.

Astfel capitaliștii ar avea dreptul la o rentă fixă, fără variații, conform beneficiilor sau pierderilor atelierelor sociale. Departe de a fi asociați cu muncitorii, ei au interesul de a obține venitul cel mai ridicat de pe urma capitalului lor, în timp ce muncitorii au un interes exact opus. Iată, deci, o opoziție flagrantă între cei doi agenți ai producției, capitaliștii și lucrătorii — iar de aici minciună, fraudă, ură, adică însăși concurența și toate urmările sale. Dar, pentru un economist, capitalul nu este suma în numerar, ceea ce ar putea reduce interesele ostile la un cerc destul de restrîns; prin capital se înțeleg toate instrumentele de muncă, toate resur-

sele de producţie, de fapt un întreg aspect al producţiei. Astfel, proprietarii de terenuri, de uzine, de animale, de bunuri mobile şi imobile sînt în întregime separaţi de muncitori. Ceea ce trebuia învins prin acest proiect, concurenţa, primeşte de fapt o consacrare solemnă" (*Revista regiunii Aveyron şi Lot*, 1 martie 1841).

Cel care ne critică astfel s-a gîndit bine la cauzele care duc astăzi la acea opoziţie flagrantă între muncitori şi capitalişti, de care se teme chiar şi în aplicarea proiectului nostru? Chemaţi să aducă în activitatea de producţie — unii instrumentele de muncă, alţii munca — capitaliştii şi muncitorii intră astăzi în luptă; de ce? Pentru că nimic nu reglementează raporturile dintre ei, dominate de arbitrar, căci capitalistul speculează necesitatea muncitorului de a-şi procura instrumentele de muncă, în timp ce, pe de altă parte, muncitorul încearcă să-şi facă parte din necesitatea capitalistului de a-şi fructifica averea. Sistemul nostru plasează membrii atelierului social în cu totul alte condiţii. Să nu se uite că atelierul social dispune de un capital furnizat de stat, capital colectiv, menit să crească nelimitat, care aparţine asociaţiei. Muncitorii sînt, în acest caz, suficienţi. Odată fixată rata dobînzii pentru capitalurile particulare — şi nimic nu ne împiedică să o stabilim prin lege, pentru perioade determinate — pot fi aduşi şi capitalişti în atelierul social, în condiţii fixate în prealabil. Sistemul nostru creează în sistemul social o asemenea situaţie încît concursul capitaliştilor este *util*, dar nu e niciodată *necesar*. Deci — fără confruntări.

Încă şi mai mult — pe măsură ce sistemul nostru se dezvoltă, capitalul colectiv creşte. Majoritatea lucrătorilor devine din ce în ce mai independentă. Ocaziile de acaparare individuală scad mereu, tirania capitalului dispare (...).

„Louis Blanc admite că statul, înfiinţînd atelierele sociale, va reglementa, în primul an, statutele de funcţionare şi be-

neficiile. Dacă o face o dată, şi o face bine, de ce l-am lipsi de acest privilegiu?" (*Revista regiunii Aveyron şi Lot*, 8 martie 1841.)

De teamă că va abuza de enorma putere pe care i-ar conferi-o sistemul, ajuns în ultimul său stadiu de dezvoltare. Şi, de asemenea, de teamă ca sarcina să nu-i devină prea grea cînd va fi vorba să reglementeze nu unul sau altul din ateliere, ci toate ramurile industriei.

Să evităm deci obstacolul în faţa căruia a eşuat saint-simonismul. Fondatorii acestei doctrine au văzut bine că numai mîna statului este destul de puternică pentru a orienta societatea pe un drum bun. Dar, prea preocupaţi de avantajele iniţiativei guvernamentale, şi-au depăşit scopul iniţial. În loc să acorde statului sarcina de a dirija şi a reglementa mişcarea industrială, i-au impus obligaţia de a coordona industria în toate amănuntele sale. De aici, simultan, imposibilitatea acţiunii şi posibilitatea tiraniei.

Desigur, nu facem parte din cei care vor să arunce anatema asupra principiului autorităţii. Am avut deseori ocazia să-l apărăm împotriva atacurilor pe cît de periculoase, pe atît de inepte. Ştim că, într-o societate, dacă forţa organizată nu e nicăieri, despotismul e peste tot. În cartea de faţă nu există nici măcar un rînd în care să nu protestăm împotriva abandonării laşe a celor săraci, abandon numit acum libertate! Dar, dacă dorim o putere viguroasă şi activă, simţim pe de altă parte că ar fi o nebunie să o concepem drept infailibilă. Nu ascundem că un guvern, oricare ar fi calităţile politice ale organizării politice din care decurge, e compus din oameni supuşi erorii şi pasiunii — de care, însă, societatea nu trebuie să depindă. Pentru noi, problema de rezolvat a fost deci următoarea: a conferi puterii o mare forţă de iniţiativă, evitînd, totodată, ca viaţa socială să fie absorbită în viaţa puterii (...).

„Concepția lui Louis Blanc este o concepție esențialmente saintsimonistă. Într-adevăr, Saint-Simon nu a contenit să ceară puterii să preia conducerea industriei, înființînd ateliere cu statutul de întreprinderi guvernamentale, în care puterea ar trebui să atribuie fiecăruia o funcție și un rang în ierarhia industrială, ca și partea ce-i revine din producție sau beneficii." (ziarul *Falanga*, 23 septembrie 1840.)

Am răspuns deja acestui reproș și e surprinzător că ne este adresat din partea unui ziar falansterian, adică a unui ziar consacrat studiului diferitelor doctrine socialiste.

Între sistemul lui Saint-Simon și cel expus aici diferența este vizibilă, radicală, atît pe plan teoretic cît și practic.

În sistemul lui Saint-Simon puterea e totul, ea face totul; după ce și-a însușit, cu de la sine voință, dreptul de a se impune societății, o organizează, apoi, după dorință. Puterea va clasifica talentele, va distribui funcțiile, va dirija munca tuturor, va distribui recompensele. În doctrina lui Saint-Simon statul este Papa industriei. Dimpotrivă, în proiectul nostru, Statul nu face decît să dea o legislație muncii, în baza căreia mișcarea industrială poate și trebuie să se împlinească în deplină libertate. Statul nu face decît să așeze societatea pe o pantă pe care se va mișca prin firea lucrurilor și ca urmare naturală a legilor mecanismului stabilit.

În doctrina saint-simonistă, ierarhia se stabilește în principal prin *numire de sus*. Dimpotrivă, în proiectul nostru, ierarhia se stabilește prin *alegere de jos în sus*.

În doctrina saint-simonistă intervenția statului în industrie este permanentă; în proiectul nostru intervenția statului nu este decît un fel de impuls inițial.

În doctrina saint-simonistă acțiunea societății e eclipsată complet de acțiunea puterii. În proiectul nostru societatea primește impulsul puterii, dar rămîne apoi să evolueze liber.

În doctrina saint-simonistă problema repartiției beneficiilor este rezolvată prin faimoasa formulă: *fiecăruia după capacitate, fiecărei capacități după contribuție*. În proiectul

nostru inegalitatea de aptitudine nu este pusă la baza diferențierii retribuțiilor decît în mod tranzitoriu și cu importante restricții. (...) Astfel între sistemul lui Saint-Simon și al nostru nu există nimic comun, nici scopul final, nici mijloacele, nici morala (...).

„În critica întreprinsă de Louis Blanc lipsește un lucru esențial, fără de care ea nu are nici un sprijin. Vrem să ne referim la determinarea faptelor la care trebuie raportată concurența; căci această concurență anarhică, atît de întemeiat condamnată de autor pentru deplorabilele sale consecințe, este în primul un efect, înainte de a fi o cauză. Or, nu ar trebui să se analizeze ordinea faptelor la care concurența trebuie raportată dacă se dorește dezvăluirea unor concluzii riguroase? Tocmai acest lucru a uitat complet să-l facă Louis Blanc.

Citim clar în mijlocul capitolului respectiv: *Am spus că din individualism rezultă concurența.* Dar am căutat degeaba un singur pasaj în care Louis Blanc să-și fi dat osteneala să facă teoria modului de apariție a concurenței din individualism. O căutăm încă — această teorie. De altfel, ce se înțelege aici prin individualism? Din cartea lui Louis Blanc nu rezultă că aceasta ar fi fărîmițarea industriei, izolarea familiilor, care constituie tot atîte grupuri industriale separate, nesolidare și forțate să se războiască între ele, adică să intre într-o concurență anarhică. Despre fărîmițarea industrială și izolarea familiilor Louis Blanc nu spune nimic. Totuși, aceasta este marea cauză a concurenței pe care o deplînge, izvorul tuturor mizeriilor industriale și morale asupra cărora el atrage atenția publicului și a specialiștilor“ (...). (ziarul *Falanga*, 23 septembrie 1840.)

Redactorul *Revistei regiunii Aveyron și Lot* a răspuns pentru noi acestei obiecții a ziarului *Falanga*. Reproducem textul, care este suficient.

„I s-a spus lui Louis Blanc că, pentru a învinge relele concurenței, ar fi trebuit să meargă pînă la cauza însăși a acesteia, adică la fărîmițarea industrială și izolarea familiilor. Aceste reproșuri mi se par nedrepte.

În adevăratul său sens, concurența (de la *cum currere*, a alerga împreună) este revendicarea simultană a mai multor persoane asupra unuia și aceluiași produs, revendicare care duce la luptă. Ea este un fapt primitiv, decurgînd în natura umană. Nu este produsă nici de izolarea familiilor, nici de fărîmițarea industriei. Concurența acționează între oameni, ca și individualizarea instrumentelor de muncă. Acestea sînt fapte care coexistă, solidare, presupunîndu-se reciproc. E foarte adevărat că asociația — dacă ar înlocui izolarea familială — ar face să crească producția, dar nici concurența, nici lupta, nu vor fi astfel abolite, fără contribuția multor altor condiții. E adevărat că, departe de a fi efectuată de familii izolate, munca se execută, în realitate, în industrie, agricultură, comerț foarte adesea de către numeroase grupuri de oameni, aparținînd unor familii diferite și reunite în anumite condiții. S-ar putea susține chiar, pe bună dreptate, că producția familială izolată (modul individual de producție) nu există în realitate nicăieri și e greu de imaginat. Deoarece cei trei factori ai producției sînt capitalul, munca și talentul, ar trebui să presupunem o familie autosuficientă, care nu împrumută nici forță de muncă, nici instrumente, nici bani, nici alte bunuri din altă parte, pe scurt, o familie complet izolată de orice relație umană, ceea ce e cazul, cel mult, cu unele familii sălbatice. În toate societățile cunoscute, familiile au ieșit de mult din această izolare și, în cursul producției, ele s-au asociat mereu, e drept într-un mod imperfect și nu integral, prin schimburi, împrumuturi și închirieri de instrumente, cunoștințe sau mînă de lucru. Fărîmițarea absolută care corespunde acestei izolări absolute nu este mai puțin himerică. Deci, nici una, nici cealaltă nu pot fi cauzele generatoare de concurență. Concurența, repet, și fărîmițarea, sînt două fapte primitive în două ordini paralele

și care se sprijină reciproc. Atacați concurența — veți lovi în fărîmițare; distrugeți fărîmițarea — veți face să dispară concurența. Izolarea familială, care depinde atît de mult de fărîmițarea și individualizarea instrumentelor de muncă și de concurență va urma cu necesitate soarta uneia sau a celeilalte.

Astfel, Louis Blanc abordează problema de la o distanță convenabilă, vizînd direct concurența." *(Revista regiunii Aveyron și Lot*, 15 februarie 1841.) (...)

„Sistemul propus — ni se spune — nu tinde cumva să introducă în industrie reguli disciplinare care ar face să dispară orice libertate individuală? Aplicarea sistemului nu ar avea cumva drept rezultat necesar o încetinire a activității individuale, pe care concurența o face atît de intensă? Cu alte cuvinte, ce devine în sistemul proiectat libertatea — această sursă a emulației, progresului și a tuturor bucuriilor?"

Ni se spune că sistemul nostru atacă libertatea, în timp ce, dimpotrivă, el emancipează această numeroasă mulțime de zilieri care duc astăzi jugul unei condiții mai rele decît șerbia! Saint-simonismul spunea: *Statul proprietar* — adică dispariția individului. Iar noi spunem: *societatea proprietară.* Diferența este enormă și nu vom înceta mereu să insistăm asupra ei.

Sistemul nostru amenință libertatea? De ce? Cum? Nu este liber orice membru al atelierului social? Nu sînt ei puși la adăpost de orice fel de arbitrariu prin statutele care acționează în ateliere, statute avînd *formă și putere de lege* și care stabilesc condiția muncitorilor, partea ce le revine din producție, repartiția beneficiilor, principii pe care nimeni nu le va putea viola nepedepsit, pentru că forța publică veghează? Pînă și în ierarhia stabilită în atelierele sociale se aduce un omagiu libertății, căci ea se bazează pe alegeri și nu-i dau inferiorului decît superiorii pe care îi consideră în interesul său (...). Concurența — spuneți — impulsionează activitatea individului? Așa este, de acord. Dar cum și pentru ce?

Fiecare este împins, irezistibil, să-şi ruineze vecinul. Activitatea de care este vorba aici este cea care se depune pe un cîmp de bătălie. (...)

Noţiunile de care s-a abuzat cel mai mult în lume sînt, fără nici o îndoială, cuvintele *emulaţie* şi *libertate*, în special acesta din urmă. Nu ar fi vremea să le definim? Libertatea este capacitatea omului de a se dezvolta conform legilor naturii sale. Această libertate, astfel înţeleasă, există, oare, în ordinea socială de astăzi, pentru majoritatea cetăţenilor? Concurenţa, am arătat deja, creează o situaţie socială violentă, care are drept consecinţă inevitabilă de a impune muncitorilor o muncă excesivă şi continuă. Excesul şi continuitatea muncii manuale lasă nefolosită inteligenţa şi degradează sensibilitatea. E oare posibil ca viaţa intelectuală şi sentimentul moral să nu se diminueze în timpul unei munci grele de 12, 13 sau uneori 14 ore pe zi? Şi ce muncă! Extrema diviziune a muncii care, într-o societate bine organizată ar fi de o incontestabilă utilitate pentru toţi, a produs *omul-maşină*.

Deci dacă, pentru o parte a societăţii, concurenţa este un stimulent, pentru cea mai mare parte a societăţii, ea constituie un veritabil sistem de sufocare (...).

Nu ne mai rămîne decît să respingem cea mai banală obiecţie la care se expune cel care se ridică împotriva prejudecăţilor epocii sale. „*Sînteţi un utopist*" — nu va întîrzia să ni se spună. Chiar aşa?

Ştiinţa economică şi politică este o ştiinţă a faptelor; e incontestabil. Dar cine este adevăratul visător, adevăratul utopist? Cel care într-o epocă anumită a istoriei nu ţine seama decît de faptele existente, şi care în viitor nu vor mai fi, sau cel care vizează fapte care nu există încă, dar a căror apariţie este inevitabilă? Aici e problema. Imaginaţi-vă o casă ai cărei pereţi se crapă în toate părţile: vă puteţi considera un om practic pentru că vă încăpăţînaţi să rămîneţi înăuntru, cu riscul de a fi îngropat în dărîmături?

Acestea fiind spuse, care sînt faptele esențiale ale istoriei contemporane?

În ordinea morală — lupta tuturor celor inteligenți sau scepticismul.

În ordinea socială — lupta tuturor intereselor sau concurența nelimitată.

În ordinea politică — lupta tuturor puterilor sau anarhia.

O societate care poate fi astfel descrisă este capabilă să se mențină? Nu e ea oare o casă ai cărei pereți se prăbușesc? (...)

ROBERT LAHAUTIÈRE

(1813—1882)

Un remarcabil realism istoric a dovedit R. Lahautière, avocat de profesie, devenit apoi redactor la ziare de stînga. Membru al grupului neo-babuvist (împreună cu Th. Dézamy, Laponneraye etc.), R. Lahautière a scris foarte puțin, fapt neobișnuit printre ideologii reformiști și revoluționari ai epocii. Cea mai importantă scriere, *Micul catehism al reformei sociale*, pe care o reproducem în întregime, a cunoscut mai multe ediții pînă în 1848 cînd, după evenimentele din februarie, R. Lahautière s-a retras din activitatea revoluționară. Cartea îi adusese de altfel o bună faimă, în special după ce a fost interzisă și autorul a fost chemat în fața tribunalului.

Comunist, dar cu anumite nuanțe față de Blanqui (Lahautière nu s-a pronunțat asupra mijloacelor de edificare a noii societăți, dar apartenența sa la grupul neo-babuvist sugerează că avea în vedere o transformare violentă), autorul *Micului catehism* este un discipol fidel al lui Babeuf și Buonarroti, în care recunoaște întemeietorii unei tradiții revoluționare adaptate societății rezultate din „revoluția industrială".

R. Lahautière a furnizat cîteva din formulele standard ale ideologiei comuniste, inclusiv ideea că statul are menirea de a asigura egalitatea în drepturi și obligații, ceea ce permite fiecărei personalități umane să se realizeze pe deplin, indiferent de capacitățile înnăscute și de poziția socială.

MIC CATEHISM AL REFORMEI SOCIALE

(1839)

I. *Despre societate*

— Ce este societatea? — Ansamblul tuturor oamenilor de pe pămînt.

— De ce sînt uniţi oamenii? — Pentru că, luaţi fiecare în parte, ar fi prea slabi pentru a se apăra.

— Ce este de fapt această unire? — O formă de asigurare împotriva catastrofelor.

— Care este baza societăţii? — Egalitatea.

— Care este scopul societăţii? — Bunăstarea.

— În prezent oamenii formează o societate? — Nu. O minoritate trăieşte bine, majoritatea suferă.

— De unde vine această anomalie? — Din faptul că oamenii, îndepărtîndu-se de propria lor origine, au pierdut din vedere principiul asocierii lor, respectiv *principiul egalităţii*. Din lupta forţei cu slăbiciunea s-a născut sclavia; din concurenţa bogăţiei cu sărăcia a apărut proletariatul. Aservire şi mizerie, iată, pe scurt, conţinutul tuturor ficţiunilor sociale, mai vechi sau mai noi.

— Cum pot fi evitate aservirea şi mizeria, aceste două plăgi ale omenirii? — Supunînd forţa şi bogăţia principiului egalităţii.

— Spuneţi că oamenii nu formează decît o singură societate. Totuşi, ei sînt împărţiţi în naţiuni. — Diferenţele de climat produc diferenţele de obiceiuri. Cei care trăiesc într-un acelaşi climat şi au obiceiuri asemănătoare formează un popor, dar popoarele nu sînt decît segmente ale marii familii umane, tot aşa cum departamentele nu sînt decît subdiviziuni ale Franţei.

— Atunci de ce naţiunile lumii se luptă între ele? — Din cauza tiranilor lor, care au nevoie de a dezbina pentru a

putea domni. Duceţi un rus şi un francez, despre care se spune că ar fi duşmani naturali, într-un deşert, şi-i veţi vedea unindu-se pentru a înfrunta primejdiile şi a-şi salva viaţa.

— Cînd vor înceta războaiele între naţiuni? — Cînd nu vor mai fi tirani.

— Dacă forţa produce sclavie, dacă tirania produce război, ce le lipseşte oamenilor şi popoarelor pentru a fi fericiţi? — Libertatea.

— Dar libertatea, singură, va putea aduce egalitatea tuturor? — Nu, oamenii liberi fiind, s-ar sfîşia unii pe alţii, cel tare l-ar supune pe cel slab, dacă nu i-ar uni ceva anume.

— Ce? — Fraternitatea.

— Deci care sînt principiile regenerării sociale după părerea dv.? — *Egalitate, libertate, fraternitate.*

II. *Despre drepturi şi îndatoriri*

— Ce se înţelege prin egalitate? — A avea drepturi şi îndatoriri egale.

— Care sînt drepturile fiecăruia? — Drepturile se împart în două categorii: drepturi naturale şi drepturi sociale.

— Ce sînt drepturile naturale? — Drepturile naturale ale omului constau în satisfacerea nevoilor sale de viaţă, hrană, locuinţă, îmbrăcăminte. Articolul fundamental al pactului social a fost, cu siguranţă, asigurarea dată de către societate fiecăruia dintre membrii săi de a avea hrană, adăpost şi îmbrăcăminte care să-i permită să trăiască. Toate celelalte drepturi nu sînt decît corolare ale acestui principiu vital; toate activităţile, artele şi meseriile converg către această nevoie imperioasă a naturii. Atîta vreme cît în întreaga lume fie şi un singur om va striga „mi-e foame“ sau „mi-e frig“ societatea nu va fi, de fapt, constituită.

— Odată asigurată fiecăruia satisfacerea necesităților naturale, nu se va putea oferi, conform ierarhiei, după avere sau rang, un tratament diferențiat, adică unora pîine proastă și case primitive, altora palate frumoase și bucate alese? — Această inegalitate de drepturi nu poate fi generată decît de o inegalitate a îndatoririlor, și vom vedea mai jos că toate îndatoririle sînt egale.

— Care sînt drepturile sociale? — Repartiția egală a învățămîntului și cunoștințelor științifice și dreptul fiecăruia de a alege și de a fi ales în funcțiile publice.

— Care sînt îndatoririle? — Ele se rezumă la una singură: *munca*. Toți membrii societății trebuie să participe, cu munca lor, la bunăstarea generală. Cît timp va rămîne într-o lume a trîndăviei, societatea va fi în pericol. Cît timp se va mai găsi un singur muncitor care să nu acționeze decît în propriul său interes și nu și în cel general, ne vor amenința monopolul și mizeria. Dacă brutarul nu ar face pîine decît pentru el, dacă, de asemenea, croitorul nu și-ar face decît hainele lui, iar omul de știință nu ar studia decît pentru propria sa plăcere, e limpede că brutarul nu va avea nici veșminte, nici cunoștințe noi pentru a-și perfecționa meseria, croitorul va rămîne ignorant și flămînd, omul de știință nu va avea nici hrană, nici veșminte. Pe de altă parte, dacă brutarul, croitorul, savantul vor continua să-și vîndă produsele muncii lor, mizeria noastră de astăzi va lipsi societatea de pîine, haine și educație. O societate bine organizată trebuie să dea gratuit fiecăruia dintre membrii săi cele necesare vieții și spiritului, iar oamenii, în schimb, trebuie să muncească gratuit pentru societate și să participe, fiecare la locul său, la satisfacerea nevoilor generale.

— Cota-parte a fiecăruia din avuția generală va fi egală? — Fără îndoială. Natura a dat oamenilor minte și mîini. Tocmai aceste instrumente le pun ei în comun. Societatea folosește aceste instrumente conform nevoilor sale, dă fiecăruia cîte o sarcină de îndeplinit. Sarcina e egală. Deci și beneficiile trebuie să fie egale.

— Dar cei care sînt mai puternici şi mai inteligenţi contribuie oare mai mult decît alţii la avuţia generală? — Da, dacă se vorbeşte de o egalitate absolută. Dar noi avem în vedere o egalitate proporţională. Contribuţia fiecăruia va trebui evaluată conform disponibilităţilor individuale, iar partea din fondul comun va fi fixată după mărimea nevoilor.

— Ce este libertatea? — Dreptul fiecăruia de a-şi dezvolta capacităţile după dorinţă.

— Acest drept e nelimitat? — Într-un stat bine constituit nu ar trebui să fie. Libertatea absolută numai pentru unii produce tiranie. Napoleon era singurul om liber al vremii sale. Europa era în sclavie. Libertatea absolută pentru toţi degenerează în desfrîu şi anarhie. Libertatea industriei, libera concurenţă de care sînt atît de mîndri negustorii noştri, ucid poporul. Astăzi, fiecare e liber să-şi aleagă drumul în societate. Dar scopul nu e atins decît de cei tari şi iscusiţi. Cei slabi şi neînvăţaţi rămîn în urmă, călcaţi sau furaţi de rivalii lor. Astăzi putem spune într-adevăr: „viaţa e o luptă". Societatea nouă va da fiecăruia dintre membrii săi o limită şi o sarcină. Prin alienarea unei părţi a libertăţii individuale, omul poate să-şi asigure o existenţă mai comodă. Şi, astfel, nu vom mai vedea satele golite de ţărani şi oraşele sufocate de muncitori care se sfîşie între ei.

— Cum putem şti care ne sînt drepturile şi îndatoririle? — Prin religie şi prin lege.

III. *Despre religie*

— Ce este religia? — O concepţie comună care leagă oamenii şi-i îndreaptă printr-un efort comun spre un scop colectiv.

— Pînă acum a existat cu adevărat o religie pe pămînt? — Nu. Lumea a fost tiranizată, divizată, însîngerată de sute de culte diferite. Nici o legătură comună nu i-a unit pe oameni, deci nu a existat o adevărată religie. Jupiter a fost detronat de Isus; semiluna a luptat împotriva crucii; Luther contra papei. Dacă Dumnezeu există, el trebuie să fi blestemat și să fi condamnat toți acești pretinși reprezentanți divini care păcătuiesc împotriva cerului și pradă pămîntul.

— Care este deci religia socială? — Egalitatea.

— Care este scopul său? — Bunăstarea tuturor.

— Baza sa? — Fraternitatea.

— Deviza sa? — Devotamentul.

— Dușmanul său? — Egoismul.

IV. *Despre lege*

— Ce este legea? — Regula de conduită socială și individuală, impusă de voința generală.

— Ce înțelegeți prin conduită socială? — Relațiile corpului social cu fiecare dintre membrii săi, și a indivizilor cu corpul social.

— Ce înțelegeți prin conduită individuală? — Relațiile reciproce dintre indivizi.

— Ce este voința generală? — Voința majorității.

— Un om poate face o lege în societate? — Niciodată. Un om nu poate decît să propună proiecte. Națiunea le aprobă, le modifică sau le respinge.

— Dar dacă este vorba de un legislator? — Nimeni nu poate fi ales ca unic legislator. În situații deosebite, desigur,

un cetățean poate fi însărcinat temporar să aplice legea, dar niciodată nu trebuie ca națiunea să se supună capriciilor unui singur individ. Cine dintre noi se poate lăuda că știe exact ce gîndește, ce crede, ce are nevoie vecinul său? Cine poate să se ridice atît de sus încît să poată înțelege și exprima voința tuturor?

— Cine trebuie să facă publice legile? — O adunare de cetățeni aleși, în fiecare localitate, prin sufragiu universal și reuniți în centrul guvernamental.

— Care este temeiul legii? — Egalitatea.

— Legile actuale nu au această bază? — În prezent există ceea ce se numește egalitatea în fața legii, care permite oricui să-și cheme semenul în sala tribunalului. Dar de cîte ori nu este încă și acum violată și eludată această restrînsă egalitate? În concepția mea vizez un nivel care egalizează toți cetățenii în relațiile lor reciproce. Din momentul în care se va decreta că țăranul și orășeanul, zidarul și arhitectul sînt egali, orășeanul și arhitectul nu-i vor mai privi cu dispreț pe țăran și pe zidar. Iar aceștia nu se vor mai uita, cu umilință la cei mai sus citați. Cu respect trebuie să privești numai codul legilor și părul alb al bătrînilor.

— Care trebuie să fie obiectivul legii? — De a preveni luptele și nefericirea.

— Astăzi nu e așa? — Legea actuală pedepsește crima fără a-i stîrpi cauzele. În codul penal sînt articole care condamnă furtul; nu am văzut nicăieri o prevedere contra foamei, care e mama furtului. Legea, așa cum o înțeleg eu, va asigura fiecăruia satisfacerea nevoilor sale, pedepsind lenevia și, deci, va elimina crima. Astăzi se elimină numai criminalul.

— Ce diferență faceți între lege și religie? — Legea reglementează conduita exterioară, religia veghează asupra sen-

timentelor interne, morale, ghidul acțiunilor noastre. Religia convinge, legea poruncește.

— Care sînt relațiile dintre lege și religie? — Ambele se sprijină pe egalitate și privesc spre bunăstarea socială. Ceea ce legea poruncește a fost propovăduit mai-nainte. Religia, părăsind înălțimile imaginare și coborînd pe pămînt, va întinde mîna legii. Ambele vor conduce omenirea pe același drum. Astfel va înceta lupta dintre spiritula și temporal care, de la începutul începuturilor, a dezbinat lumea.

— Cine trebuie să răspîndească religia și să aplice legea? — Guvernul.

V. *Despre guvernare*

— Ce este guvernul? — Forța executivă a voinței generale.

— Cine face parte din guvern? — Oamenii aleși de suveran.

— Cine este suveranul? — Națiunea.

— Acești oameni sînt aleși pe viață în guvern? — Ar fi împotriva oricărei idei de prudență și rațiune. Oamenii aleși pentru guvern își exercită puterea în baza unui mandat; dar orice mandat e revocabil. Dacă am dat o procură unui prieten infidel și nepriceput care îmi risipește banii și-mi încurcă treburile, bunul simț îmi spune că nu sînt cu nimic legat de prima mea decizie. I-am acordat prietenului încrederea mea atîta vreme cît a fost demn de ea; dacă e nedemn, sînt liber să mi-o retrag.

— Există oameni care gîndesc altfel? — Există oameni și chiar popoare care gîndesc rău sau deloc. În unele țări guvernanții se mențin prin invocarea legitimității și a dreptului divin: își închipuie că alcătuiesc o familie ale cărei origini se pierd în noaptea timpului și care este impusă poporului cu ajutorul divinității și este însărcinată să conducă, la fel ca un păstor turma sa. Adesea însă acest păstor este, de fapt, un măcelar sau un negustor de vite. Ceea ce spulberă credința în dreptul divin este, în primul rînd, reaua întrebuințare pe care despotul o dă puterii sale. Dacă dumnezeu e bun, de ce ne impune regi răi? Și apoi, cînd familiile de viță regală se sting, nu am auzit niciodată pe cel-de-sus făcînd o nouă alegere. Totuși Biblia ne spune că linia regală e cea a lui Saul! Și, de asemenea, mai există uzurpatorii care se împotrivesc dreptului divin, se dedau la tot felul de mașinațiuni pentru a fi ei aleși, iar, odată înscăunați, invocă o legitimitate pe care au contestat-o altora. Istoria regilor este un perpetuu lanț de uzurpări de acest gen. Iată ce se întîmplă cu națiunile care gîndesc rău. Cele care nu gîndesc deloc dorm încă somnul copilăriei, în timp ce cîțiva boieri[1] sau ieniceri fac și desfac coroanele prin dreptul pumnului și al sabiei. Poporul nu are drept conducător un om, ci cnutul și bîta.

— Dar în Franța cum se gîndește? — În Franța s-a inventat un fel de balanță a puterilor: un taler e camera pairilor, reprezentînd nobilimea. Celălalt taler e camera deputaților și reprezintă poporul. Acul balanței e regele, însărcinat cu menținerea echilibrului. Acest sistem ar fi fost bun dacă nobilimea nu ar fi fost distrusă în 1789, iar poporul s-ar compune din două sute de electori și nu din treizeci și două de milioane de oameni. Și, încă, ar mai trebui ca regele să

[1] În text: *boyards*.

se mulțumească la a menține echilibrul între puterile guvernamentale și să nu dorească să guverneze el însuși, după poftele cîtorva ziare ministeriale viclene. Iar acest guvern se numește reprezentativ...

— Ar exista și alte forme de guvernare? — Da, dar ar fi periculos să le explicăm aici. Să analizăm îndatoririle guvernului.

— Care sînt acestea? — În primul rînd să vegheze ca nimănui să nu-i lipsească pîinea, acoperișul, hainele, datoria societății fiind aceea de a apăra oamenii de oroarea foamei și a frigului, iar guvernanții fiind mandatarii societății. Odată îndeplinite aceste obligații, guvernul va veghea ca fiecare cetățean, la rîndul său, să contribuie, prin munca sa, la bunăstarea generală.

— Cum va putea guvernul să supravegheze ca fiecare să poată trăi și munci în mod corespunzător? — Prin centralizarea uneltelor de muncă și a produselor.

— Ce înțelegeți prin unelte de muncă? — Pămîntul, materiile prime naturale și mașinile create de om. Concepția mea prevede o națiune proprietară a solului, condusă de un guvern ales, împărțind pămîntul agricultorilor și viticultorilor cu obligația acestora de a-l fertiliza și de a-și livra recoltele silozurilor de stat, fără a putea sustrage sau monopoliza nici măcar un bob de grîu sau un ciorchine de struguri. Concep, de asemenea, o națiune proprietară a manufacturilor care prelucrează produsele pămîntului și le face apte de a satisface nevoile oamenilor și un guvern, ales de națiune, asigurînd subzistența celor care lucrează în aceste manufacturi, dacă se îndeplinește obligația acestora de a livra magazinelor de stat produsele muncii lor, calculate după utilitatea lor socială. Același procedeu în cazul bibliotecilor, profesorilor, juriștilor și publiciștilor, templelor și

miniștrilor religiei sale egalitare. De altfel guvernul trebuie să vegheze ca nici o parte a diviziunilor muncii generale să nu fie stînjenită.

— Membrii guvernului trebuie să aibă o poziție specială față de ceilalți? — Deloc. Reprezentantul meu nu trebuie să fie deasupra mea. Cei care au mandatul nostru în funcțiile de stat îndeplinesc o datorie, ca toți ceilalți. Fiecare este la locul său de muncă un funcționar public, fiecare contribuie la binele comun. Ceea ce trebuie respectat la guvern este caracterul lor național și legea pe care o aplică.

— Aceste idei sînt astăzi respectate? — În timpul nostru e respectat luxul: omul acoperit de aur este adorat ca soarele altădată. N-ar trebui oare să ne închinăm celui sărac, a cărui strîmtorare acuză nedreptatea socială? Astăzi, scopul guvernului este de a percepe impozite de sînge și aur, dar săracii nu profită cu nimic de pe urma lor. Copiii le sînt luați și vînduți pentru o bucățică de pîine. E clar că baza societății — *a trăi muncind* — este răsturnată: unii sînt leneși și se îmbogățesc; alții, cei mulți, se chinuie și adesea pier sub povară. Trebuie să ne întoarcem cît se poate de grabnic la prima lege a înțelepciunii conducerii: *pîine și muncă pentru toți.*

— Dacă guvernul social guvernează munca tuturor, el trebuie să-i învețe pe cetățeni să cedeze o cotă-parte pentru societate? — Da, guvernul trebuie să ia în mîinile sale educația generală.

— În cursul generalizării muncii și producției, ce se alege din proprietate? — Vom explica imediat aceasta, ca și problema întoarcerii familiei la baza ei inițială.

VI. *Despre educaţie*

— Ce înţelegeţi prin educaţie? — Pregătirea copiilor şi a tinerilor, cu scopul de a deveni cetăţeni buni şi folositori.

— Pînă acum, aşa a fost înţeleasă educaţia? — Nu. Pînă acum copilul născut în lumea bună a fost învăţat să salute frumos şi să vorbească bine, s-a făcut din el un automat şi un papagal desăvîrşit. Copilul proletarului a fost pregătit prin ucenicie să devină tîmplar sau dulgher etc., Cetăţean — nici unul, nici celălalt nu este, ambii ignoră ceva, cel bogat îndatoririle sale, cel sărac drepturile sale. Sau, dacă se întîmplă ca unii, fie săraci, fie, cel mai adesea, bogaţi, prin cine ştie ce noroc să se instruiască în mod serios, inteligenţa lor mai dezvoltată decît a semenilor lor îi face dispreţuitori şi îngîmfaţi. Cunoaşterea produce o aristocraţie mai periculoasă decît cea a titlurilor şi averilor. Decalajul dintre ignoranţa maselor şi cunoştinţele minorităţii sînt principala cauză a inferioritătii sociale în care se află majoritatea.

— Cum poate fi înlăturat acest rău? — Printr-o educaţie publică şi comună. Liceele să fie deschise tuturor; legea să oblige pe toţi, fără deosebire, să-şi trimită copiii la liceu: profesorii naţiunii trebuie să-şi pregătească elevii şi să le hrănească spiritul nu cu o literatură vană şi declamativă, ci cu principiile moralei sociale care se rezumă la trei cuvinte: „*egalitate*, *libertate*, *fraternitate*“. Elevilor să le fie predată nu istoria regilor, ci cea a poporului. Să le fie înfăţişat clar tabloul progreselor trecute şi a celor care mai trebuie înfăptuite. Să le fie cultivată iubirea faţă de omenire. Aceasta în ceea ce priveşte educaţia inimii. Legea şi dreptul aplicat sînt a doua ramură a educaţiei colective.

Săli de studiu sau ateliere speciale vor primi elevii conform înclinațiilor și capacităților lor și conform nevoilor statului. Progresele elevilor trebuie măsurate prin examene. Ieșiți din aceste licee, copiii deveniți oameni maturi, vor fi în primul rînd buni cetățeni și apoi buni agricultori, meseriași, juriști, scriitori. Hrăniți cu același lapte, ei se vor considera frați și vor contribui, fără invidie și orgoliu, fiecare în specialitatea sa, la armonia socială. Așa cum astăzi agricultorul care a însămînțat pămîntul are dreptul să-l secere, tot așa statul va avea dreptul legitim de a recolta fructele educației comune; și, fără nici un efort deosebit, se va inculca în sufletele tuturor ideea centralismului guvernamental. Astăzi industriașul, care trebuie să plătească impozit pentru a-și desfășura activitatea, poate să spună națiunii: „eu am plătit pentru a fi ceea ce sînt: muncesc și, deci, îmi însușesc fructul efortului meu și profitul banilor mei; de ce să puneți impozit pe ceea ce îmi aparține de drept?"

— Dar, statul, preluînd copiii de la cea mai fragedă vîrstă și smulgîndu-i de sub influența autorității paterne, nu va distruge spiritul familiei? — Vom vorbi mai tîrziu despre familie; să spunem, de pe acum, că omul aparține în primul rînd statului, familia nu trebuie să stea decît pe planul al doilea. Pînă în prezent s-a gîndit așa: „familia *mea*, *eu*, patria *mea*". Acest pretins spirit de familie, de patriotism, nu era decît masca unui egoism feroce. Individul era totul, omenirea nimic. Fiecare trăia pentru el; familia era cultivată pentru ca fiecare să fie mai bine protejat, ca un fel de sprijin. Se sărea în apărarea patriei pentru ca dușmanul să nu invadeze ogorul personal și să nu dea foc casei, proprietate a familiei. Consecința acestei logici — antagonisme între popoare, caste, indivizi. Raportînd totul la sine, cel mai puternic se sprijinea pe tribul său pentru a domina.

De aici aristocrația ereditară, patriarhatul, feudalitatea. De aici, prin ricoșeu, proletariatul, sclavia, sărăcia; dacă primul efect al educației publice este de a anula rangurile și de a le nivela, de a sustrage orgoliului părinților săi bogați pe copil, de a obișnui copilul să nu considere întreaga omenire decît ca o unică și puternică familie — aceste binefaceri vor fi imense. Servitudinea și mizeria vor dispărea pentru totdeauna, ideile de rivalitate și luptă vor face loc sentimentelor de milă și fraternitate și va trebui, astfel, să ne bucurăm de dispariția spiritului de familie.

VII. *Despre proprietate*

— Ce este proprietatea? — Dreptul atribuit de natură fiecărei ființe vii asupra celor necesare nevoilor sale.

— Deci, după părerea dumneavoastră, proprietatea nu se extinde asupra tuturor obiectelor care pot fi posedate? — Nu, posesiunea nu e totdeauna justă; în economia universului, fiecare ființă vie are mijloacele sale de existență calculate și cîntărite. A-ți însuși mai mult decît ai nevoie înseamnă a-l stînjeni pe vecinul tău. Luxul unuia duce la mizeria altuia. Tocmai pentru a împiedica dominația celui tare asupra celui slab s-au unit oamenii.

— Pînă acum și-au atins scopul? — Nu, pentru că, pînă astăzi, cei tari s-au coalizat împotriva celor slabi.

— Cum poate fi dat fiecăruia dreptul său? — Centralizînd în mîinile națiunii, care este ansamblul tuturor indivizilor, toate mijloacele necesare vieții.

— Această centralizare nu va distruge proprietatea? — Dimpotrivă, o va întări. A centraliza în numele statului

înseamnă a declara că toţi au dreptul asupra tuturor lucrurilor, un drept proporţional nevoilor lor. Acest drept este exercitat de membrii guvernului, mandatari ai concetăţenilor lor, care repartizează, în mod echitabil, produsele. Astfel, luxul nu va mai sfida mizeria, iar sărăcia nu se va mai revolta împotriva bogăţiei. Invidia şi cupiditatea vor ceda în faţa dezinteresării şi înţelegerii reciproce. Sigur pe viaţa sa, nimeni nu va mai fi tentat să atenteze la viaţa altuia.

— Totuşi, dacă produsele, fie naturale, fie fabricate, revin statului, acesta nu va exercita un monopol asupra lor? — Nu, monopolul este un drept pe care unii şi-l arogă în detrimentul altora. Aici statul joacă rolul de depozit central. Toate produsele intră în acest depozit, dar numai pentru a fi împărţite ordonat şi cu măsură membrilor societăţii. Dacă într-o societate cineva munceşte, dar îi este foame, iar alţii sînt sătui, dar nu muncesc, se poate spune că acolo domneşte monopolul. În societatea pe care o concep eu, proprietatea comună înlocuieşte monopolul individual, toată lumea care trăieşte muncind va avea parte egală din drepturi şi obligaţii.

VIII. *Despre familie*

— Ce este familia? — Uniunea dintre bărbat şi femeie şi unitatea neamului rezultat din sîngele lor.

— Care este baza familiei? — Atracţia reciprocă a celor două sexe şi afecţiunea instinctivă şi naturală care uneşte părinţii şi copiii lor.

— Această afecțiune parentală este reală? — Nu se poate nega, orice s-ar spune. Ar însemna să fim surzi la glasul naturii. Cei care au spus că afecțiunea reciprocă a părinților și copiilor lor este o iubire paradoxală nu erau, de fapt, părinți. Dacă adesea discordia apare în sînul familiei, aceasta e datorată divergențelor de păreri, ideilor despotice cultivate de societate în capul părinților, năzuințelor spre libertate ale tinerei generații. Mai sînt în cauză cupiditatea și zgîrcenia. Dar, odată ce esența familiei nu va mai fi banul, ci sufletul, odată ce numai vocea naturii se va mai auzi, pacea și iubirea își vor relua locul în casele noastre. Spuneți sălbaticului din nordul Canadei că nu-și iubește fiul, vă va privi ca pe o arătare; religia sa se sprijină pe crengile copacului care veghează mormîntul tatălui său. La acești oameni primitivi familia este atît de respectată încît cimitirul unde odihnesc strămoșii este mai bine apărat și îngrijit decît casele celor vii.

— Care este relația de bază a familiei? — Căsătoria.

— Această legătură este neapărat necesară? — Nu. A te lega pe viață înseamnă a viola libertatea umană. Eu mă leg din dragoste — diferențele de umori, impactul caracterelor pot într-o bună zi distruge dragostea și să o înlocuiască prin ură și antipatie. Căsătoria (căreia divorțul nu-i temperează caracterul coercitiv) este pentru indivizi un jug la fel de dur ca și o guvernare perpetuă pentru societate. Ceea ce respingem pentru corpul social, să acceptăm pentru membrii săi uniți individual?

— Nu s-ar putea admite uniunea liberă a bărbatului și femeii, nesupusă formalităților căsătoriei? — Ar însemna să cădem dintr-un exces în altul. Cele două sexe nu se completează decît prin alianță. Dacă, în locul unei legături sacre și solemne, s-ar admite o îmbrățișare trecătoare, omul ar fi

redus la nivelul animalului. Ceea ce ne distinge de celelalte animale este continuitatea afecţiunii şi voinţei. Şi apoi, dacă există convingerea, pe care o împărtăşesc şi eu, că dragostea reciprocă între copii şi părinţi este naturală, nu se înţelege ce perturbare ar produce negarea căsătoriei în aceste instincte sacre? Căsătoria este o a doua naştere, naşterea familiei. Cetăţeanul care vine pe lume este declarat naţiunii. Soţii trebuie, de asemenea, să declare unirea lor şi să rămînă uniţi cît timp pacea şi înţelegerea vor domni între ei. Divorţul este o soluţie violentă care nu trebuie folosită decît în ultimă instanţă, căci distruge familia — şi nu există ajutor mai preţios în lupta pentru fericirea socială decît familia. Educaţia publică instruieşte copiii, dar familia le conturează caracterele şi îi pregăteşte pentru viaţa socială. Părinţii, însufleţiţi încă din tinereţe de sentimente de libertate, fraternitate, egalitate, vor ajuta profesorii şi responsabilii cu religia egalitară; şi, ajuns la vîrsta de douăzeci şi unu de ani (la majorat), întărit de hrana patriotică şi familială care i-a conturat spiritul şi inima, omul nou va fi pregătit el însuşi să crească o generaţie nouă de cetăţeni devotaţi şi înţelepţi.

*
* *

În acest mic catehism nu am făcut decît să discutăm cîteva probleme vitale. Într-adevăr, el este foarte incomplet. Cu alte ocazii vom vorbi, pe cît este posibil astăzi să vorbeşti deschis, despre morală şi drept, aşa cum le înţelegem noi. Ne tragem convingerile din nevoile clasei care suferă — fie ca ea să ne ierte imperfecţiunile!

CUPRINS

PRIMA ÎNTRUNIRE COMUNISTĂ (Continuare) 5
ÉTIENNE CABET 11
Călătorie în Icaria 12
PIERRE LEROUX 33
Structura de clasă a Franței 34
FLORA TRISTAN 46
Uniunea muncitoare 47
VICTOR CONSIDERANT 63
Socialismul în fața lumii vechi 64
LOUIS-AUGUSTE BLANQUI 89
Dușmanii libertății și ai fericirii poporului 91
Scrisoare către Maillard 106
Comunismul—viitorul societății 119
JEAN-JACQUES PILLOT 134
Nici castele, nici bordeie! 135
PIERRE-JOSEPH PROUDHON 149
Ce este proprietatea? Sau cercetări asupra principiului dreptului și guvernării 150
LOUIS BLANC 195
Organizarea muncii 196
ROBERT LAHAUTIÈRE 219
Mic catehism al reformei sociale 220

Lector : TUDOR PĂCURARU
Tehnoredactor : VASILE CIUCĂ

Bun de tipar : 19.07.1989.
Coli ed. 14,3. Coli tipar 6,5.

Tiparul executat sub comanda nr. 80 414 la
Combinatul poligrafic, București
România

Scanare și prelucrare digitală

de

Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2025